Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інститут правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України

# ПРАВО ТА ІННОВАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО

***Електронне наукове видання***
Видається двічі на рік

**№ 1 (12) 2019**

http://apir.org.ua/
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України, 2019 р.

**УДК 340:001.895**
**ББК 67**

**ISSN 2309-9275**
**DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1**

*Рекомендовано до друку та розповсюдження через мережу Інтернет Вченою радою*
*Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України*
*(протокол № 4 від 14 травня 2019 р.)*
Журнал внесено до переліку наукових фахових видань
(наказ МОН України № 153 (Додаток 7) від 14 лютого 2014 р.)

**Журнал внесено до Міжнародних бібліотек та баз даних Matrix for the Analysis of Journals – MIAR, Polish Scholarly Bibliography (PBN), Academic Research Index – ResearchBib, Index Copernicus (IC), Польща, Scientific Indexing Services (SIS), США, Ulrichsweb Global Serials Directory, «HeinOnline»**

*Засновник*
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
*Видавець*
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

**Редакційна колегія:**

**Українські фахівці:** С. В. Глібко, кандидат юридичних наук, доцент, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (головний редактор);

А. В. Анісімова, кандидат юридичних наук, доцент, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (заступник головного редактора);

В. Ю. Уркевич, доктор юридичних наук, професор, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (науковий редактор);

Ю. Є. Атаманова, доктор юридичних наук, доцент, НДІ інтелектуальної власності НАПрН України;

С. М. Прилипко, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

А. П. Гетьман, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

М. І. Іншин, доктор юридичних наук, професор, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка;

А. М. Любчич, кандидат юридичних наук, вчений секретар, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України;

В. С. Мілаш, доктор юридичних наук, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

Г. П. Клімова, доктор філософських наук, професор, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України;

Н. М. Внукова, доктор економічних наук, професор, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України;

О. М. Ярошенко, доктор юридичних наук, професор, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

Х. В. Солнцева, кандидат юридичних наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

А. В. Стріжкова, кандидат юридичних наук, НДІ правового забезпеченння інноваційного розвитку НАПрН України;

Г. Л. Знаменський, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, НДІ правового забезпеченння інноваційного розвитку НАПрН України;

Ю. В. Георгієвський, доктор юридичних наук, НДІ правового забезпеченння інноваційного розвитку НАПрН України;

Троцька М.В., кандидат юридичних наук, доцент, Полтавський юридичний інститут Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого;

Гаркуша А.О., кандидат юридичних наук, доцент, Полтавський юридичний інститут Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого.

**Іноземні фахівці:** К. Л. Томашевський, кандидат юридичних наук, доцент, Білоруський державний університет (Білорусь);

Вільям Еліот Батлер, доктор права, Школа права Університету штату Пенсильванія (США);

Csaba Varga, професор, Інститут правових досліджень Угорської Академії наук (Угорщина);

Snieguolė Matulienė, доктор, Університет імені Міколаса Ромериса (Литва);

Томас Давуліс, доктор, професор, Вільнюський університет, Юридичний факультет (Литва).

Випусковий редактор: І. М. Курашова
Інтернет-верстка та оформлення: Є. А. Новіков

Адреса редакційної колегії:
61002, Харків, вул. Чернишевська, 80
НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України
тел.: (057) 700-06-64
E-mail: ndipzir@gmail.com
Сайт: http://apir.org.ua

© НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2019
© Видавництво «Право», 2019

Scientific and Research Institute of Providing Legal
Framework for the Innovative Development of National Academy
of Law Sciences of Ukraine

# LAW AND INNOVATIVE SOCIETY

*Electronic Scientific Periodical*

Published 2 Times a Year

**№ 1 (12) 2019**

http://apir.org.ua/
Scientific and Research Institute of Providing Legal
Framework for the Innovative Development of National Academy
of Law Sciences of Ukraine, 2019

**УДК 340:001.895**
**ББК 67**
**П68**

**ISSN 2309-9275**
**DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1**

*Recommended for publication and distribution via the Internet by the Academic Council Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine (protocol № 4 of 14.05.2019).*

The journal included to the list of scientific professional editions
(Ministry of Education and Science of Ukraine order № 153 (App. 7) of 14 February 2014).

**Journal included to the International Libraries and DatabasesMatrix for the Analysis of Journals – MIAR, Polish Scholarly Bibliography (PBN), Academic Research Index – ResearchBib, Index Copernicus (IC), Польща, Scientific Indexing Services (SIS), США, Ulrichsweb Global Serials Directory, «HeinOnline»**

***Founder***
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine

***Publisher***
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development

**Editorial board:**

**Ukrainian specialists** – S. V. Glibko, Candidates of Legal Sciences, Associate Professors, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine (chief editor);

G. V. Anisimova, Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine (deputy chief editor);

V. U. Urkevych, Doctor of Legal Sciences, Professor, the Yaroslav Mudryi National Law University (scientific editor);

Yu. E. Atamanova, Doctor of Legal Sciences. Associate Professors, the Scientific and Research Institute of Intellectual Property National Academy of Law Sciences of Ukraine;

S. M. Prilipko, Doctor of Legal Sciences, Professor, Academic of the National Academy of Law Sciences of Ukraine, the Yaroslav Mudryi National Law University;

A. P. Getman, Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the Academy of Legal Sciences of Ukraine, the Yaroslav Mudryi National Law University;

M. I. Inshin, Doctor of Legal Sciences, Professor the Taras Shevchenko National University of Kyiv;

A. M. Liubchych, PhD, Scientific Secretary of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine;

V. S. Milash, Doctor of Legal Sciences. Associate Professors, the Yaroslav Mudryi National Law University;

G. P. Klimova, PhD, Professor, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine;

N. M. Vnukova, Doctor of Economic Sciences, Professor, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine;

O. M. Yaroshenko, Doctor of Legal Sciences, Professor, the Yaroslav Mudryi National Law University;

K. V. Solntseva, PhD, the Yaroslav Mudryi National Law University;

A. V. Srizhkova, PhD, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine;

H. L. Znamenskyi, 2nd PhD, Professor, Corresponding Member of the Academy of Legal Sciences of Ukraine, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine;

I. V. Georgiievskyi, 2nd PhD, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine;

M. V. Trotska, PhD, Associate Professor, Poltava Law Institute the Yaroslav Mudryi National Law University;

A. O. Harkusha, PhD, Associate Professor, Poltava Law Institute the Yaroslav Mudryi National Law University.

**Foreign specialists** – Tomashevski K. L. Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, the Belarusian State University (Belarus);

William E. Butler J.D., Professor of Law of the Dickinson School of Law, Pennsylvania State University (USA);

CsabaVarga Professor of Law, Institute for Legal Studies of the Hungarian Academy of Sciences (Hundary);

Snieguolė Matulienė Doctor of Law, Mykolo Romerio Universitetas (Lithuania);

Davulis Tomas, Professor, University of Vilnius Faculty of Law (Lithuania)

Commissioning Editor: I. M. Kurashova
Web Editor: E. A. Novikov

Address of the Editorial Board
61002, Kharkiv, st. Chernyshevskaya, 80
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development
Tel.: + 38 (057) 700-06-64
E-mail: ndipzir@gmail.com
Website: http: // apir.org.ua

© Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine, 2017
© Publishing House «Law», 2018

# ЗМІСТ


## АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

СОЛНЦЕВА Х. В.
Використання інформаційних технологій органами Національної поліції України ..... 7

МЕДВЕДЄВ М. Ю.
Актуальні питання удосконалення правового регулювання методів податкового адміністрування..... 14

СОЛНЦЕВА Х. В., СЛИВНА В. А.
Деякі питання щодо джерел адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України ..... 21

## АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

КАПЛІНА В. А.
Місце криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав ..... 30

## АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

КРАСОВСЬКИЙ В. І.
План BEPS як переломний момент міжнародної податкової співпраці: стан та перспективи втілення..... 37

## ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

БОЙЧУК Н. Р.
Окремі питання правового регулювання держави як суб'єкта інвестиційної діяльності..... 43

КОРИТІН Д. С.
Узгодження засобів підтримки малого підприємництва: правовий аспект..... 55

ДАВИДЮК О. М.
Система засобів захисту та поновлення порушених прав на технологію: господарсько-правовий аспект..... 62

МАРИНІВ І. І., МОХОНЧУК П. С.
Захист прав людини в Європейському Союзі ..... 67

ДУДЕНКО Т. В.
Загальна характеристика договору купівлі-продажу культурних цінностей ..... 73

ДМИТРИК О. О., ТОКАРЄВА К. О.
Податкові пільги як форма державної допомоги суб'єктам підприємництва..... 80

ПОХОДЗІЛО Ю. М., МАЛЕНКО В. В.
Джерела права центральної частини Іспанії, що регулюють суспільні відносини в межах територіальної громади в XI – першій половині XIV ст. ..... 87

# CONTENTS


## TOPICAL ISSUES OF ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS

SOLNTSEVA K. V.
Use of Information Technologies by the National Police of Ukraine ..... 7
MEDVEDEV M. Y.
Current Issues of Improvement of Legal Adjustment of Methods of Tax Administration ..... 14
SOLNTSEVA K. V., SLYVNA V. A.
Some Issues on the Sources of Administrative and Legal Support
of the National Police of Ukraine ..... 21

## TOPICAL ISSUES OF CIVIL LAW AND PROCESS

KAPLINA V. A.
Place of Cryptocurrency in the System of Objects of Civil Laws ..... 30

## PROBLEMS OF INTERNATIONAL PRIVATE AND PUBLIC LAW

KRASOVSKYI V. I.
BEPS Plan as the Crucial Point of International Tax Cooperation: Status and Prospectives
of Inplementation ..... 37

## ISSUES OF ECONOMIC LAW

BOYCHUK N. R.
Separate Issues of Legal Regulation of the State as a Subject of Investment Activity ..... 43
KORYTIN D. S.
The Coherence of Small Enterprises Support Tools: Legal Aspect ..... 55
DAVYDIUK O. M.
System of Means of Protection and Renewal of Violated Rights to Technology:
Economic and Legal Aspec ..... 62
MARYNIV I. I., MOKHONCHUK P. S.
Protection of Human Rights in the European Union ..... 67
DUDENKO T. V.
General Characteristics of the Cultural Values Purchase Agreement ..... 73
DMYTRYK O. A., TOKARIEVA K. O.
Tax Credits as a Form of Public Assistance to Business Entities ..... 80
POKHODZYLO Yu. M., MALENKO V. V.
Sources of Law of the Central Part of Spain Regulating Public Relations Within the Territorial
Society in the XI – the First Half of the XIV Century ..... 87

# АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 351.74(477)(075.8)
DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1-7

СОЛНЦЕВА Х. В.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

## ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ОРГАНАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті охарактеризовані інформаційні технології, які використовуються у діяльності Національної поліції України, їх види, класифікація, нормативне врегулювання та обсяг використання.

**Ключові слова:** поліція, інформаційні технології, інформаційно-телекомунікаційні системи, Національна поліція Україна.

**Постановка проблеми.** Стрімкий розвиток інформаційних технологій охоплює майже всі сфери суспільного життя, і правова сфера, зокрема сфера правопорядку, не є виключенням. Даний процес є важливим явищем, оскільки значно спрощує життя людей, дозволяючи проводити операції, пов'язані з інформацією, не докладаючи суттєвих зусиль. У багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні, інформаційні технології набувають значення у діяльності різних правових інститутів. Так, вже зараз можна скористатися таким сервісом як «Електронний суд», що забезпечує обмін процесуальними документами, або он-лайн замовити в Міністерстві внутрішніх справ довідку про відсутність судимості, звернутися до органів державної влади та місцевого самоврядування через веб-сайт чи електронну пошту тощо. Інформаційні технології також широко використовуються й у діяльності Національної поліції України, тому важливим є більш детальне вивчення цього питання.

**Мета дослідження.** Виходячи із аналізу чинного законодавства та практичної діяльності Національної поліції України дослідити використання органами поліції у своїй діяльності інформаційних технологій.

**Об'єкт дослідження.** Суспільні відносини у сфері використання інформаційних технологій в діяльності Національної поліції України.

**Стан дослідження.** Питання використання інформаційних технологій правоохоронними органами є предметом дослідження деяких вчених, зокрема Кудінова В. А., Ігнатушенко Ю. І., Іщенко В. А., Смаглюк В. М., Танкушиної Т. Ю., Шорохової Г. М. та інших, що є важливим для дослідження проблем та перспектив розвитку у цій сфері.

**Виклад основного матеріалу.** Для того, щоб визначити способи використання інформаційних технологій Національною поліцією України, необхідно визначити поняття «інформаційні технології». Так, ст. 1 Закону України «Про національну програму інформатизації» визначає інформаційну технологію як «цілеспрямовану організовану сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування» [1]. Тобто, дану категорію слід розуміти як *сукупність засобів, способів управління, накопичення, обробки і передачі інформації.*

Сучасні дослідники виділяють п'ять основних видів інформаційних технологій:

1) Інформаційна технологія обробки даних, сутність якої полягає у вирішенні задач, алгоритми рішень яких відомі і для вирішення яких є всі необхідні дані. Основним завданням даної технології є підвищення ефективності роботи шляхом її автоматизації.

2) Інформаційна технологія управління, яка слугує для інформаційного обслуговування осіб, пов'язаних із прийняттям управлінських рішень.

3) Інформаційна технологія автоматизованого офісу, призначення якої – організація і підтримка

комунікації як усередині організації, так і поза нею на базі комп'ютерних мереж та інших сучасних засобів передачі даних.

4) Інформаційна технологія підтримки прийняття рішень, призначенням якої є допомога суб'єкту управління приймати рішення шляхом задання вхідних даних про об'єкт управління.

5) Інформаційна технологія експертних систем, яка заснована на використанні штучного інтелекту і яка надає можливість отримання консультацій з питань, про які в цих системах накопичені дані [2].

Національна поліція України у своїй діяльності по-різному користується інформаційними технологіями, що має відповідне нормативне закріплення. Так, відповідно до ч.1 ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію»: «Поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України» [3]. Метою існування цієї системи є узагальнення відомостей про виявлення кримінальних і адміністративних правопорушень, розшук підозрюваних, обвинувачених осіб, розшук осіб, що зникли безвісти тощо. Під час затримання осіб за підозрою у вчиненні правопорушення поліція, заповнюючи бази даних, забезпечує збирання, накопичення мультимедійної інформації та біометричних даних (зразки ДНК, дактилокартки).

Наказом Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) від 12.10.2009 № 436 затверджено Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України [4], яка є важливою системою, що використовується Національною поліцією. Дана система реалізована у комплексі «АРМОР» (Автоматизоване робоче місце оперативника), який виконує функції з пошуку, обліку, довідки та прогнозу. Комплекс «АРМОР» включає в себе понад 20 підсистем, серед яких, зокрема, автоматизована інформаційна система (АІС) «Особа», яка містить відомості щодо криміногенних осіб та використовується для оперативно-розшукової діяльності, АІС «Нерозкриті злочини», яка слугує для отримання інформації про схожі за описом нерозкриті злочині, АІС «Ф-26», яка містить інформацію про осіб, що відбули покарання, АІС «Зброя мисливців», яка містить інформацію щодо зареєстрованої мисливської зброї.

До складу єдиної інформаційної системи МВС України входить також автоматизована інформаційна система оперативного призначення, яка закріплена наказом МВС України «Про затвердження Положення про автоматизовану інформаційну систему оперативного призначення єдиної інформаційної системи МВС» № 870 від 20.10.2017 [5]. Завданнями даної системи є підвищення рівня інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності Національної поліції, забезпечення процесу підтримки управлінських рішень її керівництвом, об'єднання інформації, отриманої в процесі оперативно-розшукової діяльності в єдиній базі даних.

Ст. 27 Закону України «Про Національну поліцію» надає поліції право на безпосередній оперативний доступ до інформаційних ресурсів інших органів державної влади з обов'язковим дотриманням Закону України «Про захист персональних даних», для чого ведеться відповідний електронний архів, в якому фіксуються дії поліцейського з отримання інформації [3].

Відповідно до ч. 2 ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України [6], Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого Наказом Генеральної прокуратури України № 139 від 06.04.2016 [7] Національна поліція також використовує Єдиний реєстр досудових розслідувань для збирання, пошуку, зберігання, обліку і узагальнення даних щодо вчиненого кримінального правопорушення та його досудового розслідування.

Відповідно до пп. 34 п. 4 Положення про Національну поліцію, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 877 від 28 жовтня 2015р. Національна поліція «використовує та надає іншим правоохоронним органам України доступ до інформаційно-телекомунікаційних систем і банків даних Інтерполу та Європолу, а також вносить до цих банків даних інформацію правоохоронних органів України» [8]. У своїй діяльності Інтерпол використовує програми обліку, в які вносяться відомості щодо інформації, яка має значення для двох та більше держав. Це інформація, що стосується осіб, які скоїли небезпечні злочини, про посягання, які мають зв'язок з міжнародними злочинними організаціями тощо. Крім того, Інтерпол використовує інформаційну базу даних «ASF», яка складається з підсистем, які спрямовані на розшук злочинців за їхнім зображенням, підсистем, що містять інформацію про втрачені документи, вкрадений транспорт, вкрадені витвори мистецтва, дактилоскопічні відбитки пальців, профілі ДНК осіб, що вчинили злочин та інших. Європол у своїй діяльності використовує автоматизовану інформаційну систему «TECS», яка має на меті збір та зберігання інформації про злочини та осіб, які їх вчинили, і осіб, які потенційно можуть вчинити злочин [9].

Окремо слід приділити увагу такій автоматизованій системі як «ЦУНАМІ» (централізоване управління нарядами патрульної служби), мета якої вдо-

сконалення організації діяльності з управління силами Національної поліції для ефективного реагування на відповідні повідомлення про правопорушення. Система працює наступними чином: оператор служби «102» або черговий районного відділу Національної поліції отримує повідомлення про подію та направляє відомості про неї до чергового-диспетчера, який визначає відповідний патруль та координує його роботу шляхом спостереження за роботою патрулю на маршруті та керує його роботою в автоматизованому або голосовому режимі. Основою системи «ЦУНАМІ» є інформаційна система автоматизованого робочого місця працівника підрозділу «102» (АРМ «Оператор «102») за допомогою якої оператор або черговий отримує інформацію про абонента ще до відповіді на дзвінок, зокрема, щодо даних про власника номеру телефону, кількість дзвінків, що надходили з цього номеру, попередження про дзвінки осіб, які є психічно хворими, «телефонними терористами» тощо. Після прийняття виклику оператор складає картку події, в якій вказує місце та час події, особу заявника, попередньо кваліфікує правопорушення, вказує територіальний орган Національної поліції, до територіальної юрисдикції якого належить дане правопорушення та інші відомості. Після цього картка надходить до чергового відповідного відділку поліції [10].

З автоматизованою системою «ЦУНАМІ» нерозривно пов'язаною є програма «Логістична інформаційна система – мобільна» («LIS-M»). Дана програма завантажується на планшетні комп'ютери, що використовуються патрульними поліцейськими. «LIS-M» дозволяє керувати викликами поліцейських, зокрема показує чергу викликів, сортує їх за критерієм важливості, показує контактні дані особи, що здійснила виклик тощо. Крім того, за допомогою даною програми забезпечується доступ до реєстру транспортних засобів, зброї, комплексу «АРМОР» та інших.

У контексті аналізу системи «ЦУНАМІ» доречним було б вказати на систему Blue CRUSH (система скорочення злочинності з використанням статистичних даних), яка використовується в деяких містах штатів Вірджинія та Таннесі Сполучених Штатів Америки. Дана система заснована на аналізі даних про злочинність та завдяки цьому надає прогнози. Сутність полягає у тому, що на початку кожної зміни співробітники управління поліції бачать на екрані червоні прапорці, які відмічають можливі місця та можливі види злочинів, що можуть статися в цьому районі. Тому патрульні автомобілі направляються саме в ці райони. Дана програма засновується на аналізі різних даних: місці і типі вчинюваних злочинів, дні тижня, місяці, погоді, часу, концертах, масових заходах тощо. Враховуючи те, що обставини вчинення злочину повторюються, повторюються і злочини при повторі схожих обставин. Дана програма дозволила скоротити злочинність в таких містах як Річмонд і Мемфіс на 30 %.

Національна поліція також використовує технології, що забезпечують її взаємодію з населенням. Так, наприклад, Головним управління Національної поліції в Харківській області розроблено веб-сайт police.kh.ua [12], де особи можуть дізнатися інформацію про стан злочинності в області шляхом перегляду на географічній карті, всіх зареєстрованих (як розслідуваних, так і нерозслідуваних) поліцією правопорушень, звернутися із запитанням до Національної поліції або повідомити про будь-яку подію, що має ознаки кримінального чи адміністративного правопорушення [13]. Слід зазначити, що створення веб-сайту police.kh.ua є позитивним кроком у розбудові сучасної системи взаємодії з населенням, що вже існує у передових країнах світу. Так, наприклад, в місті Сіетл (США) подібна система називається My neighbourhood map system, а в місті Вашингтон (США) – CRIMEDC [14].

Крім того, Департамент комунікації Національної поліції України постійно оприлюднює на офіційному веб-сайті Національної поліції України www.npu.gov.ua [15] інформацію про щомісячні електронні консультації з громадськістю щодо проектів актів, що забезпечує участь громадян у прийнятті управлінських рішень.

Таким чином, Національна поліція України використовує в своїй діяльності, в основному, інформаційні технології обробки даних управління та інформаційні технології автоматизованого офісу. При чому перші функціонують для задоволення потреб Національної поліції, а другі – для задоволення потреб населення. Отже, виходячи з цього, можна класифікувати інформаційні технології, які використовує Національна поліція, на дві групи: 1) інформаційні технології, що поліпшують діяльність Національної поліції України; 2) інформаційні технології, що забезпечують взаємодію населення з Національною поліцією України.

До перших належать: бази даних єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ, автоматизована інформаційна система оперативного призначення, інформаційні ресурси інших органів державної влади, Єдиний реєстр досудових розслідувань, інформаційно-телекомунікаційні системи і банки даних Інтерполу та Європолу.

До других належать: інтерактивні веб-ресурси, де населення може дізнатися інформацію про стан

діяльності поліції, та електронні консультації.

Виходячи з вищезазначеного, можна побачити, що інформаційні технології, що поліпшують діяльність Національної поліції України, значно більші за своїм обсягом, ніж інформаційні технології, що забезпечують взаємодію населення з Національною поліцією України, мають достатнє нормативно-правове врегулювання та широко використовуються Національною поліцією у її діяльності. Однак, інформаційні технології, що забезпечують взаємодію населення з Національною поліцією України, не так широко використовуються органами Національної поліції та не мають достатнього нормативного врегулювання. У зв'язку із цим позитивним було б розповсюдження досвіду ГУНП в Харківській області щодо створення веб-сайту police.kh.ua, де особи можуть дізнатися інформацію про стан злочинності в області, звернутися із запитанням до Національної поліції або повідомити про правопорушення, й на інші регіони України, для чого було б доцільним доповнити ч. 2 ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію України» та п. 4 Положення про Національну поліцію, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України, нормою щодо того, що Національна поліція України здійснює інформаційну взаємодію з населенням шляхом створення веб-сайтів, що забезпечують інформування громадськості про стан злочинності в регіоні, реалізацію зв'язку поліції з населенням. Доцільним було б прийняття Міністерством внутрішніх справ інструкції з порядку створення і ведення Національною поліцією України веб-сайтів, що забезпечують інформування громадськості про стан злочинності в регіоні та реалізацію зв'язку поліції з населенням, що покладала б обов'язок ведення таких ресурсів на Головні управління Національної поліції в областях. Крім того, враховуючи позитивний досвід деяких міст Сполучених Штатів Америки, доцільними би було введення і в Україні програми CRUSH, яка забезпечувала б превентивну діяльність Національної поліції, що є однією із функцій даного органу.

Питання фінансування інформаційних технологій, що використовуються Національною поліцією України, врегульовано Паспортом бюджетної програми «Забезпечення діяльності підрозділів, установ та закладів Національної поліції України», затвердженим Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 14.02.2019 № 106. Так, відповідно до п. 9 даної програми виконання функцій і завдань покладених на Національну поліцію здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, а отже, й використання інформаційних технологій для здійснення функції і завдань поліції забезпечується таким же чином [16].

**Висновок.** Таким чином, інформаційні технології набувають все більшого значення у сучасному світі, і майже не залишається сфер, які б не були охоплені інформаційними технологіями. Тому логічним є те, що інформаційні технології широко використовуються різними державними органами, в тому числі і Національною поліцією України. Інформаційні технології, що використовуються Національною поліцією України можуть бути поділені на дві категорії: 1) інформаційні технології, що поліпшують діяльність Національної поліції України; 2) інформаційні технології, що забезпечують взаємодію населення з Національною поліцією України. Однак, дані категорії мають різний стан нормативного врегулювання та обсяг використання. Тому в даному контексті важливим є посилення співпраці Національної поліції з населенням та доповнення нормативної бази положеннями, що поширювали б використання інформаційних технологій, що забезпечують взаємодію населення з Національною поліцією України. Важливим є також впровадження сучасних програм аналізу, які б змогли передбачити можливі вчинювані правопорушення.

## ЛІТЕРАТУРА


1. Про національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-вр
2. Андрощук О. В, Кондратенко Ю. В., Головченко О. В., Ворона Т. О., Петрушен М. В. Інформаційні технології та їх вплив на розвиток суспільства. *Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*, 2014. № 1 (50). С. 42-27.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19
4. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 12.10.2009 № 436. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09
5. Про затвердження Положення про автоматизовану інформаційну систему оперативного призначення єдиної інформаційної: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 20.10.2017 № 870. URL: https://zakon.rada.gov.ua/

laws/show/z1433-17
6. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
7. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань: Наказ Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 № 139. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16
8. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015р. № 877. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-п
9. Катеринчук И. Международный и зарубежный опыт применения информационных технологий в деятельности правоохранительных органов. *Национальный юридический журнал: теория и практика*, 2015. № 3/2(13) / 2015. С. 22–26
10. Бараненко Р. В. Дослідження особливостей функціонування програмного забезпечення системи централізованого управління нарядами патрульної служби «ЦУНАМІ». *Юридичний бюлетень.* 2016. Вип. 2. С. 129-138
11. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України. Наказ Міністерства внутрішніх справ від 16.02.2018 № 111. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18]
12. Веб-сайт Головного управління Національної поліції в Харківській області. URL: police.kh.ua
13. Шорохова Г.М. Використання інформаційних технологій в діяльності Національної поліції України. *Економіко-правові виклики:* VIII Міжнародна науково-практична конференція НАНР (14 січня 2017 року). Львів: НАНР-Національна академія наукового розвитку, 2017. Том 2. С.274-278.
14. Узлов Д. Ю., Струков В. М. Инновационный подход к взаимодействию полиции с населением на основе современных информационных технологий. *Право і Безпека*. 2016. № 3. С. 86-94
15. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: https://www.npu.gov.ua
16. Паспорт бюджетної програми на 2019 рік. Наказ Міністерства внутрішніх справ від 14.02.2019 № 106. URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/pasport_byudzhetno_programi_1007020.pdf

## REFERENCES

1. Pro natsionalnu prohramu informatyzatsii: Zakon Ukrainy vid 04.02.1998 # 74/98-VR. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-vr [in Ukrainian]
2. Androshchuk O.V, Kondratenko Yu.V., Holovchenko O.V., Vorona T.O., Petrushen M.V. (2014) Informatsiini tekhnolohii ta yikh vplyv na rozvytok suspilstva. *Tsentr voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho – Center for Military-Strategic Studies of Ivan Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine*, 1 (50). pp. 42–27 [in Ukrainian]
3. Pro Natsionalnu politsiiu : Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 # 580-VIII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/580-19 [in Ukrainian]
4. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Intehrovanu informatsiino-poshukovu systemu orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 12.10.2009 # 436. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09 [in Ukrainian]
5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro avtomatyzovanu informatsiinu systemu operatyvnoho pryznachennia yedynoi informatsiinoi: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 20.10.2017 # 870. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1433-17 [in Ukrainian]
6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks vid 13.04.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 [in Ukrainian]
7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok vedennia Yedynoho reiestru dosudovykh rozsliduvan: Nakaz Heneralnoi prokuratury Ukrainy vid 06.04.2016 # 139. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16 [in Ukrainian]
8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu politsiiu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 zhovtnia 2015r. # 877. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-p [in Ukrainian]
9. Katerinchuk I. (2015) Mezhdunarodnyy i zarubezhnyy opyt primeneniya informatsionnykh tekhnologiy v deyatelnosti pravookhranitelnykh organov. *Natsionalnyy yuridicheskiy zhurnal: teoriya i praktika – National Law Journal: Theory and Practice. № 3/2(13) / 2015. pp. 22–26* [in Russian]
10. Baranenko R. V. (2016) Doslidzhennia osoblyvostei funktsionuvannia prohramnoho zabezpechennia systemy tsentralizovanoho upravlinnia nariadamy patrulnoi sluzhby "TsUNAMI". *Yurydychnyi biuleten – Legal Bulletin. Vyp. 2. pp. 129-138* [in Ukrainian]
11. Pro zatverdzhennia Instruktsii z orhanizatsii reahuvannia na zaiavy ta povidomlennia pro kryminalni, administratyvni

pravoporushennia abo podii ta operatyvnoho informuvannia v orhanakh (pidrozdilakh) Natsionalnoi politsii Ukrainy. Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 16.02.2018 # 111. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0371-18 [in Ukrainian]
12. Veb-sait Holovnoho upravlinnia Natsionalnoi politsii v Kharkivskii oblasti. URL: police.kh.ua [in Ukrainian]
13. Shorokhova H.M. (2017) Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii v diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy. *Ekonomiko-pravovi vyklyky: VIII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia NANR (14 sichnia 2017 roku) – Economic and Legal Challenges: VIII International Scientific and Practical Conference of NASR*. Lviv: NANR-Natsionalna akademiia naukovoho rozvytku,. Tom 2. 274-278 [in Ukrainian]
14. Uzlov D. Yu.. Strukov V. M. (2016) Innovatsionnyy podkhod k vzaimodeystviyu politsii s naseleniyem na osnove sovremennykh informatsionnykh tekhnologiy. *Pravo* i *Bezpeka – Law and Security. № 3. pp. 86–94* [in Russian]
15. Ofitsiinyi sait Natsionalnoi politsii Ukrainy. URL: https://www.npu.gov.ua [in Ukrainian]
16. Pasport biudzhetnoi prohramy na 2019 rik. Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 14.02.2019 # 106. URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/pasport_byudzhetno_programi_1007020.pdf [in Ukrainian]

СОЛНЦЕВА К. В.

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры административного права и административной деятельности Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

## ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОРГАНАМИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ

В статье охарактеризованы информационные технологии, используемые в деятельности Национальной полиции Украины, их виды, классификация, нормативное урегулирование и объем использования.

**Ключевые слова:** полиция, информационные технологии, информационно-телекоммуникационные системы, Национальная полиция Украина.

SOLNTSEVA K. V.

PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Administrative Law and Administrative Activities of Yaroslav Mudryi National Law University

## USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES BY THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

**Problem setting.** The article deals with the information technologies used in the activities of the National Police of Ukraine, their types, classification, regulation and scope of use.

**Target of research.** The purpose of the study is the analysis of current legislation and practical activity of the National Police of Ukraine to investigate the use of information technologies by police authorities.

**Analysis of recent researches and publications.** The issue of the use of information technologies by law enforcement agencies is the subject of research by some scientists, in particular Kudinov V. A., Ignatushenko Y. I., Ishchenko V. A., Smaglyuk V. M., Tankushina T. Y., Shorokhova G. M. and others, and that is important for exploring the problems and prospects for development in this area.

**Article's main body.** The National Police of Ukraine in their activities use information technologies in different ways, which has the appropriate regulatory support. The police fill and maintain up-to-date database (banks) of the data included in the unified information system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The purpose of this system is to summarize information on the detection of criminal and administrative offenses, the search of suspects, accused persons, the search for missing persons, etc.

The integrated information retrieval system of the Interior Ministry of Ukraine is an important system used by the National Police and implemented in the ARMOR (Automated Operator's Workplace) complex, which performs search, accounting, help and forecast functions. The ARMOR complex includes more than 20 subsystems.

Particular attention should be paid to such an automated system as TSUNAMI (centralized patrol management), the purpose of which is to improve the organization of the National Police force management activities in order to respond

effectively to relevant reports of offenses.

**Conclusions and prospects for the development.** Information technologies are becoming increasingly important in the modern world, and there are almost no areas that are not covered by them. Therefore, it is logical that information technologies are widely used by various government agencies, including the National Police of Ukraine. Information technologies used by the National Police of Ukraine can be divided into two categories: 1) information technologies that improve the activities of the National Police of Ukraine; 2) information technologies that ensure the interaction of the population with the National Police of Ukraine. However, these categories have different regulatory status and scope of use. Therefore, in this context, it is important to strengthen the cooperation of the National Police with the population and to supplement the regulatory framework with provisions that would promote the use of information technologies that ensure the interaction of the population with the National Police of Ukraine. It is also important to introduce state-of-the-art analysis programs that could anticipate possible offenses.

**Keywords:** police, information technologies, information and telecommunication systems, National Police of Ukraine.

Солнцева Х.В. Використання інформаційних технологій органами національної поліції України. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Solntseva12.pdf

УДК 342.457.15
DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1-14

МЕДВЕДЄВ М. Ю.,
здобувач Харківського національного
університету внутрішніх справ

# АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕТОДІВ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

У статті досліджується сутність і природа нульової декларації, розглянуто зарубіжний досвід введення у податкову політику єдиного платежу, єдиної декларації, доцільність їх запровадження в податкову систему України; висвітлюється питання можливості створення єдиної інформаційної податкової системи та посилення заходів впливу щодо осіб, які порушують норми податкового законодавства; надаються пропозиції щодо удосконалення та визначення пріоритетних напрямів розвитку податкової системи України.

**Ключові слова:** податкове адміністрування, нульова декларація, єдиний платіж, єдина декларація, удосконалення податкової системи, єдина інформаційна податкова система.

**Постановка проблеми.** Податкова система країни традиційно відображає рівень її економічного розвитку, площину для ефективних ринкових відносин, формує її авторитет на міжнародному рівні. Прозора та ефективна податкова система – запорука економічного процвітання країни та добробуту населення. Наповнюючи бюджети різних рівнів коштами, податки надають державі можливість на практиці реалізовувати свої зобов'язання перед населенням. Попри це, наразі основне джерело формування бюджетних коштів – платники податків дедалі більше віддають перевагу мінімізації своїх податкових зобов'язань, здійснюють та розробляють схеми щодо ухилення від сплати податків, тим самим завдаючи шкоду як державі так і суспільству. З огляду на це, доцільно і актуально виявити існуючи недоліки законодавчого регулювання адміністрування податків в Україні, проаналізувати нормативну складову податкового законодавства зарубіжних країн, залучити і запропонувати новітні методи управління податками та нововведення, які покликані удосконалити існуючу податкову систему країни.

**Мета дослідження.** На основі виявлених недоліків нормативного забезпечення податкової системи України та зарубіжного досвіду, запропонувати можливі шляхи виходу з податкової кризи, з'ясувати доцільність та піддати критичному аналізу активно обговорюваних на державному рівні новітніх методів податкового регулювання (нульова декларація, єдиний платіж, єдина декларація).

**Об'єкт дослідження.** Суспільні відносини у сфері оподаткування, які виникають під час встановлення й адміністрування податків і зборів та здійснення методів контрольно-податкового спрямування.

**Стан дослідження.** Окремі аспекти механізму податкового адміністрування, шляхів його удосконалення стало предметом уваги таких науковців як Проскура К. П. [1], Шуба І. М. [3], Химич Р. В. [3]. Сутність, юридичну природу і загальні принципи податкового адміністрування розглядали у своїх роботах Шалімова Н. С. [2], Магопець О. А. [2]. Серед зарубіжних науковців своїми працями і розробками в податковій сфері відзначились Тхорн П. [8], Альм Дж. [11], Тоглер Б. [11] та інші. Попри це наразі відсутні комплексні дослідження щодо порівняння і аналізу норм зарубіжного податкового законодавства з податковою системою України з метою подальшої імплементації методів визначених відповідними нормами в українське законодавство.

**Виклад основного матеріалу.** У широкому розумінні податки перебувають у прямо пропорційному зв'язку з цивілізованою соціальною державою, створюючи передумови для розвитку і стимулювання різноманітних сфер суспільного життя. У свою чергу, дефекти, які існують у цілісній взаємопов'язаній системі оподаткування насамперед є проблемою, вирішення якої покладається на законодавця, оскільки нормативна регламентація виступає первинним елементом для існування і функціонування податкової системи, а будь-які нововведення повинні бути спрямовані як на усунення існуючих наразі недоліків так і на запровадження нових механізмів регулювання податкового адміністрування.

Надаючи визначення категорії податкове адміністрування слід наголосити, що насамперед адміністрування традиційно визначається як управління, отже податкове адміністрування – особливий управлінський процес, покликаний врегулювати відносини, що виникають під час справляння податків і зборів. Окрім цього, не можна оминути увагою контрольну функцію органів публічної влади, насамперед юрисдикційних органів, що реалізують політику у сфері оподаткування. У цьому аспекті, слушною, проте не ідеальною є думка К. П. Проскури, яка звертає увагу на той факт,

що податкове адміністрування включає у себе три елементи: відносини держави в особі податкової адміністрації з платниками податків, рішення податкових органів, та реалізація цими органами визначених законодавцем функцій [1, с. 53–54]. Така позиція є занадто вузькою, оскільки податкове адміністрування не може зводитись виключно до функцій, що здійснюються органами виконавчої влади.

Іншої позиції притримується Н.С. Шалімова, яка пропонує розуміти адміністрування як діяльність уповноважених органів влади та управління, що спрямовується на виконання податкового законодавства, ефективного функціонування податкової системи та податкового контролю. [2, с. 360]. Отже, адміністрування податків – цілеспрямована діяльність уповноважених органів з метою практичної реалізації податкової політики. Причому, така діяльність стосується всіх гілок влади, оскільки законодавець здійснює нормативне забезпечення зазначених органів, судові інстанції покликані притягати до відповідальності осіб, що порушують норми податкового законодавства та здійснювати контроль за відповідністю рішень уповноважених податкових органів закону та вирішувати спори між платниками податків і державою, на органи виконавчої влади покладається безпосередньо реалізація процедури справляння податків і зборів з платників.

Наразі державне управління податками в Україні зіштовхується з чималою кількістю проблем, які наразі лишаються невирішеними. Серед таких проблем І. М. Шуба та Р. В. Химич виділяють наступні:

– низький рівень податкової культури

– відсутність механізмів захисту платників податків

– низка ефективність заходів впливу на осіб, які порушують норми податкового законодавства

– непрозорість податкової системи [3, 138].

Окрім цього, необхідно зосередити увагу й на інших проблемах:

– високий рівень корупції в сфері податкової політики

– необґрунтоване втручання держави в сферу бізнесу

– складана і перевантажена процедура податкового обліку і звітності

– відсутність єдиної налагодженої системи оподаткування

– безконтрольність контролюючих органів, що реалізують податкову політку

– низький рівень матеріально-технічного забезпечення податкового адміністрування.

З огляду на визначені проблеми правового регулювання податкової системи слушним є розроблення методів, які здатні їх подолати чи принаймні зменшити їх негативний вплив на податкову систему країни. Першим кроком є необхідність створення єдиної інформаційної системи оподаткування. Це перш за все зумовлено необхідністю існування єдиного інформаційного простору та умов для взаємодії в електронному режимі між органами виконавчої влади завданням яких є податкове регулювання.

Легальне визначення категорії інформаційна система міститься у наказі Міністерства Фінансів України від 07.04.2016 № 422 «Про затвердження Порядку ведення органами Державної фіскальної служби України оперативного обліку податків і зборів, митних та інших платежів до бюджетів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Відповідно до цього нормативного акта під інформаційною системою слід розуміти інтегровану структуру, що складається з одного чи більшої кількості процесів, компонентів апаратного та програмного забезпечення, засобів та персоналу, що забезпечує можливість задоволення встановленої потреби або цільової функції [4]. Запровадження ж єдиної інформаційної системи покликано систематизувати та впорядкувати наявну у суб'єктів податкового контролю інформацію, забезпечити вільний та прозорий доступ до інформації та обмін нею між центральними та територіальними органами насамперед Державної фіскальної служби, посилити процеси автоматизації та відходу від паперової форми роботи, оскільки усі органи у межах своїх повноважень матимуть рівний доступ до єдиної системи. Такий крок не тільки унеможливить втрату та перекручування інформації, а й дозволить розмежувати і забезпечити її захист і накопичення у межах єдиного інформаційного простору.

Єдина інформаційна система повинна функціонувати на засадах інстанційності та територіальності. Таким чином, структура системи включає у себе центральний блок, що забезпечує постійне обслуговування територіальних центрів, з центрального блоку відбувається безпосереднє керування системами нижчого рівня, які використовуються органами податкового контролю на місцях. Окрім цього, до складу системи включаються і переносяться усі наявні і заплановані бази і реєстри. Наразі, податковий Кодекс визначає, що обробка та використання інформації здійснюється шляхом збору та її подальшого зберігання в базах даних інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику. Перелік таких систем визначається підзаконними нормативними актами [5].

Наступним кроком, що спрямований на подолання існуючих прогалин у сфері податкової політики є запровадження нульової декларації або податкової амністії, єдиного платежу та єдиної декларації. Зазначені методи активно використовуються у податкових системах багатьох країн світу і вже довели свою ефективність і позитивний вплив на податкове адміністрування.

Розглядаючи досвід Швеції у питаннях сплати податків та подання податкової декларації, принциповою відзначити, що відмінною від традиційного виду Декларації є сама форма і порядок їх ведення. Податок сплачується платниками на основі вже заповненої органом, що реалізує податкову політику документа єдиної встановленої форми [7]. Такий документ формується шляхом використання уповноваженими органами баз даних платників податків, до яких вони мають вільний доступ. Контролюючому органу достатньо ввести ім'я платника податків для отримання назви компанії, його доходів та розмір сплачених податків (податкову історію) [6]. Крім цього, позитивно на податковому регулюванні відображається суб'єктивне право платника підписувати таку декларацію і сплачувати визначений суб'єктом владних повноважень розмір податків чи відмовитись від підписання і надіслати до органу свої зауваження, тобто вбачається певна диспозитивність і можливість обирати один із варіантів правомірної поведінки [7]. Не менш привабливою вбачається позиція шведського законодавця у питаннях повернення платнику переплаченої суми податків з нарахуванням процентів.

В історії податкового адміністрування зарубіжних країн існує чимало випадків використання так званої нульової декларації або податкової амністії. Такий метод впливу використовується законодавцем з метою детінізації економіки та наповнення державного бюджету коштами. Цей механізм реалізується шляхом надання платникам податків можливості декларування своїх реальних доходів з подальшою відмовою держави в особі контролюючих органів від перевірок щодо законності отримання таких коштів та звільнення від сплати податку у зв'язку із наявністю даних активів. Особа яка скористалася амністією сплачує лише фіксований податок у розмірі як правило не перевищує 15 % від задекларованих доходів.

Прикладом успішного проведення податкової амністії виступає Італія. Закон «Про податкову амністію» у цій країні був прийнятий ще у 2001 році і мав назву «податковий щит». Платники податків були зобов'язані сплатити на користь держави близько 12 % задекларованих доходів у державну казну [8, с. 15–17]. Наступні податкові амністії були проведені у 2003, 2009 та 2015 роках. Результатом проведення зазначеної «акції» стало наповнення бюджету Італії на величезні суми. Так, за всі роки проведені наповнили держану казну близько на 240 млрд євро [9, с. 58–60]. Успішність податкової політики в Італії пояснюється експериментальною позицією італійського законодавця. Так, податкова ставка на раніше не задекларовані доходи постійно змінювалася від 12 до 5 % і дозволила обрати найоптимальніший розмір, який змушував навіть злісних неплатників наповнювати державний бюджет і йти на компроміс з державою.

Слід визнати, що в українському законодавстві також були спроби запровадити нульову декларацію, проте законопроект так і не набув статусу закону у зв'язку із численними недоліками та неточностями. Основним недоліком була відсутність механізму відмежування майна та майнових прав, отриманих внаслідок правопорушень, що може призвести до легалізації доходів отриманих злочинним шляхом, що не узгоджується із ратифікованою Верховною Радою України Конвенцією Ради Європи про відмивання пошук, арешт та конфіскацію доходів одержаних злочинним шляхом та про фінансування тероризму [10]. Таким чином, законопроект передбачає звільнення особи, що вчинила злочин від кримінального переслідування, проте, особа, яка вчиняє злочин може бути звільнена від кримінальної відповідальності виключно з підстав, що закріплюється у Законі України «Про кримінальну відповідальність». Та сама проблема стосується і адміністративної відповідальності, підстави звільнення від якої закріплюються в Кодексі України про адміністративні правопорушення. Оскільки положення законопроекту суперечать чинному законодавству, проект не набув свого подальшого розвитку.

Говорячи про вдосконалення методів податкового адміністрування доцільно звернутися до досвіду Сполучених Штатів Америки. Доходи держави формуються більшою мірою шляхом справляння податку на прибуток (близько 40 %). Основною особливістю цього податку є встановлення єдиного фіксованого розміру платежу (процентної ставки) який виходячи не із сфери діяльності платника податків або направленості податкових зборів а з розміру дохода особи. Так, наприклад, якщо доход особи складає не більше 9000 доларів, то для нього встановлюється єдина процентна ставка 10 %, а для осіб дохід яких перевищує цю суму – 15 % [11, с. 232–234]. Такий механізм засновується на принципах рівності і справедливості, оскільки розмір процентної ставки встановлюється пропорційно доходам особи і не залежить від сфери його діяльності або виду податку.

Важливим елементом податкового законодавства виступає відповідальність за його порушення. Вкрай актуальним лишається питання побудови дієвого механізму примусового впливу на осіб, що ухиляються від сплати податків для забезпечення невідворотності покарання таких правопорушників. Хоча норми податкового, адміністративного та кримінального права передбачають відповідальність за порушення процедури оподаткування, проблема криється у практичній реалізації встановлених цими актами правил. З огляду на це, за доречне буде простежити використання досвіду пострадянських країн у вирішенні поставленої задачі.

Перш за все варто звернути увагу на досвід Республіки Азербайджан, а саме на строки, які встановлюються для погашення податкової заборгованості. Таким чином, якщо платник податків не здійснив свого податкового зобов'язання в строк, що встановлений податковим кодексом, контролюючий орган направляє платнику повідомлення про сплату податків протягом 5 днів, включаючи нараховані санкції (пеня, проценти, штрафи) [12]. Даний вид строків притаманний і для українського законодавства, проте такий строк становить 60 днів [5]. Показово, що за визначений строк платник як правило нехтує своїми зобов'язаннями і за цей період йому продовжують нараховуватися матеріальні санкції, розмір яких може цілком перевищувати податкові зобов'язання. Таким чином, зменшення строків для погашення заборгованості дозволить уникнути накопичення боргів платника і забезпечить прискорену процедуру стягнення податкової заборгованості.

Привабливим у зазначеному аспекті є досвід Туркменістану, а саме Податковий кодекс Республіки передбачає проведення податкового дослідження причин виникнення податкового боргу [13]. Така процедура наразі відсутня в Україні, проте її залучення наддасть можливість для пошуку причинно-наслідкових зв'язків виникнення проблемної заборгованості та усунення умов і причин, які сприяють і підтримують її існування. Таким чином, проблему вдасться усунути ще до її зародження у зв'язку із здійсненням державою превентивної політики.

Нарешті, беручи до уваги податкову політику Узбекистану, слід звернути увагу на норму, яка передбачає обов'язкове інформування податкового органу про дебіторську заборгованість боржника [14]. У наказі Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку бухгалтерського обліку окремих активів та зобов›язань бюджетних установ та внесення змін до деяких нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку бюджетних установ» дебіторська заборгованість визначається як сума заборгованості дебіторів установі на певну дату. Відповідно дебітори –

юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували установі певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [15]. Імплементація визначеної норми у податкове законодавство України перш за все полегшить і значно спростить процедуру стягнення податкової заборгованості, оскільки погашення заборгованості боржника за рахунок дебіторів безспірно є ймовірнішим та найменш ризиковим примусовим заходом аніж наприклад реалізація майна боржника на прилюдних торгах, чи стягнення, яке накладається на доходи підприємства.

**Висновки.** Простеживши визначальний вплив податкової політики держави на соціальну сферу, виявивши її суттєві недоліки, за доцільне розглянути новітні методи податкового адміністрування. Оцінюючи міжнародний досвід правового регулювання оподаткування справедливо дійти до висновку про необхідність залучення зарубіжної практики та її подальшу імплементацію в Українське законодавство. Мова йде про такі зміни і нововведення:

По-перше, створення єдиної інформаційної системи оподаткування.

Такий крок надасть можливості для реформування інформаційно-аналітичного забезпечення, запровадить інтеграцію інформації, створить сприятливе середовище для накопичення, обліку, збереження та поширення інформації, як одного із первинних елементів організації діяльності податкової адміністрації.

По-друге, залучення у національне законодавство практики нульової декларації, єдиного платежу та єдиної декларації. Зазначені зміни з одного боку спрямовуються на подолання податкової кризи з метою наповнення державного бюджету, з іншого – на поліпшення становища платника податків, оскільки першочерговим завданням держави є заохочення таких платників до сплати податків, налагодження стабільності надходження податкових зборів та зменшення випадків ухилення від сплати податків. Передумовою цього повинні стати справедливі та пропорційні доходам кожній окремій особі збори. Таким чином, наповнення державного бюджету не самоціль, оскільки економічний добробут країни перш за все базується на засадах довіри населення до держави і влади як її складового елементу.

По-третє, посилення заходів впливу на осіб, які порушують норми податкового законодавства. Передбачений наразі в українському законодавстві механізм притягнення правопорушників податкових норм до відповідальності не є досконалим. Хоча наявні в

адміністративному та кримінальному праві норм охоплюють широку сферу відносин, в яких можуть порушуватись загальнообов'язкові правила оподаткування, страждає механізм їх реалізації. З цією метою, врахування основоположних тенденцій заходів застосування впливу, які використовують пострадянські країни, близькі до українського менталітету позитивно вплине на модернізацію податкової системи України у цілому. Йдеться про імперативні норми, які запроваджують проведення податкового дослідження, зменшення строків для погашення податкової заборгованості, інформування про дебіторську заборгованість.

## ЛІТЕРАТУРА


1. Проскура К. П. Особливості адміністрування податків в Україні. *Економічний часопис-XXI.* 2012. № 3-4. С. 53–55. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/48214
2. Шалімова Н. С., Магопець О. А. Сутність та загальні принципи адміністрування податків. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр.* Кіровоград: КНТУ, 2007. Вип. 12. Ч. 2. С. 358–368
3. Шуба І. М., Химич Р. В. Механізм податкового адміністрування: проблеми та шляхи удосконалення *Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті*: VII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. 2016. С. 137-139 URL: https://economics.opu.ua/files/science/ipreed/2016/137.pdf.
4. Про затвердження Порядку ведення органами Державної фіскальної служби України оперативного обліку податків і зборів, митних та інших платежів до бюджетів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Наказ Міністерства фінансів України від 07.04.2016 № 422. *Офіційний вісник України.* 2016. № 43, стор. 66, стаття 1594
5. Податковий кодекс України: Закон України №2755-VI від 02.12.2010 р. *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112
6. Allabolag // Sök Branscher och visa Listor URL: https://www.allabolag.se
7. Skatteverket // Innehållet i deklarationen. URL: https://www.skatteverket.se/privat/deklaration.4.2b543913a42158acf800013508.html
8. Thorne P. Swiss banking secrecy and taxation URL: P. Thorne. HELVEA SA report. 2009. 42 p. URL: http://www.safehaven.at/wordpress_cms/wp-content/uploads/2010/03/HelveaStudie.pdf
9. Italy: Tax Guide: Strategic and practical information. International business publications,
10. USA. 2015 Edition Updated 271 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=vfqpyChWRKsC&pg=PA2&lpg=PA2&dq=Italy:+Tax+Guide:+Strategic+and+practical+information.+—+International+business+publications,+USA.+—+2015+Edition+Updated&source=bl&ots=UmCn3FSElf&sig=ACfU3U2nWTtfsJ98GsHzZ-
11. Про нульову декларацію: Проект Закону 3661 від 17.12.2015 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57459
12. Alm J., Torgler B. Culture differences and tax morale in the United States and in Europe // Journal of economic psychology. 2006. Т. 27. №. 2. С. 224-246 URL: http://www.dmarkanderson.com/ECNS491_Spring2018/Alm_and_Torgler_J_Econ_Psych.pdf
13. Податковий кодекс Республіки Азербайджан. URL: http://www.taxes.gov.az/modul.php?name=qanun&cat=3&lang=_rus
14. Податковий кодекс Республіки Туркменістан. URL: www.turkmenbusiness.org/content/nalogovyi-kodeks-turkmenistana
15. Податковий кодекс Республіки Узбекістан. URL: http://lex.uz/docs/1286689
16. Про затвердження Порядку бухгалтерського обліку окремих активів та зобов›язань бюджетних установ та внесення змін до деяких нормативно-правових актів з бухгалтерського обліку бюджетних установ: Наказ Міністерства фінансів України від 02.04.2014 № 372 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0426-14


## REFERENCES


1. Proskura K.P. (2012) Osoblyvosti administruvannia podatkiv v Ukraini. *Ekonomichnyi chasopys-XXI - Economic Journal-XXI. # 3-4. pp. 53–55.* URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/48214 [in Ukrainian]
2. Shalimova N. S., Mahopets O. A. (2007) Sutnist ta zahalni pryntsypy administruvannia podatkiv. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr. - Scientific papers of Kirovograd National Technical University. Economic Sciences: Coll. Sciences, Kirovohrad: KNTU,. Vyp. 12. Ch. 2. pp. 358-368* [in Ukrainian]

3. Shuba I. M., Khymych R. V. (2016) Mekhanizm podatkovoho administruvannia: problemy ta shliakhy udoskonalennia. *Problemy rynku ta rozvytku rehioniv Ukrainy v XXI stolitti: VII Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia - Problems and Ways to Improve Problems of the Market and Development of the Regions of Ukraine in the 21st Century: VII International Scientific and Practical Internet Conference. pp. 137-139.* URL: https://economics.opu.ua/files/science/ipreed/2016/137.pdf. [in Ukrainian]
4. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia orhanamy Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy operatyvnoho obliku podatkiv i zboriv, mytnykh ta inshykh platezhiv do biudzhetiv, yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.04.2016 # 422. (2016) *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine, # 43, stor. 66, stattia 1594* [in Ukrainian]
5. Podatkovyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy #2755-VI vid 02.12.2010 r. (2011) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine, # 13-14, # 15-16, # 17, st.112* [in Ukrainian]
6. Allabolag // Sök Branscher och visa Listor URL: https://www.allabolag.se [in Swedish]
7. Skatteverket // Innehållet i deklarationen. URL: https://www.skatteverket.se/privat/deklaration.4.2b543913a42158acf800013508.html [in Swedish]
8. Thorne P. Swiss banking secrecy and taxation URL: P. Thorne. HELVEA SA report. 2009. 42 p. URL: http://www.safehaven.at/wordpress_cms/wp-content/uploads/2010/03/HelveaStudie.pdf [in English]
9. Italy: Tax Guide: Strategic and practical information. International business publications [in English]
10. USA. 2015 Edition Updated 271 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=vfqpyChWRKsC&pg=PA2&lpg=PA2&dq=Italy:+Tax+Guide:+Strategic+and+practical+information.+—+International+business+publications,+USA.+—+2015+Edition+Updated&source=bl&ots=UmCn3FSElf&sig=ACfU3U2nWTtfsJ98GsHzZ- [in English]
11. Pro nulovu deklaratsiiu: Proekt Zakonu 3661 vid 17.12.2015 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57459 [in Ukrainian]
12. Alm J., Torgler B. (2006) Culture differences and tax morale in the United States and in Europe // Journal of economic psychology. T. 27. №. 2. C. 224-246 URL: http://www.dmarkanderson.com/ECNS491_Spring2018/Alm_and_Torgler_J_Econ_Psych.pdf [in English]
13. Podatkovyi kodeks Respubliky Azerbaidzhan. URL: http://www.taxes.gov.az/modul.php?name=qanun&cat=3&lang=_rus [in Ukrainian]
14. Podatkovyi kodeks Respubliky Turkmenistan. URL: www.turkmenbusiness.org/content/nalogovyi-kodeks-turkmenistana [in Ukrainian]
15. Podatkovyi kodeks Respubliky Uzbekistan. URL: http://lex.uz/docs/1286689 [in Ukrainian]
16. Pro zatverdzhennia Poriadku bukhhalterskoho obliku okremykh aktyviv ta zoboviazan biudzhetnykh ustanov ta vnesennia zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv z bukhhalterskoho obliku biudzhetnykh ustanov: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 02.04.2014 # 372 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0426-14 [in Ukrainian]

МЕДВЕДЕВ М. Ю.

соискатель Харьковского Национального университета внутренних дел

## АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МЕТОДОВ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ

В статье исследуется сущность и природа нулевой декларации, рассмотрен зарубежный опыт введения в налоговую политику единого платежа, единой декларации, целесообразность их введения в налоговую систему Украины; освещается вопрос о возможности создания единой информационной налоговой системы и усиление мер воздействия в отношении лиц, нарушающих нормы налогового законодательства; вносятся предложения по совершенствованию и определению приоритетных направлений развития налоговой системы Украины.

**Ключевые слова:** налоговое администрирование, нулевая декларация, единый платеж, единственная декларация, совершенствование налоговой системы, единая информационная налоговая система.

MEDVEDEV M. Y.

PhD Candidate of the Kharkiv National University of Internal Affairs

## CURRENT ISSUES OF IMPROVEMENT OF LEGAL ADJUSTMENT OF METHODS OF TAX ADMINISTRATION

**Problem setting.** The article deals with the nature of the zero declaration, examines the foreign experience of introducing into the tax policy a single payment, a single declaration, the expediency of their introduction in the tax system of Ukraine; the issue of the possibility of creating a unified information tax system and enhancing measures of influence against persons who violate the rules of tax legislation.

**Target of research.** The purpose of the study is on the basis of the identified shortcomings in the regulatory support of the tax system of Ukraine and foreign experience to suggest possible ways out of the tax crisis, to determine the feasibility and to critically analyze the most recently discussed state-level methods of tax regulation (zero declaration, single payment, single declaration).

**Analysis of recent researches and publications.** Some aspects of the mechanism of tax administration, ways to improve it became the subject of attention of such scholars as Proskura K. P., Shuba I. M., Khymych R. V. The essence, legal nature and general principles of tax administration were considered in the works by Shalimova N. S., Mahopets O. A. Among foreign scientists the best known are Thorn P., Alm J., Togler B. and some others for their works and developments in the tax field.

**Article's main body.** In a broad sense, taxes are directly proportional to the civilized welfare state, creating the preconditions for the development and stimulation of various spheres of public life. In turn, defects that exist in a coherent, interconnected tax system are first and foremost a problem that the legislator has to deal with, since regulatory regulation is the primary element for the existence and functioning of the tax system, and any innovation should be aimed at eliminating existing ones. shortcomings and the introduction of new mechanisms for regulating tax administration.

The introduction of a unified information system aims to systematize and streamline the information available to tax control subjects, to ensure free and transparent access to information and exchange between central and territorial bodies, first of all of the State Fiscal Service, to strengthen the processes of automation and departure from the paper form of work, since all bodies within their powers will have equal access to a single system.

**Conclusions and prospects for the development.** Incorporating the practice of zero declaration, single payment and single declaration in the national legislation will help to overcome the tax crisis in order to fill the state budget and improve the position of the taxpayer, since the primary task of the state is to encourage such taxpayers to improve their stability. Taking into account the fundamental tendencies of influence measures used by the post-Soviet countries close to the Ukrainian mentality will positively influence the modernization of the tax system of Ukraine as a whole.

**Keywords:** tax administration, zero declaration, single payment, single declaration, tax system improvement, unified information tax system.

Медведєв М. Ю. Актуальні питання удосконалення правового регулювання методів податкового адміністрування. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Medvedev12.pdf

УДК 351.74.001.73(477)
DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1-21

СОЛНЦЕВА Х. В.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
СЛИВНА В. А.,
студентка міжнародно-правового факультету 2 курсу, 3 групи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

# ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ДЖЕРЕЛ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

У статті охарактеризовані основні джерела адміністративно-правового забезпечення діяльності Національної поліції України та нормативна база правоохоронних органів деяких передових країн світу задля вивчення та застосування позитивного досвіду зарубіжних країн в України.

**Ключові слова:** поліція, джерела права, адміністративно-правове забезпечення, адміністративно-правова діяльність, Національна поліція Україна.

**Постановка проблеми.** Охорона прав і свобод людини та громадянина, громадського порядку та територіальної цілісності є однією з перших функцій, яка покладається на розвинуту демократичну державу. Для виконання такого завдання та забезпечення постійної державної безпеки у країнах діють спеціально уповноважені на те правоохоронні органи. Вагому роль серед таких органів посідають органи поліції, діяльність яких спрямована, в першу чергу, на охорону громадського порядку та боротьбу з правопорушеннями. Гарантом забезпечення функціональної роботи та ефективного досягнення робочих цілей та завдань є наявність у будь-якого державного органу чіткої регламентації його діяльності (тобто нормативно-правової бази), якісно побудованої організаційної структури та команди висококваліфікованих посадових осіб. Саме з метою отримання такого результату у 2015 році в Україні була розпочата велика реформа, метою якої стало сформувати нові поліцейські органи.

Актуальним є те, що українське законодавство вже давно поступово обрало курс на євроінтеграцію, впроваджуючи у своїх нормативно-правових актах постійні нововведення. Один із аспектів реформи поліції у 2015 мав на меті аналогічну ціль. Тож, серед усіх змін ключовим моментом стало введення в дію нового законодавства у сфері поліцейської діяльності в Україні, яке трансформоване та зорієнтоване на модель правоохоронних органів найрозвинутіших країн світу, зокрема країн Європейського Союзу.

Показником ефективного впровадження реформи та змін у чинне законодавство у сферу української поліції можна вважати досягнення результативних показників її діяльності, які можна дослідити у даних Державної служби статистики України. Так, середня кількість засуджених осіб за правопорушення до 2015 року становила приблизно 100 тис. осіб, а після 2015 – 75 тис. Така різниця є показовим наслідком того, що розгляд справи та процес притягнення особи до відповідальності перейшли на більш якісний рівень з дотриманням усіх принципів і стандартів, прийнятих у зарубіжних країнах [1].

Для подальшого покращення показників, внаслідок уведення в дію нового законодавства у сфері правоохоронних органів, можна застосувати практику деяких країн Європейського Союзу. Реформа поліції Польщі, яка проводилася на початку 1990-х у період шокової терапії, збільшила рівень розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів за останні 10 років майже на 10 %. А реформа поліцейської системи Чеської Республіки після революції 1989 року та повалення комуністичного режиму потягла за собою зменшення загального рівня злочинності за останні 5 років майже на третину [2].

Саме тому наразі важливим питанням є існування у поліцейських органів України такої бази джерел, яка б не просто регламентувала основні питання діяльності поліції та статусу поліцейських, але й мала орієнтиром підвищення якісних показників такої діяльності для виходу українських правоохоронних органів на світову арену у якості взірцевої моделі для інших країн.

**Метою** даної роботи є дослідити джерела адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції України та зробити висновок на основі цього щодо місця та ролі кожного з них у регулюванні ді-

яльності органу; порівняти національну нормативну базу з практикою застосування законодавства правоохоронних органів передових країн світу.

**Об'єктом** дослідження є нормативно-правові акти українського законодавства, норми яких спрямовані на встановлення основних аспектів діяльності органів поліції України, а також міжнародні правові акти та акти зарубіжних країн, які можна використати як приклад в українському адміністративному праві.

**Виклад основного матеріалу.** Питання визначення системи джерел забезпечення діяльності поліції в Україні піднімається багатьма науковцями. Нова хвиля теоретичних розробок та дискусій виникла вже після реформи 2015 року, в результаті якої було прийнято ряд нових нормативно-правових актів. Серед авторів, які присвячували свої праці даній темі, можна виділити Бандурку О. М., Братель С. Г., Калюк О. М., Кулікова В. А., Галай А. О., Лошицького М. В., Капля О. Д., Банчука О. А., Проневича О. С. та ін.

Для аналізу джерел правового регулювання діяльності поліції України варто визначити декілька теоретичних питань, а саме підходи до визначення категоріальних понять «джерела права» та «адміністративно-правова діяльність поліції».

Науковці у теорії розглядають «джерело права» у двох аспектах: як джерело норм права з точки зору змісту права та як спосіб вираження змісту правової норми. У першому випадку мова йде про певний рівень та умови розвитку суспільних відносин, які регулюються відповідною нормою. У другому випадку – про офіційну форму вираження та закріплення норми права [3, ст. 75]. У даній роботі застосовується поняття «джерело права» у другому значенні, а саме як акт, що встановлює, змінює чи припиняє правові норми у сфері правоохоронної діяльності поліції.

Оскільки темою дослідження є джерела адміністративно-правового забезпечення діяльності поліції варто звернути увагу також на поняття «адміністративно-правової діяльності органів поліції». Учені визначають дане явище як урегульовану нормами адміністративного права державно-владну, підзаконну, організаційно-розпорядчу діяльність, що спрямована на а) надання поліцейських послуг у сферах охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії злочинам та іншим правопорушенням, надання послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги; б) впорядкування внутрішньо-системних поліцейських відносин та забезпечення чіткої організації і функціонування всієї системи підрозділів і служб Національної поліції України [4, ст. 16].

Основними рисами такої діяльності поліції в Україні є те, що вона:

– у більшій мірі регулюється нормами адміністративного права, предметом яких є суспільні відносини, пов'язані з діяльністю суб'єктів, уповноважених виконувати функції держави;

– має державно-владний характер (органи поліції діють від імені держави та у передбачених законом випадках мають право застосовувати державний примус);

– організаційно-розпорядчий характер (органи поліції діють спільно для виконання своїх завдань та функції у сфері охорони громадської безпеки та порядку, прав і свобод людини, а також уповноважені видавати обов'язкові для виконання правові акти);

– підзаконний характер (діяльність поліцейських органів не може виходити за рамки чинного національного законодавства України);

– має соціальну спрямованість (кардинальною зміною після реформи 2015 року стала спрямованість поліції не на каральну функцію, а на службу, котра надає населенню послуги та захищає права та законні інтереси людини).

З вище викладеного можна зробити висновок, що така багатоаспектна діяльність поліцейських органів має бути чітко врегульована нормативно-правовими актами. Сукупність таких актів складають систему джерел функціонування поліції. На законодавчому рівні невичерпний перелік правових основ діяльності поліції закріплений у статті 3 Закону України «Про Національну поліцію»: «У своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами МВС України, іншими нормативно-правовими актами» [7]. Тож, розглянемо окремо кожне джерело цієї системи залежно від юридичної сили у національному законодавстві.

Перше місце серед джерел діяльності української поліції посідає Конституція України, яка має вищу юридичну силу та норми якої мають пряму дію. Саме на основі Конституції України приймаються всі інші нормативно-правові акти, що регулюють діяльність правоохоронних органів. Стаття 3 проголошує людину, її життя і здоров›я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Пра-

ва і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов›язком держави [5, ст. 7]. Таким чином, для досягнення такої мети, а також захисту усіх прав, закріплених у 2 розділі Конституція України, держава створює відповідні правоохоронні органи, вагоме місце серед яких посідає поліція.

Окрім охорони прав і свобод людини, статтею 17 Основний Закон покладає обов'язок на правоохоронні органи захисту державного кордону України та забезпечення державної безпеки, що теж є сферою діяльності поліції.

Після Конституції України органи поліції користуються у своїй діяльності міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Серед таких актів важливе місце посідає Резолюція № 690 1979 року Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію», яка закріпила етичні засади діяльності поліцейського, його статус та обов'язки під час війни та інших надзвичайних обставин. Наприклад, ч. 2 Декларації встановлює, що «поліцейський повинен діяти чесно, неупереджено і з почуттям власної гідності» [10].

Іншими важливими міжнародними актами, які ратифікувала Україна, є Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй від 17 грудня 1979 року, та Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, прийняті 8 Конгресом Організації Об'єднаних Націй від 7 вересня 1990 року. Положення першого акту поширюються на посадових осіб, що мають поліцейські повноваження, та накладають на таких осіб обов'язок поважати та захищати людську гідність та права людини по відношенню до інших осіб (ст.2), застосовувати силу лише у випадках крайньої необхідності та у тій мірі, у якій це вимагається для виконання своїх обов'язків (ст.3) тощо [11]. Головним змістом другого акту є закріплення правил застосування сили та вогнепальної зброї, які поширюються на працівників поліції. Зокрема, «правоохоронні органи мають постійно враховувати етичні питання, пов'язані із застосуванням такої сили, а також проявляти стриманість у таких питаннях, діяти, виходячи із серйозності правопорушення, зводити до мінімуму можливість заподіяння шкоди» (ст. 1, 5) [12].

Наступною ланкою у системі джерел поліції є законодавчі акти – закони та кодекси. Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) від 07.12.1984 р. (із змінами та доповненнями) закріплює поняття адміністративного правопорушення, порядок притягнення до адміністративної відповідальності та застосування адміністративного примусу, відмежовує відповідальність загальних та спеціальних суб'єктів, в тому числі посадових осіб органів поліції, встановлює склади адміністративних правопорушень та адміністративні стягнення. Важливість даного законодавчого акту є те, що він закріплює норми як матеріального, так і процесуального права.

Прикладом положень КУпАП, пов'язаних з діяльністю поліції, є статті про порушення Правил дорожнього руху, адже одним із територіальних органів поліції є патрульна поліція. Зокрема, ст.122-2 («Невиконання водіями вимог про зупинку») накладає на водіїв штраф за невиконання вимог поліцейського про зупинку транспортного засобу у розмірі 9 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права керування транспортними засобами на строк від трьох до шести місяців. Стягнення у вигляді штрафу також накладається на водіїв, що не надали транспортний засіб поліцейським у встановлених законом невідкладних випадках, відповідно до ст. 124-1 КУпАП [6].

Крім положень у сфері Правил дорожнього руху Кодекс також передбачає діяльність працівників поліції в інших видах адміністративних правопорушень, наприклад, неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу тягне за собою накладення штрафу від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку (ст. 173-4); злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського при виконанні ним службових обов›язків тягне за собою накладення штрафу від 8 до 15 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 40 до 60 годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до 15 діб (ст. 185); неявка за викликом органу Національної поліції у вказаний термін і ненадання усних або письмових пояснень з питань, пов›язаних з виконанням правил адміністративного нагляду; неповідомлення працівників Національної поліції, які здійснюють адміністративний нагляд, про зміну місця роботи чи проживання або про виїзд за межі району (міста) у службових справах; не реєстрація в органі Національної поліції тягнуть за собою накладення штрафу від 3 до 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 187) [6].

Окремі положення, що регламентують діяльність поліції, містяться у Кримінально-процесуальному кодексі України. Так, стаття 38 визначає органи Національної поліції одними із суб'єктів досудового розслідування, тобто органів, що здійснюють дізнання та досудове слідство. Крім цього, на поліцію покладені такі обов'язки у сфері кримінального провадження, як «виконання ухвали про здійснення приводу» (ст. 143), «забезпечення виконання ухвали про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту» (ст. 181), «доставлення неповнолітнього до спеціального навчально-виховного закладу» (ст. 501) тощо [13].

Усі кардинальні зміни, які були введені у новій поліції України у ході реформи 2015 року, знайшли закріплення у Законі України «Про Національну поліцію». Закон був розроблений Міністерством внутрішніх справ України, прийнятий Верховною Радою 2 липня 2015 року, а введений у дію 7 листопада 2015. Даним актом було задекларовано правові засади діяльності та організації поліції, статус працівників, порядок та умови проходження державної служби в органах Національної поліції, було створено нові підрозділи, такі як протидії кіберзлочинності, наркозлочинам тощо.

Прикладом основоположних норм Закону, що визначають основні засади діяльності нової Національної поліції є ст. 1: «Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку». Головні завдання поліції закріпленні у ст. 2: «Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги» [7].

Не менш важливе місце займає Розділ ІІ Закону «Принципи діяльності поліції», який розкриває у своїх положеннях наступні принципи: верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, безперервності. А Розділ ІІІ («Система поліції та статус поліцейських») закріпив нововведення, які були запроваджені реформою 2015 року.

Проте після прийняття цього Закону серед науковців та політичних діячів почалася гостра дискусія щодо недоліків даного акту. Наприклад, проаналізувавши положення документа, деякі автори наголошують на наявності слабкої взаємодії між різними структурними підрозділами Національної поліції під час виконання спільних завдань, внаслідок чого зменшується ефективність роботи органу в цілому [8, ст. 21]. Інша точка зору наголошує на тому, що деякі положення Закону не в повному обсязі розкривають подальший розвиток нової поліції, а тому потребують подальшого уточнення у ряді поточних нормативно-правових актів, які наразі ще не прийняті.

Офіційний сайт Національної поліції у розділі «Нормативна база» закріпив перелік інших Законів України, які певним чином регулюють окремі питання діяльності органів поліції або наявність такої діяльності у певній сфері суспільних відносин. Прикладами таких актів є Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про дорожній рух», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України», «Про участь в міжнародних миротворчих операціях» тощо [9].

Наступними у системі правових основ діяльності поліції зазначаються підзаконні нормативно-правові акти. Актами Президента України, що видаються на виконання його повноважень, є укази та розпорядження. Обов'язковими для органів поліції є укази Президента України, які спрямовані на вдосконалення роботи службовців, кадрового підбору органу, а також на дотримання прав та свобод громадян у ході реалізації правоохоронними органами своїх повноважень. Прикладами зазначених актів є Укази Президента України «Про День Національної поліції України», «Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян», «Про перелік посад, які можуть бути заміщені поліцейськими в державних органах, установах та організаціях», «Про символіку Національної поліції України» тощо. На сьогодні відповідним Указом Президента України затверджено наступну офіційну символіку Національної поліції України: емблема, прапор, службові прапори територіальних органів і науково-дослідних установ поліції (ст. 1) [14].

Серед нормативних актів Верховної Ради України наразі чинним та передбаченим офіційним сайтом Національної поліції є Постанова «Про затвердження положень про паспорт громадянина України, про свідоцтво про народження та про паспорт громадянина України для виїзду за кордон» від 26.06.1992 № 2503.

Велику кількість підзаконних нормативних актів, що регулюють діяльність поліції, видає Кабінет Мі-

ністрів України. Такі повноваження органу виходять з положень Закону України «Про Кабінет Міністрів України», які накладають на нього обов'язок здійснювати заходи щодо забезпечення обороноздатності та національної безпеки України, громадського порядку, боротьби із злочинністю, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; спрямовувати та керувати роботою міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснювати контроль за їх діяльністю (ст. 2) [15].

Таким чином, усі зміни у структурі органів поліції, питання щодо оплати праці працівників органу, а також прийняття положень про окремі підрозділи поліції затверджуються відповідною постановою Кабінету Міністрів України. Одним із основних таких актів є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію», яка була прийнята майже одночасно із Законом України «Про Національну поліцію України» і стала результатом реформи 2015 року, запровадивши зміни у правоохоронному органі [16].

Серед переліку інших постанов, які були прийняті у ході функціонування вже нової поліції, можна виділити наступні постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення територіальних органів Національної поліції та ліквідацію територіальних органів Міністерства внутрішніх справ», «Про утворення територіального органу Національної поліції» (Департамент захисту економіки як міжрегіональний територіальний орган Національної поліції), «Про Правила дорожнього руху», «Про затвердження Положення про дозвільну систему», «Про порядок компенсації особам рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ за службу понад установлений законодавством робочий час, а також у дні щотижневого відпочинку та святкові дні» та інші.

Наступною ланкою серед правових основ діяльності поліції є нормативно-правові акти Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС), зареєстровані в Міністерстві юстиції України. МВС відповідно до законодавства розробляє державні програми у сфері забезпечення громадського порядку, державної безпеки, ПДР, протидії злочинності тощо. Відповідні акти, затверджені Мін'юстом, мають обов'язковий до виконання характер для центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, місцевих державних адміністрацій, а також Національної поліції. Серед останніх актів, прийнятих МВС та спрямованих на діяльність поліції, є Накази від 2018 року «Про затвердження Порядку дій органів (підрозділів) Національної поліції в разі виявлення осіб, транспортних засобів і документів, відомості щодо яких містяться в банках даних інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерполу», «Про внесення змін до Порядку взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», «Про деякі питання провадження діяльності, пов›язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів», «Норми належності медичного забезпечення для підрозділів поліції особливого призначення, які беруть участь у боротьбі з тероризмом».

Також важливе значення для координації роботи в органах поліції мають відомчі акти, положення яких спрямовані на всю систему органів та посадових осіб всередині Національної поліції. Прикладами таких актів є Наказ Національної поліції України від 14 січня 2019 року «Про затвердження Положення про проведення змагань Національної поліції України зі службово-прикладних та інших видів спорту», «Про затвердження Положення про Управління кримінального аналізу Національної поліції України», «Про затвердження Положення про Департамент карного розшуку Національної поліції України», «Про затвердження Положення про Департамент внутрішнього аудиту Національної поліції України».

Окремо варто звернути увагу на практику української поліції на міжнародній арені. Крім попередньо зазначених міжнародних договорів, які ратифікувала Україна, важливу роль посідає діяльність Національної поліції у світових організаціях. Яскравим прикладом можна вважати приєднання нашої держави до Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерпол) у 1992 році, що було закріплено Постановою Кабінету Міністрів України № 220 «Про Національне центральне бюро Інтерполу» від 25 березня 1993 року [17]. Даний факт є свідченням того, що Україна активно взаємодіє та вивчає досвід не лише розвинутої європейської спільноти, але й виходить на світовий рівень правового розвитку.

Проаналізувавши систему джерел, які регулюють діяльність поліції України, а також враховуючи курс країни на євроінтеграцію, необхідним є проаналізувати у загальному вигляді, яку практику передових країн світу у сфері адміністративно-правового регулювання роботи правоохоронних органів варто запозичити Україні. При цьому важливим є врахування того факту, що поліцейська система кожної держави має власні специфічні особливості. Тому, розглядаючи нормативно-правові акти тієї чи іншої країни, слід брати до уваги лише позитивний досвід застосування такої практики.

Вивчаючи законодавство країн Європейського Союзу, можна простежити наявність у більшості з

них централізованої моделі організації діяльності органів управління, що характеризується наявністю сильного владного центру та підлеглих і підконтрольних йому підрозділів поліції. Іншою особливістю європейських держав є активна міжнародна співпраця у правоохоронній сфері, в результаті чого міжнародні нормативно-правові акти стають вагомою складовою національного законодавства та відіграють важливу роль при розгляді судами відповідних справ. Головною метою такої співпраці між державами є постійне підтримання високого рівня діяльності поліцій держав, впровадження у практику при реалізації своїх повноважень новітніх досягнень науки та техніки, пошук найбільш раціональних і оптимальних методів та способів протидії злочинності задля надійного захисту й збереження головних цінностей об'єднаних європейських народів [18, ст. 36].

У результаті такої політично-правової спрямованості країни Європи мають високий рівень показників ефективності діяльності поліцейських органів. Через це доречно розглядати питання застосування у таких країн позитивного досвіду. Так, наприклад, гарним взірцем може слугувати поліція Франції, адже вона є найстарішою правоохоронною системою Європи, яка має довгу історію ефективної діяльності. Основним нормативним актом, який регулює діяльність органу, є Закон «Про посилення безпеки і захисту свободи особи» від 1981 року. Внаслідок реформи, яка відбулася у країні після 1980-х років, даний закон розширив компетенцію поліцейських у сфері кримінальних справ, тим самим зменшивши відповідні повноваження у національних суддів, уникнувши можливого упередженого розгляду справи.

Іншу систему правового забезпечення має поліція Великобританії. Її особливість полягає в тому, що, зважаючи на складний територіальний устрій держави, основний обсяг поліцейської роботи покладено на різні територіальні органи. Внаслідок цього кожний такий орган має власну законодавчу основу: поліція Англії та Уельсу діють на підставі Поліцейського Акту 1996 року, Шотландії – Поліцейського Акту 1967 року, Північної Ірландії – Поліцейського Акту 2000 року. Такі акти регламентують основну мету діяльності, організацію, юрисдикцію кожного територіального органу окремо.

Гарний досвід у правовому забезпеченні діяльності поліції також має Латвійська Республіка. Адже система поліцейських органів країни була реформована у 1991 році й ефективно діє донині. З реформою було прийнято новий Закон «Про поліцію», який закріпив завдання, принципи, основи та компетенцію поліції. За взірець даний акт може слугувати для українського законодавства через те, що він чітко визначає обсяг повноважень кожного структурного підрозділу поліції Латвії. Відповідний недолік було виявлено у Законі України «Про Національну поліцію» фахівцями.

На відміну від європейських країн поліція Сполучених Штатів Америки характеризується наявністю децентралізованої системи управління, що виходить з федеративного територіального устрою держави. Тобто поліцейські органи кожного штату у своїй діяльності є автономними один від одного та від федеральних правоохоронних органів. Відповідно до цього, основними нормативно-правовими актами, які регулюють роботу органів, є Конституція Америки з поправками, конституції штатів, спеціальні закони, що видаються на рівні федерації та окремих штатів, а також статути та підзаконні акти, що закріплюють основні аспекти діяльності поліцейських у певних сферах суспільних відносин. Відрізняється американська правова система і наявністю серед правових джерел судового прецеденту, який посідає важливе місце в ієрархії національного законодавства [19, ст. 267]. Маючи юридичне верховенство над законодавчими актами влади, прецедент є результатом правотворчої функції як федеральних, так і судів штатів. Таким чином, у ході своєї діяльності поліцейські органи США зобов'язані керуватися відповідними рішеннями судів, які стали прецедентним правом.

Отже, враховуючи історичні етапи розвитку та специфіку правової системи, у багатьох передових країнах світу можна простежити як сильні, так і слабкі сторони організації діяльності поліцейських органів. А тому, запозичуючи ту чи іншу практику для вітчизняного законодавства, поліція України має враховувати лише позитивний досвід таких держав та власну специфіку побудови правоохоронної системи.

**Висновок.** Таким чином, на основі вище викладеного матеріалу можна зробити висновок, що після реформи поліції України у 2015 році система джерел, які регламентують діяльність органу, отримала оновлений вигляд. Починаючи з основного спеціального закону та закінчуючи підзаконними нормативними актами, правова основа детально регулює діяльність української поліції у різних сферах суспільних відносин. Проте на сьогодні багато науковців та фахівців наголошують на існуванні деяких проблемних аспектів у чинному законодавстві поліції, які ще потребують свого вирішення. Для вдосконалення національної поліцейської структури також актуальним є застосування позитивного досвіду провідних країн світу, зокрема, Європи, правоохоронні системи яких

пройшли через великий історичний досвід та ефективно діють до сьогодення. Тому альтернативним варіантом вирішення правових проблем в організації діяльності української поліції є запозичення практики у відповідній сфері таких країн. Окрему увагу потребує міжнародна діяльність поліцейський органів України, адже обравши курс на євроінтеграцію, наша держава поступово впроваджує у національне законодавство міжнародні правові акти. Проте для успішної діяльності на світовій арені та підвищення ефективності діяльності національної поліції відповідно до міжнародних стандартів варто більше активізувати співпрацю зі світовими організаціями, спрямованими на правоохоронну сферу.

## ЛІТЕРАТУРА


1. Державна служба статистики України. Правопорушення (1990-2017). URL: http://www.ukrstat.gov.ua
2. Реформування поліції: міжнародний досвід. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29325.pdf
3. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підруч. ; пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.
4. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навчальний посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; [О. І. Безпалова, О.В. Джафарова, С.М. Князєв та ін.; передм. О. М. Бандурки] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. 242 с.
5. Конституція України: станом на 9 липня 2018 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2018. 76 с.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: станом на 1 вересня 2017 року. Харків: Право, 2017. 368 с.
7. Про національну поліцію : закон України від 02.07.2015 р. (із змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19
8. Глуховеря В.А. Національна поліція: стан та проблеми реформування. *Форум права.* 2016. №5. С. 20-23.
9. Офіційний сайт Національної поліції: Нормативна база: Закони. URL: https://www.npu.gov.ua/about/normativna-baza/zakoni.html
10. Резолюція N 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію»: Міжнародний документ від 08.05.1979 № 690 (1979). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803
11. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку»: Міжнародний документ від 17.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282
12. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку: Міжнародний документ від 07.09.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334
13. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
14. Про символіку Національної поліції України: Указ Президента України від 09.12.2015 № 692/2015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692/2015
15. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18
16. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877 URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-п
17. Про Національне центральне бюро Інтерполу: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.1993 № 220 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-93-п
18. Калаянов Д.П. Правове регулювання діяльності поліції в країнах Європи. Південноукраїнський правничий часопис // *Правова система: теорія і практика.* 2014. С. 34-36.
19. Солнцева Х.В. Поняття «поліцейська діяльність» в Україні та США. *Право та інновації.* №1 (13). 2016. С. 264-269.


## REFERENCES


1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Pravoporushennia (1990-2017). URL: http://www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian]
2. Reformuvannia politsii: mizhnarodnyi dosvid. Informatsiina dovidka, pidhotovlena Yevropeiskym informatsiino-doslidnytskym tsentrom na zapyt narodnoho deputata Ukrainy. URL: http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29325.pdf [in Ukrainian]
3. Skakun O.F. (2001) Teoriia derzhavy i prava. Kharkiv: Konsum [in Ukrainian]

4. Bezpalova O. I., Dzhafarova O.V., Kniaziev S.M. et. al (2017) Administratyvna diialnist politsii u pytanniakh ta vidpovidiakh (O. M. Bandurka Eds); MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian]
5. Konstytutsiia Ukrainy: stanom na 9 lypnia 2018 r.: vidpovidaie ofits. tekstu. (2018) Kharkiv: Pravo [in Ukrainian]
6. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: stanom na 1 veresnia 2017 roku. (2017) Kharkiv: Pravo [in Ukrainian]
7. Pro natsionalnu politsiiu : zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. (iz zminamy ta dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 [in Ukrainian]
8. Hlukhoveria V.A. (2016) Natsionalna politsiia: stan ta problemy reformuvannia. *Forum prava – Law Forum, pp. 20-23.* [in Ukrainian]
9. Ofitsiinyi sait Natsionalnoi politsii: Normatyvna baza: Zakony. URL: https://www.npu.gov.ua/about/normativna-baza/zakoni.html [in Ukrainian]
10. Rezoliutsiia N 690 (1979) Parlamentskoi asamblei Rady Yevropy "Deklaratsiia pro politsiiu": Mizhnarodnyi dokument vid 08.05.1979 # 690 (1979). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803 [in Ukrainian]
11. Rezoliutsiia 34/169 Heneralnoi Asamblei OON "Kodeks povedinky posadovykh osib z pidtrymannia pravoporiadku": Mizhnarodnyi dokument vid 17.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 [in Ukrainian]
12. Osnovni pryntsypy zastosuvannia syly ta vohnepalnoi zbroi posadovymy osobamy z pidtrymannia pravoporiadku: Mizhnarodnyi dokument vid 07.09.1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_334 [in Ukrainian]
13. Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 # 4651-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 [in Ukrainian]
14. Pro symvoliku Natsionalnoi politsii Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 09.12.2015 # 692/2015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692/2015 [in Ukrainian]
15. Pro Kabinet Ministriv Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 27.02.2014 # 794-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18 [in Ukrainian]
16. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu politsiiu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.10.2015 # 877 URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-p [in Ukrainian]
17. Pro Natsionalne tsentralne biuro Interpolu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.03.1993 # 220 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-93-p [in Ukrainian]
18. Kalaianov D.P. (2014) Pravove rehuliuvannia diialnosti politsii v krainakh Yevropy. Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys. *Pravova systema: teoriia i praktyka – South Ukrainian Law Journal – Law System: Theory and Practice. pp. 34-36* [in Ukrainian]
19. Solntseva Kh.V. Poniattia «politseiska diialnist» v Ukraini ta SShA. *Pravo ta innovatsii – Law and innovations, 1 (13). 2016. pp. 264-269* [in Ukrainian]

СОЛНЦЕВА К. В.

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры административного права и административной деятельности Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

СЛИВНАЯ В. А.,

студентка международно-правового факультета 2 курса, 3 группы Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

## НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОТНОСИТЕЛЬНО ИСТОЧНИКОВ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ

В статье охарактеризованы основные источники административно-правового обеспечения деятельности Национальной полиции Украины и нормативная база правоохранительных органов некоторых передовых стран мира для изучения и применения положительного опыта зарубежных стран в Украине.

**Ключевые слова:** полиция, источники права, административно-правовое обеспечения, административно-правовая деятельность, Национальная полиция Украины.

SOLNTSEVA K. V.

PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Administrative Law and Administrative Activities of Yaroslav Mudryi National Law University

SLYVNA V. A.

2-year student, group 3, International Law Faculty of Yaroslav Mudryi National Law University

## SOME ISSUES ON THE SOURCES OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL SUPPORT OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

**Problem setting.** The article deals with the main sources of administrative and legal support for the activities of the National Police of Ukraine and the regulatory framework of law enforcement agencies of some advanced countries of the world to study and apply the positive experience of foreign countries in Ukraine.

T**arget of research.** The purpose of the study is the analysis of sources of administrative law applied in the activities of the National Police of Ukraine, as well as theoretical foundations, legislative acts of foreign countries for possible use in Ukraine.

**Analysis of recent researches and publications.** The following scientists analyze separate aspects of the question in their researches: O. Bandurka, S. Bratel, O. Kaliuk, V. Kulikova, A. Halai, M. Loshytskyi, O. Kaplya, O. Banchuk, O. Pronevych and others.

**Article's main body.** The National Police of Ukraine are guided in its activities by the Constitution of Ukraine, international treaties of Ukraine, the consent to be bound by the Verkhovna Rada of Ukraine, laws of Ukraine, acts of the President of Ukraine and resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine, adopted in accordance with the Constitution and laws of Ukraine, acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, as well as issued in accordance with them acts of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, other normative legal acts.

Particular attention is paid to the practice of the Ukrainian police in the international arena. An example is the accession of the state to the International Organization of Criminal Police (Interpol) in 1992, which was enshrined in the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 220 «On the National Central Bureau of Interpol» of March 25, 1993. This fact testifies to the fact that Ukraine actively interacts and studies the experience not only of the developed European community, but also goes to the world level of legal development.

The article also analyzes some sources of administrative and legal support for police activities in countries such as France, the United Kingdom, the Republic of Latvia, the United States of America. Taking into account the historical stages of development and the specifics of the legal system, in many advanced countries of the world, both strengths and weaknesses can be traced of the organization of the activities of the police authorities. Therefore, by borrowing this or that practice for domestic legislation, the police of Ukraine should take into account only the positive experience of such states and the specifics of the construction of the law-enforcement system.

**Conclusions and prospects for the development.** However, today there are a number of problematic issues in the current legislation of the domestic police, which still need to be resolved. To improve the national police structure, it is important to use the positive experience of the leading countries of the world, in particular, Europe, whose law-enforcement systems have gone through extensive historical experience and are effective in the present. Therefore, an alternative solution to the legal problems in organizing the activities of the Ukrainian police is to borrow practices in the relevant field of such countries and to intensify cooperation with international law enforcement agencies.

**Keywords:** police, sources of law, administrative and legal support, administrative and legal activities, the National Police of Ukraine.

Солнцева Х. В., Сливна В. А. Деякі питання щодо джерел адміністративно-правового забезпечення діяльності національної поліції України. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Solntseva_Slyvna12.pdf

# АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 347.122:336.743
DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1-30

КАПЛІНА В. А.,
студентка 3 курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

## МІСЦЕ КРИПТОВАЛЮТИ В СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

У статті автор досліджує особливості фізико-технічних властивостей криптовалюти та проводить їхнє порівняння з основними елементами системи об'єктів цивільних прав, серед яких речі, гроші та цінні папери, дії (результати робіт, послуг), результати інтелектуальної, творчої діяльності людини та інформація. Також у статті розглядається досвід зарубіжних держав, які закріпили на законодавчому рівні правовий режим криптовалюти або ж навпаки, як і Україна, оминають це питання. На основі проведеного дослідження автор робить висновок, що криптовалюта є особливим об'єктом цивільних прав, що має комплексний характер.

**Ключові слова:** об'єкти цивільних прав; криптовалюта; річ; інформація; результати інтелектуальної, творчої діяльності.

**Постановка проблеми.** Не можна не погодитись з тим фактом, що наш світ стоїть на порозі Четвертої промислової революції, в основі якої лежить загальна доступність цифрових технологій. Штучний інтелект, адитивне виробництво, інтернет речей, біо- та нейротехнології, віртуальна реальність, технологія блокчейн і криптовалюта – усе це вже не здивує багатьох з нас, адже більшість з перелічених здобутків людства вже стали невід'ємною частиною життя багатьох країн світу [1, с. 19]. Яскравим прикладом популярності сучасних технологій є криптовалюта. Кембриджський університет у 2017 р., узагальнивши дані, вказав, що кількість криптогаманців, якими користуються для зберігання та використання криптовалюти, коливається від 5,8 млн. до 11,5 млн. штук, кількість осіб, які мають криптогаманці, знаходиться на межі від 2,9 млн. до 5,8 млн. осіб, капіталізація криптовалюти на сьогоднішній день перевищує 120 млрд. доларів США [2, с. 10; 3].

Україна не стала виключенням і теж потрапила під вплив популярності криптовалюти. На сьогоднішній день українці мають змогу розрахуватися за послуги та покупки біткоїнами в IT сфері, на АЗС, продовольчих ринках, в ріелторських фірмах, інтернет-магазинах одягу та техніки, типографіях, стоматологічних клініках, готелях та навіть юридичних фірмах.

Втім, незважаючи на такий широкий вибір сфер використання криптовалюти серед громадян, нагальною все ще залишається проблема відсутності нормативно-правового акту, який би встановлював правовий режим криптовалюти в нашій державі. Наразі спроби хоч якось визначити правовий режим віртуальної валюти в цілому та криптовалюти зокрема все ще залишаються на рівні Листа Національного Банку України від 08.12.2004 р. № 29-208/72889, який втратив чинність 22.03.2018 р. прийнятим Листом НБУ № 40-0006/16290 та трьох законопроектів, які внесені до Верховної Ради України. Перший з них – № 7183 від 06.10.2017 р. «Про обіг криптовалюти в Україні», другий – № 7381-1 від 10.10.2017 «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні», і третій – № 9083 від 14.09.2018 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні» [4; 5; 6; 7; 8].

Оскільки в Україні криптовалюта офіційно не визнана засобом платежу, а в законодавстві панує «криптовакуум», виникає ряд проблемних питань, пов'язаних з можливістю долучити криптовалюту до об'єктів цивільних прав та захистити права її власників у разі виникнення спору цивільно-правового характеру, пов'язаного з криптовалютою.

**Ціль** даної роботи – дослідження криптовалюти та встановлення її місця в системі об'єктів цивільних прав. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити взаємопов'язані **завдання**: 1) визначити поняття криптовалюти; 2) з'ясувати фізико-технічні властивості криптовалюти; 3) проаналізувати цивільне законодавство, яке закріплює систему об'єктів цивіль-

них прав; 4) провести порівняльний аналіз об'єктів цивільних прав та криптовалюти, встановити схожі та відмінні ознаки.

**Об'єктом** даного дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері використання криптовалюти та її зв'язку з елементами системи об'єктів цивільних прав. **Предметом** дослідження безпосередньо є фізико-технічні властивості криптовалюти та їх взаємозв'язок з елементами об'єктів цивільних прав, визначених в статті 177 Цивільного кодексу України.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Система об'єктів цивільних прав неодноразово ставала предметом дослідження науковцями-цивілістами, серед яких: Гардецька Н. О., Кривобок С. В., Марущак А. І., Мацегорін О. І., Підопригора О. О., Саїтгаліна Ж. Р., Спасибо-Фатєєва І. В., Ходико Ю. Є., Янишен В. П., Яроцький В. Л. та ін. Враховуючи те, що активного поширення в Україні криптовалюта набула за останні 3 роки, в нашій державі відсутнє єдине комплексне дослідження, яке б визначало місце криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав. Деякі аспекти пов'язані з визначенням правового режиму криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: Корчагін А. Г., Майданик Р. А., Меліков У. А., Некіт К. Г., Скрипник В. Л. та інші.

**Виклад основного матеріалу.** Перш за все необхідно розібратися з поняттям криптовалюти та її основними фізико-технічними та економічними властивостями. Так, Міжнародна група з протидії відмиванню доходів (Financial Action Task Force on Money Laundering, далі – FATF) у своєму звіті 2014 р. «Віртуальні валюти. Ключові визначення та потенційні ризики у сфері ПВД/ФТ[1]» вказала, що криптовалюта – найбільш поширений вид децентралізованої віртуальної валюти, яка являє собою розподілену, засновану на математичних принципах пірингову віртуальну валюту з відкритим вихідним кодом, при використанні якої відсутній централізований адміністратор, а також відповідні контроль та нагляд з боку державних органів або інших третіх осіб [9, с. 9]. По даним зазначеного звіту FATF найвідомішою у світі криптовалютою є Bitcoin (Біткоїн), розроблений у листопаді 2008 р. програмістом (групою програмістів), який виступає під псевдонімом Satoshi Nakamoto. Через 10 років після створення першого Біткоїну, по різним оцінкам у світі нараховується більше 900 різновидів криптовалюти. Окрім Біткоїну найвідомішими видами криптовалюти є Ethereum, Ripple, Litecoin, EOS, Bitcoin Cash, Tether, Stellar та Binance Coin.

[1] ПВД/ФТ – протидія відмиванню доходів/фінансуванню тероризму

До фізико-технічних та економічних особливостей криптовалюти можна віднести: анонімність; транснаціональність; максимальну пристосованість до операцій в мережі Інтернет; особливості архітектури віртуальної валюти та відсутність законодавства в сфері обігу криптовалюти.

Визначившись з поняттям та особливостями криптовалюти вважаємо за доцільне перейти до аналізу норм Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) для встановлення можливості віднесення криптовалюти до системи об'єктів цивільних прав. Стаття 177 ЦК України встановлює, що об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

*Перший елемент* системи об'єктів цивільних прав є річ. Ч. 1 ст. 179 ЦК України визначає річ як предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Відразу виникає питання: чи є криптовалюта предметом матеріального світу? На це питання можна однозначно відповісти ні, адже вона існує лише в електронному вигляді, не може бути осягнута шляхом дотику та не може отримати зовнішній вияв як інші предмети.

В аспекті співвідношення криптовалюти та речей цікавим вбачаємо звернутися до судової практики. Так, Єдиний державний реєстр судових рішень містить рішення Дарницького районного суду м. Києва в справі від 24.03.16 р. № 753/599/16-ц. У цій справі сторони уклали договір обміну товару на роботи, з гідно з яким одна сторона мала створити програмне забезпечення, а друга сторона мала передати встановлену договором суму біткоїнів, об'єктивно вираженої за допомогою комп'ютерного програмування в формі цифрових записів (товар) на загальну суму 10 000 гривень в обмін на виконану роботу. Перша сторона виконала свій обов'язок і передала другій стороні результат виконаної роботи, а друга сторона не передала обумовлену суму криптовалюти, через це особа і звернулась до суду за захистом своїх порушених прав.

Суд, відмовляючи у задоволенні позову, аргументував свою позицію наступним чином. Відповідно до п. 1.4 договору, укладеному між сторонами, *товар* – визначена договором кількість цифрової продукції Bitcoin, що є предметом господарського обігу, виробленої в процесі майнінгу та об'єктивно вираженої за допомогою комп'ютерного програмування в формі цифрових записів, облік якої ведеться колективно в публічній базі Blockchain невизначеною кількістю учасників по чітко завданому алгоритму.

Як вбачається з умов договору сторони погодили його виконання на безгрошовій основі (п. 2.3 дого-

вору), тобто предметом якого є лише роботи, товар (майно/річ). При цьому сторони визначивши предмет договору, який має ознаки віртуального – цифрова продукція Bitcoin, погодили, що він не є предметом матеріального світу, який не має індивідуальних ознак, а тому, оскільки такий предмет договору не можна ідентифікувати, визначити його ознаки матеріального світу, такий предмет не може бути об'єктом судового захисту.

На основі наведених вище положень договору суд дійшов висновку, що обраний спосіб захисту порушеного права позивачем передбачає покладення зобов'язання на відповідача передати йому у власність товар у вигляді цифрової продукції Bitcoin загальною сумою 10 000 гривень, тобто віртуальні речі, які не мають ознак матеріального світу. Утім, судове рішення не може зобов'язати відповідача передати позивачу речі, які не мають ознак матеріального світу. Зважаючи на це, позивачем невірно обраний спосіб захисту порушеного права.

Позивач, не погодившись з рішенням суду звернувся з апеляційною скаргою до Апеляційного суду міста Києва, який в своїй постанові від 12.10.16 р. № 22-ц/796/7596/2016 залишив в силі рішення місцевого суду. Це дає можливість зробити висновок, що невіднесення криптовалюти до об'єктів цивільних прав, зумовлює неможливість захистити права її власників.

*Другий та третій елемент* – гроші та цінні папери. Ч. 1 ст. 192 закріплює, що законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Тобто, можна констатувати, що криптовалюта не може бути віднесена до поняття «гроші». Ч. 1 ст. 194 ЦК України, у свою чергу, цінний папір визначає як документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) і особи, яка має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам. Ураховуючи фізико-технічні особливості криптовалюти, її не можна віднести до цінного паперу, адже вона являє собою набір закодованої інформації, який не має чіткої форми; не емітується ніким, а створюється в результаті роботи спеціального комп'ютерного забезпечення; не створює зобов'язань для особи, яка стає власником добутих «монет». Винятком з цього правила є хіба що криптовалюта «El Petro», рішення про емітування якої прийняв уряд Венесуели у 2016 р. і яка мала б бути підкріплена ціною на нафту, адже, як відомо, Венесуела є країною з великими нафтовими родовищами.

Найбільш цікавою є судова практика щодо співвідношення криптовалюти та грошей. Так, до Харківського окружного адміністративного суду звернулося з позовом ТОВ «Єдинаркоін» з проханням скасувати податкову консультацію Головного управління ДФС у Харківській області стосовно необхідності оподатковувати віртуальну валюту E-dinarcoin податком на додану вартість (далі – ПДВ). У своєму рішенні від 13.10.16 р. № 820/5120/16 суд фактично прирівняв операції з криптовалютами до операцій з грошима. Таке неочікувано прогресивне рішення суд прийняв, спираючись на рішенні «Хедквіст проти Швеції» Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) від 22.10.15 р. У цьому рішенні ЄСПЛ зробив висновок про те, що операції з криптовалютами на території ЄС не повинні оподатковуватись ПДВ. Харківський окружний адміністративний суд, наводячи в мотивувальній частині згадане рішення страсбурзького суду, наводив положення вітчизняного законодавства про те, що практика ЄСПЛ є джерелом права в Україні та вказав, що рішення ЄСПЛ можна вважати офіційною формою роз'яснення основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні. Отже, рішення Європейського суду мають становити ідеологічно-правову (ціннісну) основу для здійснення правосуддя в Україні.

Керуючись окресленою нами аргументацією, суд задовольнив позов, скасувавши податкові консультації Головного управління ДФС у Харківській області. Рішення суду першої інстанції підтримав і Харківський апеляційний адміністративний суд в постанові від 13.12.16 р. № 820/5120/16. Головним управлінням ДФС у Харківській області було подано касаційну скаргу, яка поки що не була розглянута Вищим адміністративним судом. Можемо передбачити, що постанова касаційної інстанції викликає не меншу зацікавленість ніж рішення двох попередніх інстанцій.

*Четвертий елемент* – дії (результати робіт, послуг). Результатами робіт вважаються дії, внаслідок яких створюються нова річ або відновлюються чи поліпшуються властивості існуючих речей. А під послугами розуміють дії суб'єктів цивільного права, унаслідок здійснення яких задовольняються відповідні потреби інших осіб [10, с. 239–240]. З окреслених вище особливостей криптовалюти вбачається, що криптовалюта не може виступати ані результатом роботи ані послугою.

*П'ятий елемент* системи об'єктів цивільних прав є результат інтелектуальної, творчої діяльності. В останній час деякі науковці займають позицію, що відносить криптовалюту до результатів інтелектуальної, творчої діяльності людини. Утім, така позиція теж уявляється суперечливою, оскільки ст. 3 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон № 2627-III) хоч і поширює сферу дію закону на твори і об'єкти суміжних прав, перелік яких є невичерпним, проте чітко визначає критерії їх охороноздатності такі, як: 1) об'єктивна форма; 2) творчий характер їх створення [11]. З тексту Закону № 2627-III можна зробити висновок про існування 4-х об'єктивних форм, серед яких: письмова, усна, звуко-/відеозапис, скульптурна (просторова). Фізико-технічні ж властивості криптовалюти свідчать про достатню складність її закріплення в одній із вказаних 4 об'єктивних форм. Також достатньо складно віднести криптовалюту до результатів інтелектуальної, творчої діяльності людини ще й з огляду на те, що фактично всю інтелектуальну діяльність за людину робить комп'ютер, який на основі спеціального програмного забезпечення, вираховуючи ланцюжок логарифмів, створює нову «монету». Отже, можна зробити висновок про відсутність у криптовалюти такої умови охороноздатності, як характер результату інтелектуальної, творчої діяльності людини та констатувати наявність інвестиційної ознаки, яка полягає у придбанні криптовалют на біржі з умовою подальшого заробітку на стрибках курсу криптовалюти, адже вона є доволі волатильним феноменом.

І останнім, *шостим елементом* системи об'єктів цивільних прав, є інформація. Відповідно до ч. 1 ст. 200 ЦКУ інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Як відомо, у доктрині цивільного права поширеною є теорія «безтілесної речі», до якої якраз таки і відноситься інформація, оскільки вона не має матеріального вираження, проте може бути збережена на матеріальному носієві. У цьому аспекті простежується схожість криптовалюти з інформацією, адже перша також може бути збережена на матеріальних носіях, серед яких холодні та паперові криптогаманці. Холодний криптогаманець являє собою форму USB-флешки, на якому зберігаються «монети», а паперовий криптогаманець чимось нагадує електронний квиток на потяг, на ньому містяться спеціальні ключі доступу, які необхідні для отримання від інших користувачів чи для відправлення їм криптовалюти. Також криптовалюта може набувати статусу інформації в системі блокчейн, адже вона є відомістю про операції, які здійснюються з її використанням та відображається в електронному вигляді, зокрема на сайті blockchain.com.

Порівнявши фізико-технічні властивості криптовалюти з елементами об'єктів цивільних прав, вважаємо за доцільне звернутися до зарубіжного досвіду нормативно-правового регулювання правового режиму криптовалюти. Відтак, у Греції, Італії, Латвії, Малайзії та Португалії як і в Україні панує «криптовакуум» і в перелічених країнах правовий режим криптовалюти не визначений. Водночас, близько 40 країн світу або розпочали активну політику з визначення правового режиму криптовалют або вже закінчили цей процес. Серед таких країн варто згадати Австралію (визнає криптовалюту засобом платежу, який підлягає оподаткуванню), Аргентину (визнає грошима та річчю), Болгарію (дорівнює криптовалюту до гібридних валютних засобів, які обкладаються податком на загальних підставах), Великобританію (криптовалюта розглядається як «приватні гроші», а операції з нею обкладаються податками залежно від типу операції), Ізраїль (криптовалюта ототожнюється з активами), Іспанія (криптовалюта прирівняна до електронних засобів платежу, а майнерам доводиться проходити процедуру офіційної реєстрації та платити податки), Німеччину (розглядає Біткоїн та деякі інші види криптовалют як одиницю розрахунків, що дає змогу застосовувати правила оподаткування «приватних грошей», тобто капіталу), Сінгапур (криптовалюта – фінансовий актив), Швецію та Японію (криптовалюта визнається одним із можливих засобів платежу) та інші країни.

Цікавим вбачаємо досвід Республіки Білорусь, враховуючи її географічну наближеність до України та транзитивний період розвитку правової системи. Так, Президент Республіки Білорусь 21.12.17 р. підписав Декрет «Про розвиток цифрової економіки» № 8, в якому фактично було врегульовано та дозволено на законодавчому рівні правові та економічні відносини, пов'язані з обігом криптовалют [12]. Згідно з п. 3 Додатку 1 до Декрету власник цифрового знаку (токену) визначається як суб'єкт цивільного права, якому цифровий знак (токен) належить на праві власності або на іншому речовому праві. П. 3.4 Декрету вказує, що для цілей бухгалтерського обліку токени визнаються активами. Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 210 Цивільного кодексу Республіки Білорусь: «власнику належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном», вважаючи, що під поняттям «активи» розуміється бухгалтерське відображення реального майна, то можна зробити висновок, що в білоруському праві криптовалюта прирівняна до майна [13, с. 220].

**Висновки.** Підводячи підсумок, можна констатувати, що криптовалюта є інноваційним та особливим об'єктом цивільних прав, який має комплексний характер, адже вміщує ознаки інших об'єктів цивільних прав, що перелічені в ст. 177 ЦК України. На сьогоднішній день перед Україною стоїть завдання визначити правовий режим криптовалюти, що дозволило б остаточно визначити її місце в системі об'єктів цивільних прав та надало б можливість власникам криптовалюти бути впевненими в захищеності їх права власності. Клаус Шваб, засновник та голова Всесвітнього економічного форуму в Женеві казав: «Головне в сучасному цифровому світі – це довіра. Нам потрібен новий нормативно-правовий клімат, без якого неможливе застосування інноваційних технологій».

## ЛІТЕРАТУРА


1. Клаус Шваб. Технологии Четвертой промышленной революции : [перевод с английского] / Клаус Шваб, Николас Дэвис. Москва : Эксмо, 2018. 320 с.
2. Garrick Hileman, Michael Rauchs Global Cryptocurrency Benchmarking Study. Cambridge Centre for Alternative Finance. 2017. URL: https://www.jbs.cam.ac.uk/fileadmin/user_upload/research/centres/alternative-finance/downloads/2017-global-cryptocurrency-benchmarking-study.pdf
3. Total Market Capitalization. URL: https://coinmarketcap.com/charts/
4. Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з торгівлі іноземною валютою, а також наявності підстав для зарахування на поточний рахунок в іноземній валюті фізичної особи іноземної валюти, отриманої від продажу Bitcoin: Лист Національного банку України від 8.12.2004 р. № 29-208/72889. *Законодавство України: нормат.-прав. база Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14/ed20180322
5. Про визнання такими, що втратили актуальність, окремих листів Національного банку України: Лист Національного банку України від 22.03.2018 р. № 40-0006/16290. *Законодавство України: нормативно-правова база Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v6290500-18
6. Про обіг криптовалюти в Україні: Проект Закону України від 6.10.2017 р. № 7183. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684
7. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні: Проект Закону України від 10.10.2017 р. № 7381-1. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні: Проект Закону України від 14.09.2018 р. № 9083. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64597
9. Віртуальні валюти. Ключові визначення та потенційні ризики у сфері ПВД/ФТ: звіт Financial Action Task Force on Money Laundering від червня 2014 р. URL: https://eurasiangroup.org/files/FATF_docs/Virtualnye_valyuty_FATF_2014.pdf
10. Цивільне право : підручник : у 2-х т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
11. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.
12. О развитии цифровой экономики: Декрет Президента Республики Беларусь от 21.12.2017 г. № 8. *Официальный Интернет-портал Президента Республики Беларусь.* URL: http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/dekret-8-ot-21-dekabrja-2017-g-17716/
13. Мухин И.Г. Криптовалюты и блокчейн-технологии: оценка рисков и угроз. *Совершенствование следственной деятельности в условиях информатизации* : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф. (12–13 апр. 2018 г.). Минск, 2018. С. 218–221.


## REFERENCES


1. Klaus Shvab, Nikolas Devis (2018) Tekhnologii Chetvertoy promyshlennoy revolyutsii. Moskva : Eksmo [in Russian]
2. Garrick Hileman, Michael Rauchs (2017) Global Cryptocurrency Benchmarking Study. Cambridge Centre for Alternative Finance.. URL: https://www.jbs.cam.ac.uk/fileadmin/user_upload/research/centres/alternative-finance/downloads/2017-global-cryptocurrency-benchmarking-study.pdf [in English]
3. Total Market Capitalization. URL: https://coinmarketcap.com/charts/ [in English]

4. Shchodo vidnesennia operatsii z «virtualnoiu valiutoiu/kryptovaliutoiu «Bitcoin» do operatsii z torhivli inozemnoiu valiutoiu, a takozh naiavnosti pidstav dlia zarakhuvannia na potochnyi rakhunok v inozemnii valiuti fizychnoi osoby inozemnoi valiuty, otrymanoi vid prodazhu Bitcoin: Lyst Natsionalnoho banku Ukrainy vid 8.12.2004 r. # 29-208/72889. Zakonodavstvo Ukrainy: normat.-prav. baza Verkhovnoi Rady Ukrainy - Legislation of Ukraine: regulatory framework of the Supreme Council of Ukraine URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v2889500-14/ed20180322 [in Ukrainian]
5. Pro vyznannia takymy, shcho vtratyly aktualnist, okremykh lystiv Natsionalnoho banku Ukrainy: Lyst Natsionalnoho banku Ukrainy vid 22.03.2018 r. # 40-0006/16290. Zakonodavstvo Ukrainy: normat.-prav. baza Verkhovnoi Rady Ukrainy - Legislation of Ukraine: regulatory framework of the Supreme Council of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v6290500-18 [in Ukrainian]
6. Pro obih kryptovaliuty v Ukraini: Proekt Zakonu Ukrainy vid 6.10.2017 r. # 7183. Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy - The official web-portal of the Supreme Council of Ukraine. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 [in Ukrainian]
7. Pro stymuliuvannia rynku kryptovaliut ta yikh pokhidnykh v Ukraini: Proekt Zakonu Ukrainy vid 10.10.2017 p. # 7381-1. Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy - The official web-portal of the Supreme Council of Ukraine.. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710[in Ukrainian]
8. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo opodatkuvannia operatsii z virtualnymy aktyvamy v Ukraini: Proekt Zakonu Ukrainy vid 14.09.2018 r. # 9083. Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy - The official web-portal of the Supreme Council of Ukraine. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64597 [in Ukrainian]
9. Virtualni valiuty. Kliuchovi vyznachennia ta potentsiini ryzyky u sferi PVD/FT: zvit Financial Action Task Force on Money Laundering vid chervnia 2014 r. URL: https://eurasiangroup.org/files/FATF_docs/Virtualnye_valyuty_FATF_2014.pdf [in Ukrainian]
10. Borysova V. I., Baranova L. M., Biehova T. I. et al. (2011) Tsyvilne pravo (Vols.1-2, Vol.1). (Borysova V. I., Spasybo-Fatieieva I. V., Yarotskii V. L. Eds.) Kharkiv : Pravo [in Ukrainian]TPro avtorske pravo i sumizhni prava: Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 r. # 3792-KhII. (1994) Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Supreme Council of Ukraine,. 13. St. 64. [in Ukrainian]
11. Pro avtorske pravo i sumizhni prava: Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 r. № 3792-KhII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* 1994. № 13. St. 64.
12. O razvitii cifrovoj jekonomiki: Dekret Prezidenta Respubliki Belarus' ot 21.12.2017 g. № 8. *Oficial'nyj Internet-portal Prezidenta Respubliki Belarus'.* URL: http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/dekret-8-ot-21-dekabrja-2017-g-17716/ [in Russian]
13. Muhin I.G. Kriptovaljuty i blokchejn-tehnologii: ocenka riskov i ugroz. Sovershenstvovanie sledstvennoj dejatel'nosti v uslovijah informatizacii : sb. materialov mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (12–13 apr. 2018 g.). Minsk, 2018. S. 218–221 [in Russian]

КАПЛИНА В. А.

студентка 3 курса Института подготовки кадров для органов юстиции Украины
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

## МЕСТО КРИПТОВАЛЮТЫ В СИСТЕМЕ ОБЪЕКТОВ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ

В статье автор исследует особенности особенности физико-технических свойств криптовалюты и проводит их сравнение с основными елементами системы объектов гражданских прав, среди которых: вещи, деньги и ценные бумаги, действия (результаты работ, услуг), результаты интеллектуальной, творческой деятельности человека, информация. Также в статье рассматривается опыт зарубежных государств, которые закрепили на законодательном уровне правовой режим криптовалюты или же наоборот, как и Украина, обходят этот вопрос. На основании проведенного анализа автор делает вывод о том, что криптовалюта является особым объектом гражданских прав, который имеет комплексный характер.

**Ключевые слова:** объекты гражданских прав; криптовалюта; вещь; информация; результаты интеллектуальной, творческой деятельности.

KAPLINA V. A.

3rd year student of Personnel Training Institute for the Bodies of Justice of Ukraine the Yaroslav Mudryi National Law University

## PLACE OF CRYPTOCURRENCY IN THE SYSTEM OF OBJECTS OF CIVIL LAWS

**Problem setting.** Nowadays cryptocurrency is widespread around the world and is very popular among Internet users and programmers. Ukraine is not an exception. Although it is used in our country, there is no law which define the legal regime of cryptocurrency in Ukraine. The only regulatory act, which regulated the ways of use of cryptocurrency, was cancelled in 2014 and still we have only 3 projects of law, which are waiting for votes of the Supreme Rada of Ukraine.

**Analysis of resent researches and publications.** The following scientists were engaged in research of the specified question: Korchagin A. G., Majdanyk R. A., Melikov U. A., Nekit K. G., Skrypnyk V. L. and others.

**Article's main body.** The differences between the peculiarities of physical and technical characteristics are analyzed and compared with the elements of the system of objects of civil laws, such as things, money and securities, actions (results of works, services), results of intellectual, creative activity of a person, information.

Author also considers court decisions, which concern cryptocurrency and are very interesting for our practical workers and legislator, because some of the decisions contain leading positions about legal regime of cryptocurrencies in Ukraine and which partially contradict Ukrainian laws.

Nowadays nearly 40 countries of the world regulate the legal regime of cryptocurrency, among which Australia, Argentina, Belarus, Germany, Spain, Sweden, the United Kingdom, Japan etc.

**Conclusions and prospects for the development.** Today cryptocurrency is a specific object of civil laws, which has integrated nature, because it combines the signs of different objects of civil laws, which are mentioned in art. 177 of the Civil Code

**Keywords:** objects of civil laws, cryptocurrency, thing, information, results of intellectual, creative activity of a person.

Капліна В. А. Місце криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Kaplina12.pdf

# АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

УДК 341.9
DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1-37

КРАСОВСЬКИЙ В. І.,
магістр права, Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка

## ПЛАН BEPS ЯК ПЕРЕЛОМНИЙ МОМЕНТ МІЖНАРОДНОЇ ПОДАТКОВОЇ СПІВПРАЦІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВТІЛЕННЯ

У статті проаналізовано передумови та необхідність створення, історію та перспективи розвитку Плану BEPS – плану OECP з протидії розмиванню податкової бази, досліджено 15 дій даного плану та мінімальний стандарт BEPS, автором акцентовано увагу на важливості втілення Дії 3 щодо контрольованих іноземний компаній та Дії 15 щодо MLI – багатосторонньої конвенції з питань міжнародного оподаткування, також досліджено стан втілення Плану BEPS Україною.

**Ключові слова:** План BEPS, боротьба з розмиванням податкової бази, OECP, контрольовані іноземні компанії, MLI.

**Постановка проблеми.** Податки являють собою складний правовий та соціальний інститут. Вони прямо відображають рівень культурного, економічного, політичного розвитку суспільства. Крім того, податки мають і потужний зворотній вплив перш за все на стан політичної і економічної стабільності та потужності держави. Тобто від належності процедури справляння податків багато в чому залежить благополуччя держави. В той же час протягом всієї історії платники податків намагалися всіляко ухилятися від їх сплати, зокрема шляхом агресивного податкового планування. Це призводить до втрати державами шалених коштів. За даними аналітиків та OECP, через виведення капіталу в офшорні юрисдикції Євросоюз щорічно втрачає 60 мільярдів євро податку на прибуток підприємств. Це приблизно одна п›ята всіх податкових відрахувань, які проводять європейські компанії. США втрачають близько 135 мільярдів доларів щороку. З України за період від 1991 року і до сьогодні виведено приблизно 150 мільярдів доларів. Через використання офшорів наша держава втрачає 200 —300 мільярдів гривень щороку. Це приблизно третина бюджету. Дані факти лежать в основі проблематики даного дослідження.

Не бажаючи миритися з втратами таких величезних сум, розвинені країни вирішили активно боротися з агресивним податковим плануванням шляхом міждержавного співробітництва – одним з головних способів вирішення проблеми, що і є темою даної статті. В цьому власне і полягає практичне значення предмету дослідження, а наукове – в тому, що останні революційні зміни в податковому співробітництві, які будуть досліджуватися (План BEPS) залишаються фактично не дослідженими в наукових працях з огляду на те, що є новими та впроваджуються сьогодні.

**Джерела та огляд наукової літератури, дослідженість теми, її новизна.** План BEPS комплексно в науковій літературі не досліджено: реформи створюються та втілюються в наші дні. Існують лише наукові праці авторів на окремо взяті теми. Фундаментальною, на погляд автора, є книга Йо Ота і Цуйосі Іто «BEPS і глобальна діяльність бізнесу», яка є четвертою книгою по податковому законодавству Інституту прогресивних правових досліджень Вищої школи права та політики Токійського університету, що вийшла в листопаді 2017 року. Робота цілісно аналізує теми Заключного звіту щодо Проекту BEPS OECP / G20. Також уваги заслуговує книга Річард Кольєра та Джозефа Андруса «Трансфертне ціноутворення та принцип витягнутої руки після BEPS». Це перша книга, яка презентує вичерпний аналіз та критику правил щодо трансфертного ціноутворення, що базуються на принципі витягнутої руки після проекту BEPS. Основними ж джерелами для написання даної роботи були публікації OECP, як організації-двигуна прогресу сьогоднішнього податкового співробітництва.

З огляду на вищевказане, можна стверджувати, що тема даної роботи в комплексі є малодослідженою та потребує подальшого вивчення та створення наукової думки з метою належного імплементування

зокрема Україною взятих на себе зобов'язань по проведенню податкових реформ.

**Виклад основного матеріалу.** На тлі економічної глобалізації національне законодавство в сфері оподаткування не завжди розвивається адекватно новим викликам, що виникають внаслідок ускладнення процесів діяльності транснаціональних корпорацій, потоків капіталу і активного розвитку цифрової економіки. Ці фактори створюють умови для ухилення від оподаткування, перш за все для великих міжнародних компаній, підриваючи, таким чином, універсальність і справедливість існуючих податкових систем.

Одним з основних інструментів, що використовуються ТНК для уникнення від оподаткування без формального порушення чинного законодавства, є так зване розмивання бази оподаткування та переміщення прибутку (Base Erosion and Profit Shifting, BEPS) – набір стратегій податкового планування, що дозволяють компаніям заявляти свої прибутки для обкладення податками в юрисдикціях, де ними не велась економічна діяльність, що сприяла отриманню прибутків, а ставки податку на прибуток при цьому відносно низькі (або нульові).

Гострота проблеми BEPS підтверджується рядом досліджень. Так, згідно з даними ОЕСР, мінімальні втрати від розмивання бази оподаткування та переміщення прибутку складають 4–10 % загальносвітових зборів податку на прибуток, тобто від 100 до 240 млрд дол. США щороку [1].

У цих умовах вперше в історії міжнародного співробітництва в податковій сфері для вирішення проблеми розмивання бази та переміщення прибутку були об›єднані зусилля двох інститутів – ОЕСР і «Групи двадцяти». Це дозволило залучити до роботи всі держави, як розвинені, так і країни, що розвиваються, які є членами даних інститутів, а також значну кількість країн-партнерів, що не входять в них. В результаті більше ста держав стали учасниками Проекту або Плану BEPS. Він націлений на забезпечення країн світу ефективним інструментом оподаткування прибутків за місцем здійснення генеруючої їх економічної діяльності та створення вартості, і при цьому підвищує передбачуваність, прозорість та універсальність міжнародного податкового середовища для бізнесу.

Проект BEPS розроблявся в рамках ОЕСР при активній підтримці країн G20. Він фокусується на ситуаціях так званого «подвійного неоподаткування» і схемах штучного переміщення оподатковуваного прибутку з юрисдикцій, де такі доходи фактично формуються, в інші юрисдикції [2], що, знову ж таки, сприяє досягненню нульового або низького оподаткування.

Такі ситуації виникають або через прогалини, які виявляються при взаємодії національних податкових систем, або в результаті застосування деяких положень двосторонніх податкових угод.

Суть проекту зводиться до міжнародної співпраці в боротьбі з схемами транскордонного податкового планування і до розробки комплексу рекомендацій для національних органів влади та подальшої їх імплементації в законодавство країн. Основна ідея проекту - закрити шляхи виводу і не дозволити компаніям, у яких виробництва, ресурси і робоча сила знаходяться в одній країні, платити там мінімальні податки, а прибуток виводити в ті країни, де ставки податків або мінімальні, або нульові.

Опублікований він був 18 липня 2013 р. під назвою «План дій щодо боротьби з розмиванням податкової бази і виведенням прибутку з-під оподаткування» (План BEPS) [3]. Міністри фінансів «Двадцятки» охарактеризували його як дуже амбітний і всеохоплюючий. Відповідно, в комюніке за підсумками міністерської зустрічі 20 липня 2013 р. увійшло зобов'язання щодо прийняття необхідних для реалізації Плану заходів, як на національному, так і на міжнародному рівні, і запрошення всіх зацікавлених країн взяти участь в спільному проекті ОЕСР і «Групи двадцяти» по BEPS [4].

План BEPS складається з 15-ти пунктів. Кожен пункт являє собою опис окремої податкової проблеми і запропоновані шляхи її вирішення, які повинні імплементуватися у внутрішнє законодавство країн і міжнародні договори між ними. У жовтні 2015 року ОЕСР завершила фінальну розробку всіх пунктів Плану і надала підсумковий звіт, який був схвалений у листопаді 2015 року на саміті G20 в Туреччині.

Тут слід зазначити, що з ініціативи ОЕСР до Плану BEPS можуть приєднуватися будь-які країни (а не тільки члени ОЕСР і G20). Таким країнам було запропоновано вступити в т.зв. «Інклюзивну групу по імплементації Плану BEPS».

П›ятнадцять заходів (дій) Плану BEPS передбачають впровадження ряду інструментів, що дозволяють державам, що беруть участь в реалізації плану, здійснювати боротьбу з переміщенням прибутку.

Сюди відносяться:

1. Вирішення податкових проблем і особливості оподаткування в епоху «цифрової економіки»;

2. Нейтралізація т. зв. «гібридних схем»;

3. Підвищення ефективності правил по Контрольованим іноземним компаніям (правил КІК);

4. Боротьба з розмиванням бази оподаткування через виплату відсотків та інших фінансових транзакцій;

5. Загальна протидія «недобросовісній податкової практиці», беручи до уваги питання прозорості та реального економічного змісту компаній;

6. Запобігання зловживанням положеннями договорів про уникнення подвійного оподаткування;

7. Запобігання застосуванню схем штучного уникнення статусу «постійного представництва»;

8. Розробка правил трансфертного ціноутворення в частині нематеріальних активів;

9. Розробка правил трансфертного ціноутворення в частині ризиків і капіталу;

10. Розробка правил трансфертного ціноутворення в частині інших транзакцій з високим ризиком;

11. Розробка методів збору і аналізу інформації щодо розмивання податкової бази і виведення доходів з-під оподаткування;

12. Впровадження правил, що вимагають розкривати «прийоми агресивного податкового планування»;

13. Оптимізація вимог щодо документування трансфертного ціноутворення та «покраїнній звітності»;

14. Розробка і підвищення ефективності механізмів вирішення спорів між країнами з податкових питань;

15. Розробка всеосяжної багатосторонньої конвенції з питань міжнародного оподаткування в цілях модифікації існуючих податкових договорів між країнами.

При цьому дані заходи відрізняються за рівнем узгодженості конкретних дій в їх рамках між країнами. Так, Заходи (Дії) 5, 6, 13 і 14 передбачають розробку певних «мінімальних вимог», або «мінімального стандарту», які будуть виконуватися на національному рівні шляхом внесення змін до відповідного законодавства. В рамках Заходів 2 і 4 намічене вироблення посібників, що мають на увазі меншу обов'язковість і велику гнучкість при реалізації заходів на національному рівні. Заходи 3, 6, 7–10 і 12 передбачають визначення «найкращої практики» по тих чи інших напрямках. При цьому, в деяких країнах, що беруть участь в Проекті BEPS, реалізація заходів відповідно до встановленої передовим досвідом практики не буде обов'язковою. Окремо слід розглядати Захід 15, який передбачає розробку багатостороннього інструменту для внесення змін в двосторонні угоди про уникнення подвійного оподаткування і буде альтернативою внесення змін в більше 3500 угод [5].

Серед усіх дій автор хотів би наголосити на важливості Дії 3 та 15. Так, Дія 3 - Розробка ефективних правил оподаткування контрольованих іноземних компаній (CFC / КІК). Правила оподаткування контрольованих іноземних компаній вже існують в ряді розвинених країн. Їх суть полягає в тому, що нерозподілений прибуток іноземної компанії, що належить прямо або побічно податковому резиденту певної держави, підлягає включенню в податкову базу такого резидента в його країні, тобто прирівнюється до його доходу. Однак, на думку ОЕСР, правила про КІК ряду країн не в повній мірі забезпечують протидію розмиванню податкової бази та переміщенню прибутку, а тому потребують удосконалення. Актуальність даного заходу обумовлена тим, що в багатьох країнах світу поширена практика виведення прибутків компаній резидентів на рівень дочірніх компаній, зареєстрованих в низькоподаткових юрисдикціях. У Плані BEPS відзначається, що крім стимулювання оподаткування прибутку в країні резидента Дія 3 може також надавати позитивний супутній вплив, обмежуючи переміщення прибутку в низькоподаткові юрисдикції третіх країн.

Дія 15 це підписання Єдиної багатосторонньої конвенції (Multilateral Instrument - MLI), що дозволяє одночасно оновити вже діючі договори про уникнення подвійного оподаткування. MLI вводить ряд доповнень / коригувань до стандартних положень податкових угод, що виключають застосування таких положень у неналежних обставинах (наприклад, в неналежних цілях). Зокрема, в преамбулі міститься положення про те, що договірні сторони мають намір усунути подвійне оподаткування, «не створюючи можливості для неоподаткування або зниженого оподаткування за допомогою уникнення або ухилення від сплати податків (в тому числі через використання резидентами третіх юрисдикцій переваг угод, націлених на отримання пільг, передбачених такою угодою)» [6]. Іншими словами, пільги, передбачені в угоді, не надаються, якщо з урахуванням всіх значущих фактів і обставин є достатні підстави вважати, що отримання таких пільг було однією з головних цілей угоди. Також Конвенція охоплює ще кілька дій Плану BEPS, в тому числі удосконалення процедури взаємного узгодження і порядок арбітражного вирішення спорів між її учасниками. 23 липня 2018 року і Україна підписала MLI.

Що ж до України в цілому, то ще у 2017 році мінфін розробив дорожню карту реалізації Плану BEPS, вона була представлена на огляд експертам, і сьогодні активно впроваджується.

З 1 січня 2017 року наша держава приєдналася і до Програми розширеного співробітництва в рамках ОЕСР та взяла на себе зобов'язання імплементувати згадуваний вище Мінімальний стандарт Плану дій BEPS – обов'язкові чотири дії із п'ятнадцяти, що пропонуються Планом. Імплементація Мінімального

стандарту є обов'язковою вимогою для всіх країн-учасниць Програми розширеного співробітництва. Також Міністерство фінансів підтримує ініціативу стосовно подальшої імплементації всіх заходів Плану дій BEPS у партнерстві з ОЕСР [7].

На інтернет-ресурсах Мінфіну та НБ України в 2018 році був оприлюднений проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України з метою імплементації Плану протидії розмиванню бази оподатковування та виведенню прибутку з-під оподаткування». Даний проект був створений робочою групою на чолі з Міністерством фінансів та за участі Національного банку, а також за участі та підтримки міжнародних експертів з питань оподаткування. Він враховує напрацювання міжвідомчої робочої групи під керівництвом Голови Комітету Верховної Ради України з питань податкової та митної політики Ніни Южаніної, яка опікувалася розробкою законопроекту з 2016 року, а також висновки експертизи, проведеної спеціалістами ОЕСР та Світового банку [8].

Український законопроект має на меті втілити вісім найважливіших для держави дій: Дія 3: розкриття фізичними особами-резидентами України своєї участі в іноземних компаніях, які вони контролюють (КІК), і правила оподаткування таких компаній; Дія 4: обмеження витрат на фінансові операції з пов'язаними особами; Дія 6: запобігання зловживанням у зв'язку із застосуванням договорів про уникнення подвійного оподаткування; Дія 7: запобігання штучному уникненню визнання статусу постійного представництва; Дії 8–10: удосконалення контролю за трансфертним ціноутворенням; Дія 13: правила звітності в розрізі країн для міжнародних груп компаній. Мета – підтримати фінансову стабільність України в умовах переходу до вільного руху капіталу, підвищити ефективність податкового регулювання та запровадити єдині вимоги до прозорості ведення бізнесу в Україні за міжнародними стандартами [9]. Автор наголошує на надзвичайній важливості прийняття даного законопроекту.

Окрім цього, в рамках виконання Плану – Дії 15–28 лютого 2019 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про ратифікацію Багатосторонньої конвенції про виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування».

Головною ціллю інструменту виступає можливість на автоматичній основі внести зміни до всіх договорів про уникнення подвійного оподаткування, які були зазначені договірними державами в повідомленні до депозитарія, яким виступає ОЕСР. Наша держава направила ОЕСР інформацію щодо наміру внести зміни в 76 двосторонні договори, зокрема, угоди з Кіпром та Великобританією, що підтверджує позитивний рух України до податкових реформ.

**Висновки.** Отже, основною практичною проблемою, що лежала в основі написання даної роботи було питання виведення з-під оподаткування фізичними та юридичними особами, транснаціональними корпораціями шалених, за даними ОЕСР, сум коштів щорічно. В цьому ж дослідженні автор вивчив інструмент боротьби з даним явищем – міждержавне співробітництво в рамках Плану BEPS - плану з протидії розмиванню податкової бази, який почала розробляти ОЕСР ще в 2010 році за «замовленням» країн Великої двадцятки, уряди яких зрозуміли, що транснаціональні корпорації їх «переграють» в сфері оподаткування.

Проаналізувавши План, автор хоче виділити 2 головні кроки BEPS, за допомогою яких можливе вирішення зазначеної проблеми зокрема в Україні. Сюди відноситься, по-перше, зміна договорів про уникнення подвійного оподаткування, що досягається шляхом підписання Угоди MLI. MLI вводить так званий «тест основної мети» яка має на меті залишити пільги для реального бізнесу, реальних транскордонних операцій з економічною суттю, але щоб їх не можна було застосувати для «пустих» компаній. Якщо буде доведено, що хоча б однією з основних цілей створення іноземної компанії була податкова мінімізація, компанії можуть відмовити в пільговому оподаткуванні. Угода MLI, яку підписала Україна, вносить для нашої держави зміни відразу в 44 угоди про уникнення подвійного оподаткування (в Україні їх близько 80).

Другим важливим кроком є впровадження правил щодо контрольованих іноземних компаній. В Україні вже навіть сформований законопроект по змінам в Податковий кодекс по даному кроку. Норма повинна зобов›язати декларувати іноземні КІК і платити з них податок. Основна мета запропонованого режиму - зробити занадто дорогим і обтяжливим використання таких схем: щоб бенефіціар, який думає про створення або продовження роботи офшору, порахував і зрозумів, що йому це не вигідно. Нові правила зобов›яжуть фізичних осіб включати до річної декларації прибуток, який отримує підконтрольна іноземна компанія, і платити з неї український прибутковий податок за ставкою 18 %. Виходить, якщо іноземна компанія створювалася, щоб кошти вивести з-під оподаткування, її зміст стане невигідним. То ж автор наголошує на необхідності прийняття даного законопроекту та впровадження цього кроку BEPS, хоч він і не входить до мінімального стандарту. Наша держава повинна прийняти закон, який вже розро-

блений за проектом Мінфіну та НБУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України з метою імплементації Плану протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування» – як основу впровадження плану BEPS в Україні, зокрема в частині введення регулювання КІК.

Автор вважає надзвичайно широкими подальші перспективи дослідження теми, оскільки міжнародне співробітництво держав в сфері справляння податків починає набирати свої обороти. В Україні ж вивчені реформи тільки починають втілюватись, тому є широке поле для дослідження теми в майбутньому.

## ЛІТЕРАТУРА


1. BEPS - Frequently Asked Questions: OECD Publishing. URL: https://www.oecd.org/ctp/beps-frequentlyaskedquestions.htm
2. BACKGROUND BRIEF Inclusive Framework on BEPS: OECD. URL: https://www.oecd.org/tax/beps/background-brief-inclusive-framework-for-beps-implementation.pdf
3. OECD (2013), Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting. URL: https://www.oecd.org/ctp/BEPSActionPlan.pdf
4. BACKGROUND BRIEF Inclusive Framework on BEPS: OECD publishing. URL: https://www.oecd.org/tax/beps/background-brief-inclusive-framework-for-beps-implementation.pdf
5. G20 MONITOR: THE CHINESE 2016 G20 HOST YEAR: Lowy Institute. URL: https://www.lowyinstitute.org/publications/g20-monitor-chinese-2016-g20-host-year
6. MULTILATERAL CONVENTION TO IMPLEMENT TAX TREATY RELATED MEASURES TO PREVENT BASE EROSION AND PROFIT SHIFTING: OECD Publishing. URL: https://www.oecd.org/tax/treaties/multilateral-convention-to-implement-tax-treaty-related-measures-to-prevent-BEPS.pdf
7. Мінфін розробив дорожню карту реалізації Плану дій BEPS: Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249982923
8. Проект Закону із запровадження Плану дій BEPS в Україні: Міністерство фінансів України. URL: https://www.minfin.gov.ua/news/view/proekt-zakonu-iz-zaprovadzhennia-planu-dii--v-ukraini?category=novini-ta-media&subcategory=vsi-novini
9. Проект Закону із запровадження Плану дій BEPS в Україні: Міністерство фінансів України. URL: https://www.minfin.gov.ua/news/view/proekt-zakonu-iz-zaprovadzhennia-planu-dii--v-ukraini?category=novini-ta-media&subcategory=vsi-novini


## REFERENCES


1. BEPS - Frequently Asked Questions: OECD Publishing. URL: https://www.oecd.org/ctp/beps-frequentlyaskedquestions.htm [in English]
2. BACKGROUND BRIEF Inclusive Framework on BEPS: OECD. URL: https://www.oecd.org/tax/beps/background-brief-inclusive-framework-for-beps-implementation.pdf [in English]
3. OECD (2013), Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting. URL: https://www.oecd.org/ctp/BEPSActionPlan.pdf [in English]
4. BACKGROUND BRIEF Inclusive Framework on BEPS: OECD publishing. URL: https://www.oecd.org/tax/beps/background-brief-inclusive-framework-for-beps-implementation.pdf [in English]
5. G20 MONITOR: THE CHINESE 2016 G20 HOST YEAR: Lowy Institute. URL: https://www.lowyinstitute.org/publications/g20-monitor-chinese-2016-g20-host-year [in English]
6. MULTILATERAL CONVENTION TO IMPLEMENT TAX TREATY RELATED MEASURES TO PREVENT BASE EROSION AND PROFIT SHIFTING: OECD Publishing. URL: https://www.oecd.org/tax/treaties/multilateral-convention-to-implement-tax-treaty-related-measures-to-prevent-BEPS.pdf [in English]
7. Minfin rozrobyv dorozhniu kartu realizatsii Planu dii BEPS: Uriadovyi portal -. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249982923 [in Ukrainian]
8. Proekt Zakonu iz zaprovadzhennia Planu dii BEPS v Ukraini: Ministerstvo finansiv Ukrainy. URL: https://www.minfin.gov.ua/news/view/proekt-zakonu-iz-zaprovadzhennia-planu-dii--v-ukraini?category=novini-ta-media&subcategory=vsi-novini [in Ukrainian]
9. Proekt Zakonu iz zaprovadzhennia Planu dii BEPS v Ukraini: Ministerstvo finansiv Ukrainy. URL: https://www.minfin.gov.ua/news/view/proekt-zakonu-iz-zaprovadzhennia-planu-dii--v-ukraini?category=novini-ta-media&subcategory=vsi-novini [in Ukrainian]

КРАСОВСКИЙ В. И.

магистр права, Институт международных отношений КНУ им. Т. Шевченко

## ПЛАН BEPS КАК ПЕРЕЛОМНЫЙ МОМЕНТ МЕЖДУНАРОДНОГО НАЛОГОВОГО СОТРУДНИЧЕСТВА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВОПЛОЩЕНИЯ

В статье проанализированы предпосылки и необходимость создания, история и перспективы развития Плана BEPS - плана ОЭСР по противодействию размыванию налоговой базы, исследовано 15 действий данного плана и минимальный стандарт BEPS, автором акцентировано внимание на важности воплощения Действия 3 по контролируемых иностранных компаниям и Действия 15 по MLI - многосторонней конвенции по вопросам международного налогообложения, также исследовано состояние воплощение Плана BEPS в Украине.

**Ключевые слова:** План BEPS, борьба с размыванием налоговой базы, ОЭСР, контролируемые иностранные компании, MLI.

KRASOVSKYI V. I.

Master of Law, Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

## BEPS PLAN AS THE CRUCIAL POINT OF INTERNATIONAL TAX COOPERATION: STATUS AND PROSPECTIVES OF INPLEMENTATION

**Problem setting.** Tax administration is a complex legal and social institute. And the well-being of the state depends largely on the appropriate tax collection procedure. At the same time, throughout history, taxpayers tried to evade these payments, in particular through aggressive tax planning. This leads to the large loss of state funds. The US loses about USD 135 billion annually. About USD 150 billion were withdrawn from Ukraine for the period from 1991 till now. Due to the use of offshore, our state loses UAH 200-300 billion annually. This is about a third of the budget. These facts are the basis of the practical problems of this study. This article describes the activities of developed states which have decided actively to fight aggressive tax planning through intergovernmental cooperation - one of the main ways to solve the problem, which is the subject of the article. In fact, the practical significance of the subject of research, is that the latest revolutionary changes in tax cooperation that are investigated (the BEPS Plan) remain virtually unexplored in scientific works, given that they are new and are being implemented today.

**Article's main body.** The article analyzes the prerequisites and the need to create, the history and development prospects of the BEPS Plan/Project - the OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, explored 15 actions of this plan and the BEPS minimum standard, the author focused on the importance of implementing Action 3 on controlled foreign companies and Action 15 on MLI - Multilateral Convention to Implement Tax Treaty Related Measures to Prevent Base Erosion and Profit Shifting, also investigated the status of the implementation of the BEPS Plan in Ukraine.

**Conclusion and prospects for the development.** Having studied the BEPS Plan, the author highlighted 2 main steps of the Plan, which can help to solve the described problems in particular in Ukraine. These include, firstly, the amendment of the double taxation treaties, which is achieved by signing the MLI Agreement and proper implementation of the provisions thereof. Another important step is the introduction of rules for controlled foreign companies. In Ukraine a draft law on changes to the Tax Code for this step has already been formed. The rules should oblige taxpayers to declare CFCs and pay a tax thereon, the author emphasizes the importance to adopt the above law. The author considers the further broad perspectives of studying the topic as international cooperation of states in the tax field is beginning to gain momentum. In Ukraine, however, the reforms studied are just beginning to be realized, therefore, there is a wide field for research in the future.

**Keywords:** BEPS Project, base erosion and profit shifting, OECD, controlled foreign companies, MLI.

Красовський В.І. План BEPS як переломний момент міжнародної податкової співпраці: стан та перспективи втілення. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Krasovskyi12.pdf

# ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

УДК 346.543
DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1-43

БОЙЧУК Н. Р.,
здобувач НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

## ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВИ ЯК СУБ'ЄКТА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У даній статті автором досліджено деякі питання статусу держави як суб'єкта реалізації державної інвестиційної політики в частині державного регулювання інвестиційною діяльністю та управління інвестиціями, проаналізовано співвідношення даних категорій. Встановлено, що дуалістичність ролі держави як регулятора інвестиційних відносин та їх учасника, зумовлює необхідність чіткого нормативно-правового розмежування владного впливу держави, як власника майна, що реалізує свої правомочності, а також владного впливу, що направлений на впорядкування таких відносин та забезпечення інтересів їх учасників. Визначено функції державного регулювання інвестиційною діяльністю, систему уповноважених на їх реалізацію органів державної влади, обґрунтовано необхідність реформування механізму державного регулювання у даній сфері. Проаналізовано систему органів державного управління корпоративними правами, запропоновано впровадження повноважень владного суб'єкту щодо стратегічного планування корпоративного інвестування.

**Ключові слова:** державна інвестиційна політика, державне регулювання інвестиційною діяльністю, управління інвестиціями, державна корпоративна інвестиційна політика, публічний інтерес, засоби державного регулювання господарської діяльності, механізм реалізації державних корпоративних прав, органи державного управління корпоративними правами.

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі всесвітнього економічного розвитку держава є активним учасником національної економіки кожної країни. При цьому, масштаби її впливу визначаються існуючою моделлю економіки відповідної держави, її політичним устроєм, станом національного господарства, що в сукупності обумовлено історичними умовами та традиціями.

Разом з тим, характерним для всіх моделей економічного ладу є спільна мета - створення ефективної структури економіки, що передбачає забезпечення дієвого механізму запобігання економічної кризи, а у випадку економічного спаду – оперативне вжиття відповідних заходів для його подолання та стабілізації економіки країни, зокрема, шляхом оновлення основного капіталу, реструктуризації промислової сфери на основі реального інвестування.

Більшість висновків науковців економічної теорії свідчать про те, що для створення такого постійно діючого механізму необхідним є посилення ролі держави як єдиного суб'єкта управління та регулювання цієї системи. Необхідність надання державі важелів впливу на ринкову економіку обумовлюється її соціально-політичними а також економічними функціями, ступінь реалізації яких визначає рівень національної безпеки країни в цілому.

Оскільки актуальні на сьогодні глобалізаційні процеси свідчать про активне формування світового ринку капіталу, впливають на попит та ефективну реалізацію інвестиційних ресурсів, аналогічної точки зору притримуються і автори опублікованої на початку XXI століття праці «Глобалізація та її регіональні виміри». Висвітлюючи проблему глобалізаційних процесів в контексті конкурентної боротьби за сферу впливу за використанням і перерозподілом різного роду ресурсів (фінансових, матеріальних, сировинних тощо), вчені стверджують про те, що ріст глобалізації потребує посилення ролі держави в новій стратегії розвитку економіки нашої держави, зміни її функцій і завдань до трансформації міжнародної господарської системи. [1].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідженню питань пов'язаних з механізмом регулювання здійснення державних корпоративних інвестицій приділяють увагу такі науковці, як І. В. Спасібо-Фатєєва, Т. В. Кашаніна, О. Р. Кібенко, Д. В. Задихайло, О. М. Вінник, Д. І. Погрібний, Р. П. Бойчук, А. Г. Бобкова, Ю. Є. Атаманова В. І. Андрейцева, С. В. Артаменко, І. А. Селіванова, В. М. Кравчук, О. В. Щербина, В. В. Поєдинюк та інш. Проте, залишається чимало питань, які потребують подальшого дослідження, зокрема, в частині забезпечення

реалізації державної корпоративної інвестиційної політики.

**Формування цілей.** Метою цієї статті є аналіз правової природи держави як суб'єкта інвестиційної діяльності, встановлення особливостей реалізації державою корпоративних прав, встановлення причин неефективності існуючої системи органів управління державними корпоративними правами та запропонувати способи оптимізації механізму управління державними корпоративними правами .

**Виклад основного матеріалу.** Розвиток ринкових відносин в Україні зумовлює підвищення ролі економічних, фінансових інструментів, які держава має використовувати при реалізації своєї політики, зокрема, і в інвестиційній сфері. Держава, маючи статус суб'єкту ринкових відносин, що організовує та розвиває їх, в особі уповноважених органів формує і національну державну інвестиційну політику. В той же час, держава, будучи розпорядником бюджетних коштів та володіючи матеріальними багатствами, виступає суб'єктом реалізації такої політики.

За такої дуалістичної ролі держава, як носій публічної влади, виступає регулятором державного інвестування та одночасно учасником таких відносин. Держава реалізовує інвестиційну політику через свої центральні, місцеві органи, а також через державні установи, організації, державні підприємства, а також корпоративні утворення з державною часткою, власності. В економічній літературі панує думка, що державний вплив на економіку, зокрема й інвестиційну сферу, з точки зору виконуваних державою функцій, включає такі види діяльності як законотворчість, адміністрування, прогнозування майбутніх економічних ситуацій та інформування про них господарюючих суб'єктів, контроль за поточною діяльністю суб'єктів господарювання з метою запобігання порушення законодавства, регулювання їх діяльності [8, С. 42–46].

За змістом приписів національного законодавства (стаття 12 Закону України «Про інвестиційну діяльність») вплив держави на інвестиційні відносини відбувається у формі державного регулювання інвестиційної діяльності, що включає управління державними інвестиціями, а також регулювання умов інвестиційної діяльності й контроль за її здійсненням усіма інвесторами та учасниками інвестиційної діяльності.

Щодо правової суті регулятивної функції держави в системі державного інвестування в доктрині господарського права точаться багато суперечок. Зокрема, на думку багатьох вчених, поняття «регулювання» та «управління» в даному випадку визначати як ціле та частина є недоцільним, виходячи з того, що управління державними інвестиціями, яке здійснюється державою як власником капіталу, не може розглядатися як форма державного регулювання інвестиційної діяльності [2].

Як зазначає І. М. Кравець, управління господарською діяльністю та регулювання господарської діяльності є двома різними формами організації господарської діяльності. При цьому, управління господарською діяльністю – це комплекс необхідних заходів, що реалізуються на підставі права власності на майно, на базі якого провадиться господарська діяльність, або делегованих повноважень з метою ефективного її здійснення (збільшення доходу від використання такого майна, збільшення вартості та/або кількості майна, досягнення певного соціально-економічного ефекту). В свою чергу, регулювання господарської діяльності – це встановлення уповноваженими органами умов здійснення зазначеної діяльності суб'єктами господарювання всіх форм власності з метою гарантування свободи підприємництва, обмеження монополізму з метою захисту економічної конкуренції, з одночасним здійсненням контролю за дотриманням встановлених правил, норм і застосування відповідальності за їх порушення [3, с. 63, 94].

З цього приводу заслуговує уваги позиція науковця Е. Б. Лаутс, згідно з якою, державне управління певним об'єктом характеризується наявністю владно-управлінських відносин між суб'єктом і таким об'єктом. В свою чергу, державне регулювання, що полягає у забезпеченні дотримання суб'єктами відносин відповідних правил поведінки та корегування їх діяльності відповідно до існуючих умов, є однією із форм реалізації такої державної функції як управління в широкому сенсі. [9, с. 10–15.] Аналогічної точки зору притримуються й інші російські вчені такі як Альохін А. П., Кармолицький А. А., Козлов Ю. М. Харитонова Ю. С. [10, с. 22–27.]

Погоджуючи з викладеними науковими твердженнями, слід зазначити, що передбачене у статті 12 Закону України «Про інвестиційну діяльність» співвідношення понять «управління інвестиціями» та «регулювання інвестиційної діяльності» потребує уточнення та більш коректного викладення з у рахуванням суті таких словосполучень. Тобто, правовий статус держави, як власника інвестицій, що реалізує свої правомочності, тобто безпосереднього учасника інвестиційних відносин, необхідно чітко відмежувати від статусу держави як суб'єкту владного впливу, направленого на впорядкування таких відносин та забезпечення інтересів всіх учасників інвестиційних відносин.

Слід зазначити, що в цілому в доктрині права різні формулювання поняття «державне регулюван-

ня» не змінюють його суті, враховуючи, що в науці досить багато робіт присвячено аналізу всіх його аспектів: цілей та форм, способів та методи, принципів та моделей.

З урахуванням таких висновків, пропонуємо визначити місце вищевказаних правових конструкцій в системі державної інвестиційної політики.

Відповідно до положень статті 12 Закону України «Про інвестиційну діяльність» управління державними інвестиціями включає планування, визначення умов і виконання конкретних дій по інвестуванню бюджетних і позабюджетних коштів. Фактично, це і є частиною інвестиційною політики, механізм діяльності якої складається з формування та застосування правових, адміністративних та економічних, засобів державного впливу на інвестиційні відносини в цілому. За таких обставин, поняття, «управління інвестиційними відносинами» є цілим, а його частина «державна інвестиційна політика» включає вужчі окремі категорії «державне регулювання інвестиційної діяльністю» та «управління інвестиціями », що є інструментами її реалізації.

Як зазначає Бойчук Р.П., в контексті загального розуміння терміну «метод державного регулювання економіки» можна визначити метод державного регулювання інвестиційної діяльності єдиного як єдиний економіко-правового механізм, що охоплює сукупність прийомів, способів, прямих і непрямих, за допомогою яких держава впливає на учасників інвестиційних відносин. в якості державного регулювання інвестиційної діяльності [13].

Так, вчений економіст Коюда О. П. поділяє державне регулювання інвестиційної діяльності на пряме (адміністративно-правове) та непряме. [4, с. 63, 94] Під державним прямим регулюванням інвестиційної діяльності вчений розуміє прогнозування і планування обсягу державних інвестицій, визначення умов та виконання конкретних дій щодо державного інвестування, розміщення державних замовлень та контроль над їх виконанням. До основних форм непрямого регулювання державної інвестиційної діяльностями науковець відносить: створення інвестиційного середовища, створення економічних умов господарювання для суб'єктів інвестиційної діяльності через бюджетно-податкову, грошово-кредитну, амортизаційну та інноваційну політику, а також політику заохочення іноземних інвестицій та регулювання фондового ринку.

В. В. Поєдинок пропонує класифікувати форми державного регулювання на наступні: встановлення умов здійснення інвестиційної діяльності; нагляд та контроль в інвестиційній сфері, забезпечення гарантій прав та законних інтересів суб'єктів інвестиційної [2].

Наразі, національним законодавством не визначено вичерпний перелік форм, способів та методів процесу регулювання державою інвестиційної сфери. Разом з тим, системний аналіз норм права вбачає за можливе визначити основні функції такого регулювання відповідно до головних напрямків діяльності відповідних державних органів та правових засобів їх впливу. Таким чином, пропонуємо виділити наступні функції: установча, мобілізуюча, стимулююча та функція контролю.

Так, установча функція державного регулювання інвестиційної діяльності полягає у визначенні стратегічних цілей та пріоритетних напрямків, постановці задач та пропозицій інвестиційної політики на певний майбутній період на підставі відповідних прогнозів економічного розвитку, формуванні основних концептуальних засад інвестиційної політики у відповідній сфері, затвердженні джерел інвестування та відповідних об'єктів вкладень, затвердженні запропонованої системи заходів подолання існуючих економічних проблем .

Відповідними уповноваженими органами державної влади, що здійснюють такі завдання є органи загальної компетенції, до яких належать: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України та місцеві державні адміністрації, а також такі органи галузевої компетенції як Міністерство фінансів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Зокрема, Верховна Рада України відповідно до Конституції України приймає закони з питань інвестиційної діяльності, затверджує Державний бюджет України, затверджує загальнодержавні програми економічного розвитку, затверджує рішення про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, затверджує перелік об'єктів державної власності, що не підлягає приватизації, визначає правові засади вилучення об'єктів права приватної власності, тощо.

Завданнями Кабінету Міністрів України, в свою чергу, є забезпечення проведення, зокрема, інвестиційної політики, розроблення загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення та затвердження інших державних цільових програми. Крім того, Кабмін є тим уповноваженим органом державної влади, що визначає об'єкти управління державної власності, стосовно яких виконує функції з управління, а також об'єкти управління державної власності, повноваження з

управління якими передаються іншим суб'єктам управління.

Вважаємо, що забезпечення бюджетно-фінансової сфери також є одним із інструментів інвестиційної політики, тому до системи відповідних її регулюючих органів слід віднести Міністерство фінансів України, головним напрямком діяльності якого є розробка основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період.

Провідне місце серед уповноважених державних суб'єктів реалізація інвестиційної політики посідає Мінекономрозвитку. До кола його завдань належить формування державної політики державно-приватного партнерства у сфері інвестиційної діяльності та управління національними проектами (стратегічно важливими проектами, що забезпечують технологічне оновлення та розвиток базових галузей реального сектору економіки України), у сфері управління об'єктами державної власності, в тому числі корпоративними правами держави. Крім того, Міністерство готує прогнози економічного і соціального розвитку України на середньо - та короткостроковий періоди, проекти Державної програми економічного і соціального розвитку України на короткостроковий період, формує державну інвестиційну політику, розробляє пропозиції щодо обсягів державних капітальних вкладень для врахування їх під час розроблення проекту Державного бюджету України на відповідний рік.

Мобілізуюча функція держави полягає безпосередньо у визначенні та пошуку джерел інвестування, формування шляхів їх залучення для поставлених задач, розподіл їх між сферами національного господарства відповідно до встановленої концепції державної інвестиційної політики.

Так, відповідно до наданих повноважень у відповідній сфері таку функцію покладено на: Міністерство фінансів України, що уповноважено на проведення експертизи проектних пропозицій щодо ініціювання інвестиційних проектів економічного і соціального розвитку України, Національний банк України, Державну Фіскальну службу України, Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України (Нацкомфінпослуг), яка наділена регуляторними повноваженнями у сфері надання фінансових послуг, до яких належать, зокрема, професійні послуги на ринках інвестиційних послуг. Мобілізуюча функція державного регулювання корпоративного інвестування забезпечується у тому числі Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України, діяльність якої зосереджена, зокрема, на захисті прав інвесторів, шляхом здійснення заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів та законодавства про акціонерні товариства. Крім того, НКЦПФУ в межах своїх повноважень, затверджує разом із Фондом державного майна України та Антимонопольним комітетом України порядок продажу об'єктів приватизації на аукціоні, за конкурсом, на фондових біржах, правила інвестування резерву коштів для покриття дефіциту бюджетів.

Важливим напрямком участі держави у в інвестиційних відносинах є надання підтримки суб'єктам господарської діяльності. В науковій літературі така підтримка визначається як специфічна форма державного регулювання економіки та застосовується з метою стимулювання суб'єктів до раціонального господарювання та реалізується за допомогою відповідних заходів морального та матеріального характеру [11.]

Таким чином, виділення в окремий напрямок впливу держави на інвестиційну діяльність функції стимулювання обумовлено законодавчо передбаченими засобами прискорення та сприяння розвитку національного господарства, виконання ключових завдань інвестиційної політики. Зокрема, мова йде про надання державою певних податкових, фінансових (кредитів, позик, субсидій, субвенцій, дотацій) пільг та інших видів державної допомоги суб'єктам господарювання.

Так, наприклад, Кабінет Міністрів України в межах своїх повноважень затверджує порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій – субвенцій. Головним розпорядником останніх є Міністерство Фінансів України, що також визначає й основні засади пільгового оподаткування.

Сприяння розвитку інноваційної інфраструктури, трансферу технологій, впровадженню новітніх технологій та стимулювання залучення інвестицій в цих напрямках на підставі визначених Постановою КМУ № 255 від 04.06.2014 р. завдань здійснює Державне агентство з питань електронного урядування.

Антимонопольний комітет України, який уповноважено Законом України «Про надання державної допомоги суб'єктам господарювання», зокрема, визначати належність до державної допомоги заходів з підтримки суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів.

Крім того, надання пропозицій щодо пріоритетних напрямків та стратегічних цілей ДФС, що впливають на розвиток інвестиційної політки та підприємницької діяльності, рекомендацій щодо створення сприятливих умов для поліпшення інвестиційного

клімату здійснює Рада з питань стимулювання інвестицій та підприємницької діяльності – постійно діючий дорадчий орган Державної Фіскальної Служби.

Одним із основних регулятивних напрямків діяльності у кожній сфері є контроль. Головні засади та принципи діяльності держави у ці сфері встановлені Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», яким визначено контроль як діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства.

Реалізація вказаної функції здійснюється частково в межах своїх повноважень майже кожним органом державної влади, діяльність яких пов'язана з державним регулюванням інвестиційної діяльності.

Відтак, до системи таких органів входить: Кабінет Міністрів України, що в межах своїх повноважень контролює діяльність всіх органів виконавчої влади; визначає порядок: здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності; Міністерство економічного розвитку та торгівлі України, завданням якого є контроль за ефективним використанням державних капітальних вкладень, контроль за виконанням Закону України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць»; Фонд державного майна, що здійснює контроль за виконанням умов укладених органами приватизації правочинів (договорів), контролює діяльність підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, контролює організації та проведення приватизації та іншого відчуження державного майна; Державне агентство з питань електронного урядування, що уповноважене разом з відповідними центральними органами виконавчої влади контролювати за цільовим та ефективним використанням державних коштів, передбачених для реалізації проектів, виконання програм; повернення у державну власність державного майна, що було приватизоване, відчужене або вибуло з державної власності з порушенням закону, контролювати за ефективністю використання державного майна, проводити моніторинг фінансово-господарської діяльності акціонерних товариств, які знаходяться в управлінні Фонду, створених у процесі приватизації (корпоратизації), у статутних капіталах яких державна частка перевищує 50 відсотків; Антимонопольний комітет України, – контролює за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом контроль за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; Державна фіскальна служба України – здійснює управління об'єктами державної власності; в межах повноважень, передбачених законом, здійснює контроль за використанням державних коштів, передбачених для реалізації проектів, виконання програм, контролює своєчасність подання платниками податків звітності, належність сплати податкових та митних платежів; Державна фінансова інспекція забезпечує державний фінансовий контроль за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності; цільовим використанням коштів державного і місцевих бюджетів; цільовим використанням і своєчасним поверненням кредитів позик, бере участь в ревізійних комісіях господарських організацій, у яких корпоративні права держави перевищують 50 відсотків статутного капіталу; вживає заходи до усунення порушень законодавства та притягує до відповідальності винних осіб; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України (НКЦПФР) – застосовує санкції за порушення законодавства у межах своїх повноважень; Рахункова палата України - здійснює фінансовий аудит та аудит витрат державного бюджету, включаючи використання бюджетних коштів для управління об'єктами державної власності, аудит надання кредитів та інших запозичень з державного бюджету та повернення таких коштів до державного бюджету ,здійснення закупівель за рахунок коштів державного бюджету, тощо.

Крім того, розглядаючи функцію контролю, слід звернути увагу на Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності», яким впроваджено такі органи управління як Наглядові ради на державних унітарних підприємствах, а також на товариствах корпоративного типу, в статутному капіталі яких певна частка належать державі. Згідно з відповідними змінами, внесеними до Господарського кодексу України, Закону України «Про управління об'єктами державної власності», в межах компетенції, визначеної статутом підприємства та законом, до компетенції наглядової ради належить досить широко коле прав та повноважень, зокрема, щодо контролю й регулюванню діяльності керівника підприємства, а також вирішенню інших питань, пов'язаних з вчиненням господарських зобов'язань.

Як вбачається, система суб'єктів регулювання інвестиційної політики містить досить багато органів, уповноважених безпосередньо чи опосередковано реалізовувати свій владний вплив у вказаній сфері. На нашу думку, існування такої кількості владних суб'єктів із занадто широким колом завдань та відповідних повноважень свідчить про надмірну зарегульованість інвестиційних відносин. Крім того, як свідчить аналіз відповідних нормативно-правових актів, до компетенції декількох органів входять аналогічні між собою за своїм змістом та формулюванням повноваження. Відсутність збалансованого обсягу компетенції між органами державного регулювання у будь-якій сфері дає підстави для майбутніх правових колізій, конфлікту інтересів та як наслідок, корупційних ризиків.

Схожі думки були висловлені В. В. Поєдинок, яка критично зазначила про недосконаліть розмежування повноважень між органами державного регулювання інвестиційної діяльності. Зокрема, автор прийшла до висновку, що державне регулювання інвестиційної діяльності повинні здійснювати традиційні галузеві і міжгалузеві міністерства та відомства відповідно до їх компетенції, а ефективність комітетів, агентств та інших дорадчих утворень потребує ретельної перевірки з наступною ліквідацією неефективних органів та поверненням їх повноважень до компетенції тих міністерств та відомств, на базі яких вони створювалися [2].

Слід зазначити, що на сьогоднішній день держава орієнтована на ліквідацію утворених колись державних агентств. Разом з тим, в цілому вищевказана позиція авторки є актуальною та, наразі, має особливо важливе практичне значення оскільки відсутність побудованої на принципах єдності, узгодженості та взаємозв'язку системи органів державного регулювання інвестиційної діяльності зводить до мінімуму ефективність регулятивної функції держави в процесі реалізації державної інвестиційної політики.

За нашим переконанням, механізм визначення компетенції суб'єктів регулювання інвестиційних відносин має базуватись на чітких та лаконічно сформульованих завдань конкретного державного органу, а також передбачати відповідний алгоритм їх реалізації. При цьому, законодавець при визначенні повноважень відповідного органу, використовуючи певну нормотворчу техніку, має уникати таких оціночних категорій як «..сприяння..», «..забезпечення..», тощо.

Крім того, на нашу думку, потребують уніфікації органи державної влади, яким надано повноваження щодо здійснення контролю за інвестиційною діяльністю, адже розгалуженість та несистемність вказаної функції нівелює її мету, що призводить до державних розкрадань, офшоризації прибутків, неправомірних поглинань державних підприємств.

Як вже було зазначено вище, окрім регуляторної функції в інвестиційній сфері, держава реалізує свої правомочності як власник державних ресурсів шляхом управління державними інвестиціями. Так, управління об'єктами державної власності, зокрема, корпоративними правами держави у статутних капіталах господарських товариств, використання та відчуження державного майна покладено на:

– центральний орган зі спеціальним статусом – Фонд Державного майна України, що відповідно до покладених на нього законом завдань, затверджує план розміщення акцій товариств, утворених у процесі перетворення (у тому числі шляхом корпоратизації), здійснює повноваження власника щодо державного майна, крім майна, що не підлягає приватизації, здійснює повноваження засновника господарських товариств, у тому числі підприємств з іноземними інвестиціями, що створюються за участю держави, тощо.

– Міністерства та інші органи виконавчої влади, які в межах наданих повноважень приймають рішення про створення, реорганізацію і ліквідацію підприємств, установ та організацій, заснованих на державній власності, ініціюють створення господарських структур, ведуть облік об'єктів державної власності, що перебувають в їх управлінні, здійснюють контроль за ефективним використанням їх збереженням, здійснюють управління казенними підприємствами, управління корпоративними правами держави, делегують функції з управління об'єктами державної власності господарським структурам та уповноваженим особам, укладають з ними договори доручення і здійснюють контроль за ефективністю їх виконання.

–акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю з державною часткою, національні акціонерні компанії державні холдингові компанії, створені відповідно до окремих рішень Президента України та Уряду, а також відкриті акціонерні товариства, створені в результаті приватизації та корпоратизації. Як відзначає Задихало Д. В. існування такого складової системи органів управління державними корпоративними правами є позитивним, адже, звичайно, що система участі держави через органи управління юридичних осіб , особливо щодо стратегічних підприємств, місто утворюючих підприємств та підприємств природних монополій, дає змогу контролювати економічну діяльність підприємств, залучати кошти, ресурси [15, с. 150].

На сьогоднішній день, існуючий механізм управління, зокрема, корпоративними правами держави є

також неефективним, про що свідчать статистичні дані, результати аналізу управління корпоративними правами держави Фонду державного майна України, галузевих міністерств. Так, згідно з висновками, викладеними в звіті Рахункової палати про результати аналізу ефективності управління об'єктами державної власності органами державного управління станом на 2017 р., існуючий стан управління об'єктами державної власності залишається таким, що не відповідає потребам економіки України та потребує удосконалення. Зазначене зумовлене розпорошеністю функцій управління цими об'єктами між уповноваженими державними органами, до сфери управління яких вони належать, а також відсутністю ефективного та скоординованого механізму реалізації повноважень Фондом державного майна і Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, на яке чинним законодавством покладено завдання щодо формування та реалізації державної політики у цій сфері [5].

Подібні думки висловлені також Битяком Ю. О. у його дослідженні господарсько-правового забезпечення ролі держави на електроенергетичному ринку. Зокрема, за словами останнього в силу значної кількості державних органів, уповноважених на управління, зокрема, корпоративними правами, може призвете до кризи галузі, сприяє поширенню корупції та надмірного політичного впливу. В свою чергу, вчений вважає, що скорочення чисельності різноманітних органів є одним із заходів підвищення ефективності управління електроенергетикою [6].

Варта уваги позиція з цього приводу Д. І. Погрібного, який також дійшов висновку про те, що розподіл прав на управління державними пакетами акцій поміж численної кількості міністерств, центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також комерційними структурами є не тільки не ефективним, але й використовується чиновниками у власних корисливих потребах, сприяє зловживанням своїм службовим становищем, корупційним діям, що призводить до збитковості й банкрутства підприємств [7].

Аналогічної точки зори притримується В. Семенюк, вказуючи на непрофесіоналізм чиновників, які намагаються управляти державним майном, що є загрозою його повного знищення [12].

Слід зазначити, що певні ініціативи, спрямовані на вдосконалення управління та на створення умов для прозорої діяльності підприємств із значною часткою акцій держави, вживаються відповідними суб'єктами.

Так, наразі, на розгляді Верховної Ради України перебуває Законопроект №6428 від 10.05.2017 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення корпоративного управління юридичних осіб, акціонером (засновником, учасником) яких є держава», що за своїм змістом передбачає врегулювання питань розмежування повноважень між органами управління підприємства, визначення та затвердження стратегії державної власності, затвердження на законодавчому рівні можливості подання консолідованої звітності юридичними особами, акціонером (засновником, учасником) яких є держава, та удосконалення механізму подачі і затвердження фінансових планів.

Виходячи з мети та змісту даного Законопроекту, реформування корпоративного управління підприємств з державної часткою спрямоване на підвищення ефективності управління об'єктами державної власності, удосконалення механізму фінансового планування, підвищення ролі наглядових рад в процесі затвердження стратегічних планів розвитку, інвестиційних планів, забезпечення проведення аудиторських перевірок фінансово-господарської діяльності, тощо. Необхідно відмітити, що необхідність прийняття Закону про внесення таких змін є особливо актуальним та перспективним для стратегічно важливих суб'єктів великого підприємництва, значною частиною корпоративних прав яких володіє держава.

Крім того, наприклад, пунктом 3 другого етапу Плану дій щодо корпоративного управління ПАТ «Нафтогаз України» визначено необхідність створення законодавчого механізму забезпечення основоположного відмежування від політичного втручання та підкупу згідно з міжнародними стандартами. Зокрема, пропонується внесення до Закону України «Про акціонерні товариства»та Закону України «Про управління об'єктами державної власності» змін, які відповідають Принципам корпоративного управління ОЕСР, а саме введення вимоги щодо наявності зовнішнього аудитора, обраного загальними зборами акціонерів акціонерного товариства за поданням Наглядової Ради, введення вимоги щодо того, що члени Наглядової Ради повинні нести зобов'язання перед компанією, а не представляти інтереси акціонера (суб'єкта права власності). - надання дозволу товариствам, відміна повноваження загальних зборів вирішувати будь-які питання віднесені до компетенції інших органів управління.

Отже, наведені пропозиції щодо законодавчих змін у сфері державного корпоративного управління є безперечно перспективи та мають місце бути.

Разом з тим, розглядаючи систему органів державного регулювання та управління корпоративним інвестуванням, слід відзначити про недостатню дослідженість в науці механізму державного забезпе-

ченням господарських взаємовідносин між публічним та приватним сектором. Так, за твердженням Бойчук Р.П. взаємодія держави і господарюючих суб'єктів в галузі інвестиційної діяльності полягає в комплексному застосуванні правових, адміністративних, економічних та пропагандистських методів для створення умов ефективної діяльності останніх і досягнення оптимального рівня економічного і соціального розвитку суспільства [13].

Зокрема, наразі чимало точаться наукових суперечок щодо існуючої системи реалізації інвестиційних проектів, у яких держава бере участь як інвестор, надаючи державну підтримку у різних сферах господарювання, в тому числі і суб'єктам малого підприємництва. Як вже було визначено вище, повноваження з управління національними проектами покладено на Мінекономрозвитку, а контролюючі повноваження розкидані між багатьма органами виконавчої влади України. Проте, ні в правовій доктрині, ні в законодавстві не розкрито питання правового регулювання процедури управління та контролю за відносинами, в яких в яких держава виступає замовником, а бізнес – безпосереднім виконавцем.

Так, Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» передбачений такий спосіб реалізації суспільних і державних потреб, як державне замовлення, яке опосередковується укладенням цивільно-правової угоди між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та державою. Такі приписи кореспондуються зі статтею 5 «Про інвестиційну діяльність», згідно з якою, учасниками інвестиційної діяльності можуть бути, зокрема, юридичні особи України, інших держав, які забезпечують реалізацію інвестицій як виконавці замовлень або на підставі доручення інвестора.

Світовий досвід , зокрема, країн Європейського союзу свідчить про те, що державні замовлення є потужнім фактором, що впливає на рівень розвитку економіки. В розвинених країнах державні замовлення досить розповсюджено використовуються як один з інструментів регулювання продовольчого ринку, як засіб ефективного розподілу бюджетних коштів для реалізації пріоритетних національних проектів та як форма співробітництва держави і підприємств під час вирішення стратегічних завдань особливої важливості. Таким чином, Європейський ринок державних замовлень синтезує національні інвестиції та структурні перетворення приватних підприємств для виробництва «замовленої» суспільно необхідної продукції з метою забезпечся конкурентоздатності економіки в цілому [14].

В економічній теорії на процедуру державного замовлення покладається ряд функцій. Зокрема, до їх переліку входить – відтворювально-інноваційна, що полягає у забезпеченні безперервного виробництва та модернізації виробничого базису країни на новій технологічній основі шляхом замовлень на розробку нових технологій та продуктів [14].

Так, нещодавно урядом схвалено Стратегію розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, що спрямована на вирішення питань розвитку інноваційної діяльності, спільних для усіх сфер економіки, та розвиток зв'язків між тими, хто створює і впроваджує новації. Безпосередньою метою Стратегії є збільшення кількості суб'єктів господарювання, що займаються винахідництвом, прикладними дослідженнями та науково-технічними розробками, насамперед — за межами державного сектору; збільшення кількості суб'єктів господарювання, що надають послуги із комерціалізації технологічних рішень; збільшення надходжень від продажу та використання (насамперед, експорту) об'єктів інтелектуальної власності, наукоємної продукції; зростання частки підприємств, що займаються інноваціями, зокрема, малих. Джерелами фінансування заходів з реалізації Стратегії передбачаються кошти державного та місцевих бюджетів і кошти з інших джерел, не заборонених законодавством, зокрема залучених через механізм державно-приватного партнерства.

Разом з тим, з вищенаведеного аналізу системи органів влади у сфері інвестиційної діяльності вбачається відсутність в системі державного органу, уповноваженого на здійснення контролю за таким реформуванням, надання висновків щодо необхідності його проведення, щодо ліквідності відповідних національних інвестиційних проектів, зокрема, і проектів корпоративного – інвестування, контроль за залученням інвестицій у інноваційну діяльність.

При цьому, необхідність впровадження таких владних повноважень стосується щодо всіх сфер інвестиційної діяльності держави. Зокрема, необхідним є визначення владного суб'єкта, до компетенції якого входить розробка стратегій корпоративного інвестування, контроль за їх виконання, надання висновків про ефективність такого інвестування, ефективність управління державними набутими корпоративними правами, підготовки висновків про ліквідність, економічну доцільність та суспільну необхідність їх набуття у майбутнього за наслідками націоналізації, а також контроль за звітами про розв'язання загальнодержавних соціальних завдань внаслідок такого набуття корпоративних прав.

Враховуючи нещодавню ліквідацію таких центральних органів державної влади, як Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України, Державне агентство України з

управління державними корпоративними правами та майном, втрату чинності відповідних Положень, що регулювали їх діяльність, на сьогоднішній день певні повноваження покладені на дорадчий колегіальний орган - Міжвідомчу комісію з питань державних інвестиційних проектів, яку уповноважено здійснювати відбір державних інвестиційних проектів, розроблення та реалізація яких здійснюється з використанням державних капітальних вкладень, подання Мінекономрозвитку пропозиції щодо визначення пріоритетних напрямів реалізації державних інвестиційних проектів, вивчення результатів діяльності центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, головних розпорядників коштів державного бюджету щодо розроблення та реалізації державних інвестиційних проектів, проведення державного фінансового аудиту за державними інвестиційними проектами, проведення публічного обговорення на будь-якому етапі розроблення та реалізації державного інвестиційного проекту, тощо.

Таким чином, постає питання або про необхідність розширення повноважень вказаного дорадчого органу, або щодо створення окремого органу державної влади зі спеціальним статусом, до сфери відання якого, окрім вищевказаних, включити повноваження стратегічного планування корпоративного інвестування, контроль за виконанням відповідних державних замовлень та корпоративних – інвестиційних проектів.

**Висновки:** Підводячи підсумки, вважаємо за необхідне зазначити про наступне:

– дуалістичність правової природи держави як інвестора зумовлює необхідність чіткого розмежування владного впливу держави, як власника інвестицій, що реалізує свої правомочності, а також владного впливу держави в особі відповідних уповноважених органів, до компетенції яких входить впорядкування відносин та забезпечення інтересів всіх учасників інвестиційних відносин;

– нагальною є ліквідація дублювання повноважень органів державного регулювання інвестиційної діяльності з метою забезпечення цільової спрямованості кожного відповідного органу, внесення змін до законодавчих актів щодо лексичних формулювань завдань та повноважень органів державної влади;

– розгалуженість функцій управління державними корпоративними правами між уповноваженими державними органами, до сфери управління яких вони належать, а також відсутність ефективного та скоординованого механізму реалізації повноважень Фондом державного майна і Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, відсутність відповідного правового механізму контролю за ефективністю їх реалізації може бути загрозою відчуження державно власності, нецільового використання бюджетних коштів, зміни спеціалізації та виду діяльності товариств із державною часткою, втрати ліквідності корпоративних прав держави, ненадходження до державного бюджету за результатами звітного року відповідних дивідендів ;

– нагальним є систематизація або уніфікація на законодавчому рівні суб'єктів, яким делегуються повноваження на управління корпоративними правами, визначення на законодавчому рівні чітких вимог та обмежень до керівників підприємств з державною часткою,

– необхідним є створення державного органу стратегічного планування корпоративного інвестування та контролю за ним, з одночасною ліквідацію подібних, неоднозначно сформульованих контролюючих повноважень інших органів влади .

За таких обставин, вищевикладений аналіз правового статусу держави як суб'єкта інвестиційних відносин свідчить про необхідність ґрунтовного аналізу проблематики нормативно-правового забезпечення регулювання відносин, в яких держава виступає власником корпоративних прав. За нашим переконанням, створення відповідного правового механізму регулювання діяльності підприємств з державною часткою у статутному фонді є перспективою економічного розвитку країни в цілому.

## ЛІТЕРАТУРА


1. Долішній М., Садова У., Семів Л. Глобалізація та її регіональні виміри. *Регіональна економіка.* 2002. № 3. С. 7–24.
2. Поєдинок В. В. Правове регулювання інвестиційної діяльності: теоретичні проблеми: монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. с. 430-479.
3. Кравець І.М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 240 с.
4. Гриньова В.М., Коюда В.О., Лепейко Т.І., Коюда О.П. Інвестування : підручник. Київ: Знання, 2008. 452 с.
5. Звіт про результати аналізу ефективності управління об'єктами державної власності органами державного управління, затверджений рішенням Рахункової палати від 19.12.2017 № 26-7. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16754574/Zvit_26-7_2017.pdf?subportal=main.

6. Битяк О. Ю. Господарсько-правове забезпечення діяльності електроенергетичного ринку : дис. к.ю.н. за спец. Харків: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2010. 215 с.
7. Погрібний Д.І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації: дис. к.ю.н. за спец. Харків: Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2008. 202 с.
8. Огнев Д.В., Нечаев А.С. Формирование лизинговой системы финансирования в основной капитал хозяйствующих субъектов Иркутской области. *Экономика регионов*. 2010. № 1.
9. Лаутс Е.Б. Рынок банковских услуг: правовое обеспечение стабильности. Москва: Волтерс Клувер. 2008.
10. Харитонова Ю.С. Государственное управление в инвестиционной сфере. *Право и бизнес. Приложение к журналу «Предпринимательское право».* 2017. № 3
11. Шишкин С.Н. Предпринимательско-правовые (хозяйственно-правовые) основы государственного регулирования экономики: монография. Москва: Инфотропик Медиа, 2011.
12. Семенюк В. В. Україні продавати вже нічого URL: http://www.rbc.ua/ukr/interview/2006/11/27/147247. shtml.
13. Бойчук Р. П. Форми, методи та інструменти державного регулювання інвестиційної діяльності. *Право та інноваційне суспільство*. 2016. № 2. С. 9-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2016_2_3.
14. Юнусова П.С. Государственный заказ в экономической деятельности региона URL: https://cyberleninka.ru/article/v/gosudarstvennyy-zakaz-v-ekonomicheskoy-deyatelnosti-regiona
15. Задихайло Д. Держава та економічне ринкове середовище: господарсько-правовий аспект. Харків. *Вісник Академії правових наук України*. №3(42). 2005. 149-161 с.

## REFERENCES

1. Dolishnii M., Sadova U., Semiv L. (2002) Hlobalizatsiia ta yii rehionalni vymiry. *Rehionalna ekonomika – Regional economy. 3. pp. 7–24.* [in Ukrainian]
2. Poiedynok V. V. (2013) Pravove rehuliuvannia investytsiinoi diialnosti: teoretychni problemy. Nizhyn : Aspekt-Polihraf [in Ukrainian]
3. Kravets I.M. (2010) Pravove stanovyshche subiektiv orhanizatsiino-hospodarskykh povnovazhen. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian]
4. Hrynova V.M., Koiuda V.O., Lepeiko T.I., Koiuda O.P. (2008) Investuvannia. Kyiv: Znannia [in Ukrainian]
5. Zvit pro rezultaty analizu efektyvnosti upravlinnia obiektamy derzhavnoi vlasnosti orhanamy derzhavnoho upravlinnia, zatverdzhenyi rishenniam Rakhunkovoi palaty vid 19.12.2017 # 26-7. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16754574/Zvit_26-7_2017.pdf?subportal=main. [in Ukrainian]
6. Bytiak O. Yu. (2010) Hospodarsko-pravove zabezpechennia diialnosti elektroenerhetychnoho rynku. *Candidate's thesis*. Kharkiv: Natsionalna yurydychna akademiia imeni Yaroslava Mudroho [in Ukrainian]
7. Pohribnyi D.I. (2008) Korporatyvni prava derzhavy: poniattia, pidstavy vynyknennia, mekhanizm realizatsii. *Candidate's thesis*. Kharkiv: Natsionalna yurydychna akademiia imeni Yaroslava Mudroho [in Ukrainian]
8. Ognev D.V.. Nechayev A.S. (2010) Formirovaniye lizingovoy sistemy finansirovaniya v osnovnoy kapital khozyaystvuyushchikh subyektov Irkutskoy oblasti. *Ekonomika regionov – Economy of regions, № 1.* [in Russian]
9. Lauts E.B. (2008) Rynok bankovskikh uslug: pravovoye obespecheniye stabilnosti. Moskva: Volters Kluver [in Russian]
10. Kharitonova Yu.S. (2017) Gosudarstvennoye upravleniye v investitsionnoy sfere. *Pravo i biznes. Prilozheniye k zhurnalu «Predprinimatelskoye pravo» – Law and Business. Supplement to the magazine "Business Law", № 3* [in Russian]
11. Shishkin S.N. (2011) Predprinimatelsko-pravovyye (khozyaystvenno-pravovyye) osnovy gosudarstvennogo regulirovaniya ekonomiki: monografiya. Moskva: Infotropik Media. [in Russian]
12. Semeniuk V. V. Ukraini prodavaty vzhe nichoho URL: http://www.rbc.ua/ukr/interview/2006/11/27/147247. shtml. [in Ukrainian]
13. Boichuk R. P. (2016) Formy, metody ta instrumenty derzhavnoho rehuliuvannia investytsiinoi diialnosti. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo.* 2. pp. 9-17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2016_2_3. [in Ukrainian]
14. Yunusova P.S. Gosudarstvennyy zakaz v ekonomicheskoy deyatelnosti regiona URL: https://cyberleninka.ru/article/v/gosudarstvennyy-zakaz-v-ekonomicheskoy-deyatelnosti-regiona
15. Zadykhailo D. (2005) Derzhava ta ekonomichne rynkove seredovyshche: hospodarsko-pravovyi aspekt. Kharkiv. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Law Sciences of Ukraine #3(42). pp. 149-161* [in Ukrainian]

БОЙЧУК Н. Р.

соискатель НИИ правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины

## ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВА, КАК СУБЪЕКТА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬСТИ

В данной статье автором исследовано нормативно-правовое обеспечение регулирования деятельности предприятий с государственной долей в статутном капитале, определен порядок управления корпоративными правами государства, а так же механизм реализации принадлежащих ей корпоративных прав. В частности, проанализировано существующую систему органов государственной власти, как субъектов управления государственной собственностью. Как следствие, освещены правовые проблемы, связанные с управлением государственными корпоративными правами. Подводя итоги, автором отмечено острую необходимость реформирования существующей системы органов управления государственной собственностью с целью создания эффективных форм, способов и средств защиты государственных корпоративных прав с учетом современных политических, экономических условий.

BOYCHUK N. R.

PhD Candidate of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine

## SEPARATE ISSUES OF LEGAL REGULATION OF THE STATE AS A SUBJECT OF INVESTMENT ACTIVITY

**Problem statement.** The state is an active participant in the national economy of each country at the present stage of world economic development. At the same time, the scale of its influence is determined by the existing model of the economy of the state, its political system, the state of the national economy, which together is due to historical conditions and traditions.

**Analysis of recent research and publications.** The study of issues related to the mechanism of regulation of the exercise of state corporate investments are paying attention to such scientists as I. V. Spasibo-Fateeva, T. V. Kashanina, O. R. Kibenko, D. V. Zadykhailo, O. M. Winnick, D. I. Pogrebnoy, R. P. Boychuk, A. G. Bobkova, Yu. E. Atamanova, V. I. Andreytseva, S. V. Artamenko, I. A. Selivanova, V. M., Kravchuk, O. B. Shcherbina, V. V. Poedinok etc. However, there are still many questions that require further research, in particular, to ensure the implementation of the state's corporate investment policy.

**The purpose of this article** is to analyze the legal nature of the state as a subject of investment activity, to establish the peculiarities of the implementation of corporate rights by the state, to establish the causes of inefficiency of the existing system of management of state corporate rights and to propose ways to optimize the mechanism of management of state corporate rights.

**Presentation of the main material.** The author investigates some questions of the status of the state as the subject of implementation of the state investment policy in the part of the state regulation of investment activity and management of investments in this article the ratio of these categories is analyzed. It is established that the duality of the role of the state as a regulator of investment relations and their participant, necessitates a clear legal distinction between the power of the state, as the owner of the property, realizing their powers, as well as power influence aimed at streamlining such relations and ensuring the interests of their participants. The functions of state regulation of investment activity, the system of authorized for their implementation of public authorities, the necessity of reforming the mechanism of state regulation in this area. The system of bodies of state management of corporate rights is analyzed, the introduction of powers of the power subject of strategic planning of corporate investment is offered.

Summary. The analysis of the legal status of the state as a subject of investment relations indicates the need for a thorough analysis of the problems of legal regulation of relations, where the state is the owner of corporate rights. In our opinion, the creation of an appropriate legal mechanism for regulating the activities of enterprises with a state share in the authorized Fund is the prospect of economic development of the country in particular.

**Keywords:** state investment policy, state regulation of investment activity, investment management, state corporate investment policy, public interest, means of state regulation of economic activity, mechanism of realization of state corporate rights, bodies of state management of corporate rights.

Бойчук Н. Р. Окремі питання правового регулювання держави, як суб'єкта інвестиційної діяльності. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Boychuk12.pdf

УДК 347.191.1
DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1-55

КОРИТІН Д. С.,
молодший науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

# УЗГОДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

На сучасному етапі реалізації законодавства України відбувається активних процес гармонізації національних нормативно-правових актах до актів Європейського Союзу. При цьому одним з найбільш актуальних питань залишається створення умов для розвитку малого і середнього підприємництва (далі - МСП) в Україні, із забезпеченням дотримання норм і принципів державної підтримки МСП в ЄС.

**Ключові слова:** мале підприємництво, державна підтримка, компенсація витрат, інноваційне підприємництво.

**Постановка проблеми.** Реформування законодавства в Україні в сфері підприємництва, в тому числі щодо малого підприємництва (далі – МСП), потребує системного та багатогалузевого регулювання. Оскільки законодавство України адаптується за законодавства ЄС, послідовним кроком є аналіз відповідного врахування вимог права ЄС для системної розбудови законодавства України щодо МСП та його відповідності документам ЄС, які регламентують діяльність МСП.

**Стан попередніх досліджень.** Вивчення окремих проблем щодо засобів підтримки алих та середніх підприємств займалися І. Вериженко, С. Г. Дрига, Д. В. Задихайло, А. В. Комірний, Д. В. Лічак, Н. М. Левченко, В. М. Пашков, М. Г. Пивоваров, Г. І. Скорик, Г. І. Тревого, І. В. Труш та інші. Проте необхідно здійснити аналіз існуючої систематизації засобів щодо підтримки та розвитку МСП за певними напрямами, яка буде сприяти створенню сприятливих умов для належного функціонування МСП на шляху адаптації до права ЄС.

**Метою** статті є проведення аналізу стану реалізації вимог «Акту з питань малого підприємництва для Європи» від 25.96.2008 р.

**Виклад основного матеріалу.** У ракурсі гармонізації українського законодавства до права ЄС, що регулює діяльність МСП привертає увагу зміст одного з основоположних нормативно-правових актів Європейського Союзу сфері підтримки та сприяння розвитку МСП – «Акту з питань малого підприємництва для Європи» від 25.96.2008 р. [1] (далі – Акт), у якому закріплено 10 принципів, згідно яких має відбуватися розробка та здійснення політики як на рівні ЄС так і держав-членів. Метою нашого дослідження є здійснити аналіз впровадження з цих принципів законодавства ЄС у нормативно-правових актах України.

Першим принципом Акту є «створення середовища, в якому підприємці та сімейний бізнес можуть процвітати, а підприємництво винагороджується». Фактично цей принцип охоплює такі типи підприємництва як молодіжне, сімейне, інноваційне мале та середнє, а також жіноче підприємництво.

У національному законодавстві немає спеціальних нормативних актів які б регулювали та встановлювали гарантії для зазначених типів підприємництва. Разом з тим, у Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» встановлено обов'язок держави здійснювати підтримку молодіжного підприємництва в тому числі через створення молодіжних бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, а також надання інформаційних та консультативних послуг, крім того на реалізацію підтримки передбачено можливість довгострокового пільгового кредитування, забезпечення виробничими приміщеннями, страхування комерційного ризику, пільгова плата за реєстрацію підприємств, створених молодими громадянами та молодіжними громадськими організаціями. У ст. 19 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» декларовано забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері підприємництва. Так, зокрема, встановлено, що на державному та регіональному рівнях з урахуванням статистичних показників можуть здійснюватися позитивні дії для усунення дисбалансу в підприємницькій діяльності жінок і чоловіків шляхом заохочення підприємницької діяльності, надання пільгових кредитів, проведення бізнес-тренінгів та інших заходів. Але це не спеціальні закони в сфері господарської діяльності, тому вони фактично не мають прямої дії.

Якщо розглянути спеціальні закони, то державна підтримка інноваційного малого та середнього підприємництва здійснюється, серед іншого, за допомогою:

1) надання фінансової підтримки для утворення об'єктів інфраструктури підтримки МСП у сфері інновацій, науки та промислового виробництва, у тому числі бізнес-інкубаторів, інноваційних бізнес-інкубаторів, науково-технологічних центрів, центрів трансферу технологій;

2) сприяння розвитку венчурного підприємництва;

3) створення системи економічних стимулів для розвитку економіки на основі технологічних інновацій;

4) передачі наукової продукції, створеної за рахунок бюджетних коштів, для її впровадження у виробництво;

5) створення умов для залучення суб'єктів МСП до укладення договорів субпідряду у сфері інновацій та промислового виробництва;

6) стимулювання залучення іноземних інвестицій і розвитку взаємовигідної міжнародної інноваційної співпраці;

7) створення умов для поширення кооперації між суб'єктами МСП та великими підприємствами [2]. Але подальшої системної реалізації в нормативно-правових актах цих засобів не здійснено.

Питання сімейного підприємництва у законодавстві України окремо не врегульовано, і тому фактично на нього можна розповсюдити тільки гарантії, що надаються для МСП.

Другим принципом Акту є «переконання в тому, що добросовісні підприємці, які зіткнулися з банкрутством, швидко отримають другий шанс».

Щодо реалізації його принципу варто зазначити, що в чинному на сьогодні Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» і в Кодексі України з процедур банкрутства, що буде введений в дію 21.10.2019 р. відсутні окремі процедури банкрутства та відновлення платоспроможності для МСП. Це дає можливість стверджувати, що відновлення платоспоможності буде відбуватися на загальних засадах, що ставить під сумнів ефективність реалізації другого принципу Акту.

Третім принципом Акту є здійснення законопроектної діяльності відповідно до принципу «Подумайте спочатку про малих «.

Фактично реалізація цього принципу зводиться до аналізу змісту законопроектів на предмет відповідності інтересам МСП. Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» започатковано систему аналізу регуляторного впливу як документу, який містить обґрунтування необхідності державного регулювання шляхом прийняття регуляторного акта, аналізу впливу, який справлятиме регуляторний акт на ринкове середовище, забезпечення прав та інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави, а також обґрунтування відповідності проекту регуляторного акта принципам державної регуляторної політики. Наразі Державна регуляторна служба України до використання створений USAID та Центром комерційного права Методичний посібник з використання М-тесту [3], а також Офіс ефективного регулювання пропонує пройти це тест онлайн [4]. Основним завданням цього тесту є здійснити аналіз витрат МСП, спрямованих на реалізацію нормативно-правового акту, що пропонується прийняти.

Четвертим принципом є забезпечення відповідності державних адміністрацій потребам МСП. В розумінні Акту це принцип передбачає наявність у державі «електронного уряду», «єдиного вікна» для отримання послуг, оформлення документів та одержання інформації, а також зручні засоби їх використання. Щодо забезпечення реалізації цього принципу в Україні можна зазначити наступне. На сьогоднішній день активно здійснюється реформація законодавства, спрямована на розширення кола електронних послуг та покращення ефективності функціонування «відкритого вікна». Так, Державним агентством України з питань електронного урядування забезпечується діяльність таких його напрямів як електронні послуги (електронні довірчі послуги), відкриті дані, електронна взаємодія державних реєстрів, електронний документообіг, електронна ідентифікація та інше. Також підвищу ефективність взаємодії державних органів. Установ та МСП функціонування Центрів надання адміністративних послуг за принципом «єдиного вікна». Крім того, відповідно до Указу Президента України «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг» від 29 липня 2019 року №558/2019 Кабінету Міністрів України було доручено здійснити у тримісячний строк із залученням міжнародної технічної допомоги аудит функціонування національних електронних інформаційних ресурсів, а за результати цього аудити вжити заходи, спрямовані, серед іншого, на створення єдиного державного веб-порталу електронних послуг, на якому, в тому числі з використанням смартфона або планшета, забезпечуватиметься можливість створення фізичними та юридичними особами електронних кабінетів; отримання особою інформації про себе з національних електронних інформаційних ресурсів, а також можливість перевірки достовірності інформації, наданої іншою особою; надання електронних, в тому числі адміністративних, послуг; доступ до каталогу електронних послуг, що класифіковані за

типовими ситуаціями; можливість сплати адміністративного збору за надання адміністративних послуг, штрафів за адміністративні правопорушення, державного мита, інших платежів; подання звернень, зокрема до державних органів та органів місцевого самоврядування та отримання інформації про хід і результати розгляду звернень. Крім того цим Указом уряду було доручено вжити заходів щодо забезпечення можливості подання суб'єктами господарювання передбаченої законодавством звітності в електронній формі [5].

Таким чином можна стверджувати, що на сьогоднішньому етапі розвитку національного законодавстві відбувається його активна гармонізація з четвертим принципом Акту, але в рамках загальної підтримки господарської діяльності, а не спрямовано на МСП.

Аналіз п'ятого та шостого принципу («забезпечення сприянню доступу МСП до фінансування та розроблення правового та ділового середовища, що підтримує своєчасні платежі за комерційні операції») Акту, на нашу думку доцільно здійснити у комплексі один з одним. Відносно реалізації п'ятого принципу Акту («пристосування інструментів державної політики до потреб МСП: сприяння участі МСП у державних закупівлях та кращому використанні можливостей державної допомоги для МСП»), що полягає у підвищенні інформаційної підтримки щодо можливостей МСП у сфері здійснення державних закупівель та державної допомоги, в українському законодавстві можливо стверджувати наступне. Проблема обмеженого доступу МСП до публічних закупівель є актуально як для України та і для ЄС. В період 2014–2017 рр. відбувалася реалізація Проекту технічної допомоги Європейського Союзу (ЄС) «Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС», метою якого, серед іншого, було збільшення обсягу публічних закупівель за участю МСП. Наслідком реалізації цього проекту були внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та прийняття Закону України «Про державну допомогу суб›єктам господарювання», а яких прямих переваг для МСП при здійсненні публічних закупівель не міститься. Разом з тим, у другому нормативно-правовому акті передбачено можливість здійснення внеску до статутного капіталу суб'єктів МСП, в якості ризикового капіталу, за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів з метою забезпечення певного виду діяльності на період розроблення техніко-економічного обґрунтування, бізнес-плану, заснування підприємства, налагодження чи розширення виробництва, а такі дії суперечать значній кількості нормативно-правових актів, щодо регулювання державної та комунальної права власності. На виконання цього закону Кабінетом Міністрів України були затверджені Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів та підтримки середнього та малого підприємництва. Відповідно до цих критеріїв державна допомога для новостворених суб'єктів малого підприємництва надається у формі кредитів на пільгових умовах, гарантій та грантів, зниження сукупного розміру відсоткової ставки та плати за користування гарантією. При цьому реципієнти державної допомоги можуть здійснювати свою діяльність у будь-якій з галузей економіки, а єдиною вимогою є відповідність чотирьом критеріям: недопущення суттєвої нерівності умов діяльності конкуруючих між собою суб'єктів господарювання; збільшення кількості нових робочих місць; зменшення кількості безробітних; вихід на ринки нових товарів (робіт, послуг). Крім того при реалізації державної допомоги у вигляді покриття 60 % зазначених у Критеріях витрат суб'єктами МСП має бути забезпечено створення нових робочих місць в результаті здійснення інвестиції та збереження їх отримувачем державної допомоги протягом не менше трьох років з дня фактичного працевлаштування; здійснення інвестицій, що призвело до збільшення штатних одиниць відповідного отримувача державної допомоги у порівнянні із середнім показником за останні 12 місяців (у разі ліквідації робочих місць протягом такого періоду їх кількість визначається виходячи із загальної кількості нових робочих місць); заповнення вакансій протягом трьох років з моменту створення відповідного робочого місця [6].

Також, як зазначають науковці, суттєве значення у цьому аспекті мають стале забезпечення державною фінансування місцевих та регіональних програм розвитку МСП, а також активне поширення інформації серед МСП про можливі для них європейські гранти та фонди підтримки [7, С. 84].

Таким чином можна зробити висновок, що в Україні відбувається реформування законодавства шляхом встановлення нових способів державної допомоги МСП. Разом з тим, необхідним є забезпечення ефективної державної політики, спрямованої на належну інформаційну обізнаність суб'єктів господарювання про можливі шляхи викриття витрат при створенні та початкових етапах функціонування підприємств.

Здійснення аналізу вищезазначених принципів дає змогу дійти до висновку, що в Україні відбувається поетапна гармонізація національного законодавства, що регулює діяльність МСП, з «Актом з питань малого підприємництва для Європи». Ряд

принципів Акту вже знайшли своє закріплення та реалізацію в нормативно-правових актах України, реалізація інших декларативно-прикріплена у стратегічних актах зі сприяння розвитку інновацій та МСП. Подальшого дослідження потребують найбільш ефективні шляхи їх застосування у практичній діяльності підприємництва із застосуванням позитивного досвіду держав-членів ЄС, прийняття обґрунтованих, несуперечливих та дієвих законів та інших нормативно-правових актів.

В якості сьомого принципу Акт визначає можливість «МСП отримати більше користі від можливостей, які пропонує єдиний ринок». При розширеному тлумаченні цього принципу в Акті під ним розуміється інформаційна, консультативна підтримка МСП, участь МСП у розробці стандартів, вільного доступу до них, а також ефективного захисту прав інтелектуальної власності. Варто зазначити, що на сьогодні в Україні відбувається реалізація державної політики, що спрямована на співробітництво з єдиним ринком Європейського Союзу. Так, відповідно до Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р задекларовано співробітництво України та ЄС у єдиному цифровому просторі (Digital Single Market), в рамках якого виділено 3 напрями: 1) інтероперабельність та електронні сервіси; 2) електронна ідентифікація; 3) відкриті дані. В рамках аналізу сьомого принципу акту привертає увагу останній з трьох напрямів. Щодо нього у Концепції зазначено, що інтеграція державного веб-порталу відкритих даних України data.gov.ua до центрального європейського порталу відкритих даних europeandataportal.eu та data.europa.eu є головним завданням цього напряму.

На важливості залучення електронних технологій для стимулювання діяльності суб'єктів господарювання неодноразово звертали увагу і вчені-правники. [8]. Особливого значення у цьому аспекті набуває функціонування регіональної інноваційної інфраструктури, що має забезпечити на місцевому рівні інноваційний розвиток та підвищення кваліфікації МСР. А цьому аспекті варто погодитися з думкую І. В. Подрез-Ряполової, що на регіональному рівні для створення та розвитку місцевих інноваційних інститутів повинно бути забезпечено погодження державної та регіональної інноваційної політики та активна участь у цьому процесі регіональних органів влади та місцевого самоврядування [9, С. 58]. У зв'язку ким, як відмічають науковці, постає нагальна потреба в оновленні законодавчого поля, яке б забезпечувало правові й організаційні засади державного управління інноваційною діяльністю в освітній галузі та стимулювало інноваційну активність її суб'єктів [10, С. 60]. Таким чином, можливо стверджувати, що на сьогоднішньому етапі розвитку українського законодавства сьомий принцип Акту не застосовано. Разом з тим, у програмних актах подальшого розвитку національної політики задекларовано співробітництво України з єдиним ринком ЄС, що може бути застосовано також для створення додаткових гарантій створення та діяльності МСП.

Восьмий принцип акту визначає обов'язок держав сприяти підвищенню кваліфікації в МСП та здійсненню всіх форм інновацій.

Особливістю законодавства України можливо вважати наявність опосередкованого регулювання, підтримки експорту високотехнологічної продукції. [11, С. 42] В цьому аспекті, необхідно звернути увагу на точку зору науковців-правників, згідно з якою дієвим інструментом сприяння ефективному розвитку, в тому числі, інноваційної діяльності суб'єктів господарювання є створення сприятливого середовища за рахунок формування інфраструктури їх підтримки – організаційна єдність суб'єктів господарювання органів та їх компетенцій, завдяки якій формується конкретне організаційно-економічне середовище для сприяння підприємницькій діяльності великих підприємств та швидкій адаптації суб'єктів малого підприємництва до ринкових умов [12, С. 31].

Щодо реалізації цього принципу в законодавстві України можливо вказати наступне.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» держава зобов'язана здійснювати організацію підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва. Також серед видів державної підтримки МСП законодавством виділено підтримку у сфері інновацій та підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу. Відповідно до ст. 22 цього Закону державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу може здійснюватися шляхом:

1) створення та розвитку мережі бізнес-інкубаторів;

2) розроблення та виконання освітніх програм, спрямованих на підготовку, перепідготовку і підвищення рівня кваліфікації кадрів для суб'єктів малого і середнього підприємництва на основі державних освітніх стандартів;

3) створення умов для підвищення рівня професійних знань і ділових якостей фахівців з числа соціально незахищених верств населення;

4) надання навчально-методологічної, науково-методичної допомоги суб'єктам малого і середнього підприємництва;

5) сприяння участі у програмах обміну міжнародним досвідом з метою запровадження передових технологій та підвищення рівня кваліфікації персоналу суб'єктів малого і середнього підприємництва.

Разом з тим, науковці наголошують на важливості застосування інноваційних методів під час здійснення процесу навчання, в тому числі підвищення кваліфікації суб'єктами МСП [13].

Таким чином, законодавством України передбачений широкий перелік напрямів підвищення кваліфікації МСП та сприяння їх інноваційні діяльності як на стадії виникнення ідеї створення підприємства або інноваційного продукту, так і на стадії розширення їхньої діяльності. В цьому аспекті, на нашу думку набуває велико значення функціонування таких інноваційних структур як наукові парки, інноваційні центри та бізнес-інкубатори, що мають сприяти та супроводжувати інноваційну діяльність МСП.

Завданням дев'ятого принципу є надання дозволу МСП перетворювати екологічні проблеми на можливості. Змістом, що був покладений у це принцип, є максимальне сприяння держави залученню МСП до вироблення та реалізації МСП «зелених технологій» та виведення їх на «зелений ринок». Дана проблема є вкрай актуальною не тільки в Україні, але і на території держав-членів ЄС, де частка МСП у виробництві товарів екологічного спрямування є низькою, порівняно з великими підприємствами.

Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 відсутні будь-які чітко визначені переваги для МСП, що використовують «зелені технології» або знижують обсяг екологічно-шкідливих речовин при виробництві продукції. У нормативно-правому акті закріплено в якості основних засад державної екологічної політики лише стимулювання державою вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють скорочення викидів парникових газів, зниження показників енерго- та ресурсоємності, модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище, у тому числі вдосконалення системи екологічного податку за забруднення довкілля та платежів за використання природних ресурсів. Крім того передбачено застосування міжнародних екологічних стандартів на підприємствах, а також їх екологічна модернізація шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку), у поєднанні з поліпшенням екологічних характеристик продукції.

Завершальним десятим принципом є заохочення та підтримка МСП до отримання переваг від зростання ринків – набір нових законодавчих пропозицій, що керуються принципом «Подумайте малі в першу чергу»: – Загальний регламент щодо групового звільнення від державних допомог (GBER). Сутність цього принципу зводиться до виведення підприємницької діяльності МСП на ринки інших держав та міжнародний ринок. На нашу думку, виконання цього принципу можливе за умови попереднього виконання решти принципів, зокрема, таких як інформування, консультування та фінансова підтримка державними органами та органами місцевого самоврядування створення й діяльності МСП.

Виходячи з вищевикладеного можна зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку національного законодавстві відбувається процес поступової гармонізації нормативно-правових актів України з «Актом з питань малого підприємництва для Європи». На нашу думку, у першу чергу, необхідно забезпечити можливість системного розроблення та узгодження між собою усіх засобів господарсько-правового регулювання задля швидкого та ефективного залучення МСП різних форм державної допомоги та підтримки, а також законодавчо визначити для таких суб'єктів переваги у здійсненні підприємницької діяльності, особливо у інноваційних галузях економіки України. І в другу чергу необхідно створити дієву структуру моніторингу за функціонуванням дієвої системи підтримки МСП.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - "Think Small First" - A "Small Business Act" for Europe {SEC(2008) 2101}. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52008DC0394
2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 3, ст. 23
3. Тест малого підприємництва (М-Тест). Посібник з використання. URL: http://www.drs.gov.ua/regulatory_policy/test-malogo-pidpryyemnytstva-m-test-posibnyk-z-vykorystannya/

4. М-Тест (Тест малого підприємництва). URL: https://brdo.com.ua/m-test/#tab_0
5. Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг: Указ Президента України №558/2019 від 29.07.2019 URL: https://www.president.gov.ua/documents/5582019-28853
6. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання для забезпечення розвитку регіонів та підтримки середнього та малого підприємництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 57. *Офіційний вісник України.* № 16, стор. 16.
7. Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання / [С. В. Глібко Ю. Є. Атаманова та ін.]; за ред. С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право, 2018. 96 с.
8. Правове регулювання відносин у мережі Інтернет : монографія / [А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова, В. С. Мілаш та ін.] ; за ред. С. В. Глібка, К. В. Єфремової. Харків : Право, 2016. 360 с.
9. Подрез-Ряполова І. В. Проблемні питання правової регламентації функціонування регіональної інноваційної інфраструктури. *Право та інноваційне суспільство*: електрон. наук. вид. 2018. № 2 (11). С. 55–61
10. Вапнярчук Н. М. Інноваційна – одна із основних функцій професійного розвитку працівників. *Право та інновації.* Харків: Право, 2019. № 1 (25). С. 57–61
11. Матюшенко І. Ю., Глібко С. В., Пасмор М. С. Практичні аспекти визначення високотехнологічних галузей і продукції в Україні. *Соціальна економіка*. 2018. Вип. 55. С. 37–49.
12. Глібко С. В., Проданова М. О. Щодо визначення інфраструктури окремих галузей сфери матеріального виробництва: правовий аспект. *Право та інноваційне суспільство.* 2018. Випуск 2 (11). С. 31–36.
13. Прилипко С. М., Іванов С. М. Сучасні інноваційні підходи у навчальному процесі. *Право та інноваційне суспільство.* 2013 № 1. С. 89-106.

## REFERENCES

1. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - "Think Small First" - A "Small Business Act" for Europe {SEC(2008) 2101}. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52008DC0394 [in English]
2. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpryiemnytstva v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 # 4618-VI. (2013) *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*, # 3, st.23 [in Ukrainian]
3. Test maloho pidpryiemnytstva (M-Test). Posibnyk z vykorystannia. URL: http://www.drs.gov.ua/regulatory_policy/test-malogo-pidpryyemnytstva-m-test-posibnyk-z-vykorystannya/ [in Ukrainian]
4. M-Test (Test maloho pidpryiemnytstva). URL: https://brdo.com.ua/m-test/#tab_0 [in Ukrainian]
5. Pro deiaki zakhody shchodo polipshennia dostupu fizychnykh ta yurydychnykh osib do elektronnykh posluh: Ukaz Prezydenta Ukrainy #558/2019 vid 29.07.2019 URL: https://www.president.gov.ua/documents/5582019-28853 [in Ukrainian]
6. Pro zatverdzhennia kryteriiv otsinky dopustymosti derzhavnoi dopomohy subiektam hospodariuvannia dlia zabezpechennia rozvytku rehioniv ta pidtrymky serednoho ta maloho pidpryiemnytstva: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 liutoho 2018 r. # 57. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 16, stor. 16 [in Ukrainian]
7. Hlibko S. V., Atamanova Yu. Ye. et. all (2018) Analiz pravovoho rehuliuvannia diialnosti innovatsiinykh struktur, pidtrymky maloho ta serednoho pidpryiemnytstva v Ukraini (rehionalnyi aspekt): naukove vydannia (Hlibko S. V., Atamanova Yu. Ye., Cherkasov O. V. Eds.) Kharkiv: Pravo [in Ukrainian]
8. Hetman A. P., Atamanova Yu. Ye., Milash V. S. et. all (2016) Pravove rehuliuvannia vidnosyn u merezhi Internet (Hlibko S. V., Yefremova K. V. Eds.) Kharkiv : Pravo [in Ukrainian]
9. Podrez-Riapolova I. V. (2018) Problemni pytannia pravovoi rehlamentatsiii funktsionuvannia rehionalnoi innovatsionnoi infrastruktury. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo – Law and innovative society. # 2 (11). pp. 55–61* [in Ukrainian]
10. Vapniarchuk N. M. (2019) Innovatsiina – odna iz osnovnykh funktsii profesiinoho rozvytku pratsivnykiv. *Pravo ta innovatsii – Law and innovations. Kharkiv: Pravo, # 1 (25). pp. 57–61* [in Ukrainian]
11. Matiushenko I. Yu., Hlibko S. V., Pasmor M. S. (2018) Praktychni aspekty vyznachennia vysokotekhnolohichnykh haluzei i produktsii v Ukraini. *Sotsialna ekonomika – Social Economics. Vyp. 55. pp. 37–49* [in Ukrainian]
12. Hlibko S. V., Prodanova M. O. (2018) Shchodo vyznachennia infrastruktury okremykh haluzei sfery materialnoho vyrobnytstva: pravovyi aspekt. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo – Law and innovative society, Vypusk 2 (11). pp. 31–36* [in Ukrainian]

13. Prylypko S. M., Ivanov S. M. (2013) Suchasni innovatsiini pidkhody u navchalnomu protsesi. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo – Law and innovative society*. *# 1. pp. 89–106* [in Ukrainian]

КОРЫТИН Д. С

младший научный сотрудник НИИ правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины

## СОГЛАСОВАНИЕ СРЕДСТВ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА: ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

На современном этапе реализации законодательства Украины происходит активных процесс гармонизации национальных нормативно-правовых актах актам Европейского Союза. При этом одним из наиболее актуальных вопросов остается создание условий для развития малого и среднего предпринимательства (далее - МСП) в Украине, с обеспечением соблюдения норм и принципов государственной поддержки МСП в ЕС.

Ключевые слова: малое предпринимательство, государственная поддержка, компенсация расходов, инновационное предпринимательство.

KORYTIN D. S.

Junior Research Fellow of The Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine

## THE COHERENCE OF SMALL ENTERPRISES SUPPORT TOOLS: LEGAL ASPECT

**Problem setting**. The reform of Ukrainian legislation in the field of entrepreneurship, including small and medium-sized enterprises (hereinafter referred to as SME), requires systematic and multi-sectoral regulation. As Ukrainian legislation is being adapted to EU law, a consistent step is to analyze the relevant consideration of EU law requirements for the systematic development of Ukraine's SME law and its compliance with EU documents governing SME activity.

**Analysis of recent researches and publications.** Investigations into specific problems of support for small and medium-sized enterprises were undertaken by I. Veryzhenko, S. G. Dryha, D. V. Zadykhailo, A. V. Komirnyi, D.V. Lichak, N.M. Levchenko, V. M. Pashkov, M. G. Pivovarov, G. I. Skoryk, G. I. Trevoho, I. V. Trush and others. However, it is necessary to analyze the existing systematization of support and development tools for SMEs in certain areas, which will help to create favorable conditions for SMEs to function properly in the course of adaptation to EU law.

**Target of research.** The purpose of the article is to analyze the state of implementation of the requirements of the «Small Business Act for Europe» of 25.06.2008.

**Article's main body.** In view of the harmonization of Ukrainian legislation with EU law governing the activity of SMEs, the content of one of the fundamental legal acts of the European Union in the field of support and promotion of SMEs - the Small Business Act for Europe of 25.96.2008 (hereinafter referred to as «the Act»), which sets out 10 principles underpinning policy making and implementation at both EU and Member State level. The purpose of our research is to analyze the implementation of these principles of EU legislation in the regulatory acts of Ukraine.

**Conclusions and prospects for the development.** Based on the above, we can conclude that at the present stage of development of national legislation there is a process of gradual harmonization of legal acts of Ukraine with the «Small Business Act for Europe». In our opinion, first of all, it is necessary to ensure the possibility of systematic development and coordination of all means of economic and legal regulation for the purpose of quick and effective involvement of SMEs of various forms of state aid and support, as well as to legally determine for such entities the advantages in carrying out business activity, especially in innovative sectors of the Ukrainian economy. And secondly, it is necessary to create an effective monitoring structure for the functioning of an effective SME support system.

**Keywords:** small enterprises, government support, cost compensation, innovative enterprises.

Коритін Д. С. Узгодження засобів підтримки малого підприємництва: правовий аспект. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Korytin12.pdf

УДК 346.7:330.341.1
DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1-62

ДАВИДЮК О. М.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права Національного юридичного університету України імені Ярослава Мудрого, Харків
адвокат
e-mail: daviduk@ukr.net

# СИСТЕМА ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ТА ПОНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ ПРАВ НА ТЕХНОЛОГІЮ: ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Присвячено окремим науковим проблемам господарсько-правового регулювання функціонування системи засобів захисту та поновлення порушених прав на технологію в ході їх трансферу та втілення в господарській діяльності.

**Ключові слова:** технологія, інновації, інноваційні об'єкти, трансфер технологій, захист права, засоби захисту прав, засоби поновлення порушених прав.

**Постановка проблеми.** Як свідчать результати економічного розвитку провідних країн світу, головним рушієм їх зростання є науково-виробничий потенціал, заснований на широкому втіленні передових технологій втілених у виробничу сферу економіки. Масове поширення цього явища і гарантованість настання визначених нею наслідків, не залишають нашій країні якихось інших шляхів зростання та подальшого вдосконалення. Але, маючи істотний науковий потенціал в багатьох галузях промисловості, вітчизняні суб'єкти господарювання не поспішають використовувати правові механізми трансферу технологій визначених законодавством України. На нашу думку, однією із причин такого явища є недосконаліть правових механізмів захисту прав і законних інтересів розробників та власників прав на технологію, що вкрай негативно впливає на фактичне поширення цих суспільних відносин в сфері господарювання.

Означена проблематика покладає на державу та юридичну науку обов'язок розробити та запровадити окремі спеціальні засоби захисту прав суб'єктів та учасників відносин пов'язаних із обігом технологій, та реалізувати в правовій системі України дієві механізми їх реалізації.

**Ціль** даної роботи – визначити наявні засоби захисту порушених прав і засоби відновлення таких порушених прав. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити наступні взаємопов'язані **завдання**: 1) охарактеризувати сучасний стан засобів захисту та поновлення порушених прав на технологію; 2) систематизувати наявні засоби захисту і поновлення порушених прав; 3) сформувати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України у сфері захисту порушених прав на технологію та формування системи заходів поновлення порушених прав на технологію.

**Об'єктом** даного дослідження є система суспільних відносин врегульована нормами права різних галузей законодавства України, що виникають в ході захисту прав на технології , а також під час поновлення порушених прав на технологію.

**Аналіз останніх джерел і публікацій** по обраній темі, свідчить, що дослідження за цим напрямом здійснювалося багатьма науковцями в галузі як юридичної науки, так і економіки, державного управління. На особливу увагу заслуговують праці таких учених, як: К. Ю. Іванова, [1, с. 448–473], О. В. Гладка [2, 3], А. І. Денисов [4], С. Д. Домусчі [5], проте жоден з названих авторів так і не приділив належної уваги правовому статусу технології та не сформував цілісної системи засобів захисту і поновлення порушених прав.

**Виклад основного матеріалу.** Як відомо, технологія це складний (синтетичний) об'єкт правового регулювання, окремі складові якого наділені правовим статусом інших об'єктів цивільно-правового та господарсько-правового обороту [6, с. 7–47]. Так, серед них є об'єкти права інтелектуальної власності, комерційна таємниця, конфіденційна інформація, ноу-хау, інновації та інші об'єкти. Входження зазначених елементів до складу технології передбачає можливість для учасників трансферу технологій використати спеціальні засоби захисту прав від можливого їх порушення та засоби захисту і відновлення вже порушених прав, що передбачені відповідними спеціальними галузевими актами законодавства. Також не потрібно забувати і про те, що технологія може існувати в якості свого матеріального втілення як система устаткування та механізмів поєднаних в якості технологічної лінії та/або експериментального конструювання. Така специфіка зумовлює можливість використання і речово-правових та зобов'я-

зально-правових засобів захисту прав і законних інтересів учасників відносин у сфері трансферу технологій.

Взагалі засоби захисту прав на технологію за джерелом їх походження можливо поділити на ті які передбачені чинним законодавством України, а також ті які можуть визначені сторонами при укладанні договорів спрямованих на розроблення, втілення чи передачу прав на технологію [6, с. 7-47]. На жаль, чинне законодавство майже не визначає спеціальних засобів захисту чи засобів відновлення порушених прав суб'єктів трансферу технологій. Але складний «синтетичний» характер технології свідчить про можливість застосування тієї загальної системи прийомів захисту які передбачені для всіх без виключення суб'єктів цих відносин.

Так, в межах цивільного права можна виділити: (1) речово-правові спеціальні способи захисту права власності від порушень, не пов'язаних із володінням, (позов про заборону дій, що порушують право власності – ч.2 ст.386 ЦК України; віндикаційний позов – ст.ст.387–390 ЦК України1; позов про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпорядження своїм майном – ст.391 ЦК України; позов про визнання права власності – ст.392 ЦК України); (2) інші спеціальні способи захисту права власності від порушень, не пов'язаних із володінням, (визнання незаконним правового акта, що порушує право власності – ст.393 ЦК України; відшкодування шкоди, завданої власникові земельної ділянки, будинку, інших будівель у зв'язку із зниженням їх цінності – ст.394 ЦК України).

У межах господарського права, статтею 217 Господарського кодексу України встановлено, що У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій: відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції та адміністративно-господарські санкції.

Всі перераховані засоби захисту і поновлення порушених прав можна назвати загальними, оскільки вони запропоновані для всіх без виключення господарсько-правових відносин незалежно від їх спрямованості. В той же час, входження до складу технології інших об'єктів, таких наприклад як об'єкти права інтелектуальної власності, зумовлює можливість використання і цих засобів захисту також. Їх можна охарактеризувати як «похідні» оскільки вони можуть бути використані виключно в тому випадку коли у складі технології є об'єкт права інтелектуальної власності в виключно в межах захисту такої складової, а не технології у цілому.

На особливу увагу заслуговують також засоби захисту встановлені законодавством у сфері інтелектуальної власності як: (а) право вимагати визнання свого авторства шляхом зазначення належним чином імені автора на творі і його примірниках і за будь-якого публічного використання твору, якщо це практично можливо; право забороняти під час публічного використання твору згадування свого імені, якщо він як автор твору бажає залишитись анонімом; право вибирати псевдонім, зазначати і вимагати зазначення псевдоніма замість справжнього імені автора на творі і його примірниках і під час будь-якого його публічного використання; право вимагати збереження цілісності твору і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора; виключне право на використання твору; виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами (ст. 14-15 Закону України «Про авторське право та суміжні права».

(б) право на встановлення авторства на винахід (корисну модель); право на встановлення факту використання винаходу (корисної моделі); право на встановлення власника патенту; право на примусове поновлення порушених прав власника патенту; право на примусове виконання умов укладених ліцензійних договорів; встановлення права попереднього користування; право на відшкодування збитків (стаття 35 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»).

(в) право на встановлення авторства на промисловий зразок; право на встановлення факту використання промислового зразка; право на встановлення власника патенту; право на примусове поновлення порушених прав власника патенту; право попереднього користування промисловим зразком; право на відшкодування збитків, заподіяних неправомірним використанням промислового зразку (стаття 27 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки»).

(г) право на встановлення власника свідоцтва на знак для товарів та послуг; право на примусове виконання умов ліцензійних договорів щодо передачі прав на використання закону для товарі та послуг; право на примусове поновлення прав власника знаку для товарі та послуг (статті 21 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»).

(д) відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної порушенням прав на сорт, з визначенням розміру відшкодування; відшкодування збитків, завданих порушенням майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин; стягнення із порушника отриманого внаслідок порушення прав на сорт доходу, включаючи втрачену володільцем патенту

вигоду; стягнення компенсації, що визначається судом у розмірі від 10 до 50000 мінімальних заробітних плат, з урахуванням того, чи було вчинене порушення без умислу чи навмисно, замість відшкодування збитків або стягнення доходу; припинення дії, яка створює загрозу порушення прав на сорт (стаття 55 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин).

(е) право на встановлення авторства на топографію ІМС; встановлення факту використання топографії ІМС; встановлення власника свідоцтва; право на примусове поновлення порушених прав власника свідоцтва; право на примусове виконання умов укладеного ліцензійного договору; право на відшкодування збитків (статті 22 Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем»).

Аналіз наведених засобів захисту дозволяє встановити декілька дуже важливих аспектів: по перше – всі вони не наділені навіть потенційною можливістю забезпечити повноцінний захист права на технологію чи поновити ці права у разі порушення з боку іншого суб'єкта. По друге – вони не зацікавили суб'єктів господарювання, в основному через дозвільний характер пов›язаний із необхідністю отримувати спеціальні охоронні документи (патенти, свідоцтва і т.д.). По третє – вони є за своєю правовою природою цивільно-правовими, і не відображають сутності господарських операцій суб'єктів господарювання, в межах яких і відбувається втілення технології.

**Висновки.** (1) Перелічені недоліки наявних засобів захисту і поновлення порушених прав на технологію свідчать про потребу їх удосконалення та запровадження своєї власної системи правових засобів захисту прав і засобів поновлення порушених прав суб'єктів та учасників відносин у сфері трансферу технологій. (2) Така система має бути побудована на державному примусі, тобто опосередкована процедурами із залученням судів та органів державної влади, враховувати можливість використання оперативно-господарських санкцій, передбачати негативні наслідки для особи визнаної винної у порушенні права на технологію здебільшо майнового характеру, передбачати вилучення не тільки засобів за допомогою яких було порушено право на технологію, але й вилучення та передачу результатів господарської діяльності проведеної із порушенням права на технологію та примусове переведення прав та обов'язків сторони за відповідним договором укладеним особою винною у порушенні права на технологію. (3) Вказана система заходів захисту та поновлення порушених прав має бути закріплена в спеціальному нормативно-правовому акті на рівні не нижче Закону України, який би визначав статус технології на території України. (4) Процедури задіяння системи держаного примусу доцільно покласти на систему органів Антимонопольного комітету України як органу уповноваженого від імені держави оперативно усувати порушення правил добросовісної конкуренції. (5) Для забезпечення дієвості судового захисту, необхідно передбачити відповідні засоби захисту (предмети позовів) за застосуванням яких власники прав на технологію могли б звертатись до відповідних судових установ.

## ЛІТЕРАТУРА


1. Правове регулювання інноваційних відносин: монографія / кол. авторів С.М. Прилипко, А.П. Гетьман, Ю.Є. Атаманова та ін. Харків: Юрайт, 2013. 688 с.
2. Гладка О.В. Комерційна концесія як складова інноваційно-інвестиційної політики держав. *Юрист України.* 2013, № 4 (25) с. 72-78
3. Гладка О.В. Технологія як складова предмету комерційної концесії. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*, 2014, № 2 (17) с. 188-197
4. Денисов А.І. Ринок технологій: правові аспекти забезпечення інтересів технологічної безпеки. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». *Сер.: Економічна теорія та право*. 2014. № 4. С. 126-137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2014_4_13
5. Домусчі С.Д. Класифікація способів захисту права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння. Форум права. 2011. № 1. С. 310–314 URL: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2011-1/11dcdipv.pdf
6. Давидюк О. М. Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання : монографія. Харків: Вид-во «ФІНН», 2010. 176 с.
7. Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): наукове видання / [С. В. Глібко Ю. Є. Атаманова та ін.]; за ред. С. В. Глібка, Ю. Є. Атаманової, О. В. Черкасова. Харків: Право, 2018. 96 с.
8. Yevgen Novikov, Sergiy Glibko, Legal Relations between Participants in a Technology Transfer Network. Mind the Gaps. Economical Aspects in the Legal Thinking: monograph / by editing T. Bekrycht, B. Wojciechowski, S. Glibko. Lodz : Uniwersytetu Lodzkiego, 2018. Pp. 151-166

## REFERENCES

1. Prylypko S.M., Hetman A.P., Atamanova Yu.Ye. et al. (2013) Pravove rehuliuvannia innovatsiinykh vidnosyn. Kharkiv: Yurait, [in Ukrainian]
2. Hladka O.V. (2013) Komertsiina kontsesiia yak skladova innovatsiino-investytsiinoi polityky derzhav. *Yuryst Ukrainy – Lawyer of Ukraine, 4 (25). pp. 72-78* [in Ukrainian]
3. Hladka O.V. (2014) Tekhnolohiia yak skladova predmetu komertsiinoi kontsesii. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho» - Bulletin of the National University «Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine», # 2 (17) pp. 188-197* [in Ukrainian]
4. Denysov A.I. (2014) Rynok tekhnolohii: pravovi aspekty zabezpechennia interesiv tekhnolohichnoi bezpeky. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho". Ser.: Ekonomichna teoriia ta parvo -Bulletin of the National University "Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine". Ser .: Economic theory and law. # 4. pp. 126-137*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_etp_2014_4_13 [in Ukrainian]
5. Domuschi S.D. (2011) Klasyfikatsiia sposobiv zakhystu prava vlasnosti vid porushen, ne poviazanykh iz pozbavlenniam volodinnia. *Forum prava – Forum of Law. # 1. pp. 310–314* URL: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2011-1/11dcdipv.pdf [in Ukrainian]
6. Davydiuk O. M. (2010) Tekhnolohiia yak obiekt hospodarsko-pravovoho rehuliuvannia : monohrafiia. Kharkiv: Vyd-vo «FINN» [in Ukrainian]
7. Hlibko S. V., Atamanova Yu. Ye. et. all (2018) Analiz pravovoho rehuliuvannia diialnosti innovatsiinykh struktur, pidtrymky maloho ta serednoho pidpryiemnytstva v Ukraini (rehionalnyi aspekt): naukove vydannia (Hlibko S. V., Atamanova Yu. Ye., Cherkasov O. V. Eds.) Kharkiv: Pravo [in Ukrainian]
8. Yevgen Novikov, Sergiy Glibko, (2018) Legal Relations between Participants in a Technology Transfer Network. Mind the Gaps. Economical Aspects in the Legal Thinking: monograph / by editing T. Bekrycht, B. Wojciechowski, S. Glibko. Lodz : Uniwersytetu Lodzkiego, Pp. 151-166 [in English]



ДАВИДЮК А. Н.

кандидат юридических наук, доцент, кафедра хозяйственного права Национального юридического университета Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, адвокат


## СИСТЕМА СРЕДСТВ ЗАЩИТЫ И ВОССТАНОВЛЕНИЯ НАРУШЕННЫХ ПРАВ НА ТЕХНОЛОГИЮ: ХОЗЯЙСТВЕННО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ


Посвящено отдельным научным проблемам хозяйственно-правового регулирования функционирования системы средств защиты и восстановления нарушенных прав на технологию в ходе их трансфера и осуществления хозяйственной деятельности.



**Ключевые слова:** технология, инновации, инновационные объекты, трансфер технологий, защита права, средства защиты прав, средства восстановления нарушенных прав



DAVYDIUK O. M.

PhD, Assistant Professor of the Economic Law Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv


## SYSTEM OF MEANS OF PROTECTION AND RENEWAL OF VIOLATED RIGHTS TO TECHNOLOGY: ECONOMIC AND LEGAL ASPECT


**Problem setting**. The main engine of economic growth is the scientific and production potential, based on the widespread introduction of advanced technologies embodied in the production sector of the economy, as evidenced by the results of economic development of the leading countries of the world. The massive spread of this phenomenon and the guarantee of certain consequences deprives our country of any other ways of growth and further improvement. But, having a significant scientific potential in many industries, domestic business entities do not use the legal mechanisms of technology transfer defined by the legislation of Ukraine. In our opinion, one of the reasons for this phenomenon is the

imperfection of legal mechanisms to protect the rights and legitimate interests of developers and owners of rights to technology, which has a very negative impact on the actual spread of these public relations in the field of management.

**Analysis of recent researches and publications** in the work were investigated the works of scientists such as K. Y. Ivanova, O. V. Gladka, A. I. Denisov, etc.

**Article's main body**. It is known that technology is a complex (synthetic) object of legal regulation, the individual components of which are endowed with the legal status of other objects of civil and economic turnover. Thus, among them there are objects of intellectual property rights, trade secrets, confidential information, know-how, innovations and other objects. The occurrence of these elements in the composition technology involves the possibility for the participants of technology transfer to use special means of protection of the rights of their possible violation and ways to protect and restore the violated rights established in the relevant industry-specific legislation. All means of protection of rights to technology on the source of their origin can be divided into those that are provided by the current legislation of Ukraine, as well as those that can be determined by the parties at the conclusion of contracts aimed at the development, implementation or transfer of rights to technology.

Under civil law can be distinguished: (1) material special legal means of protection of property rights from violations not involving possession (the claim on the prohibition of acts infringing the right of ownership – part 2 of article 386 of the civil code of Ukraine; replevin – 387-390 of the civil code of Ukraine; the claim about removal of obstacles in the implementation of the right to use and dispose of their property – article 391 of the civil code of Ukraine; the claim for recognition of ownership article 392 of the civil code of Ukraine); (2) other special ways to protect property rights from violations not related to ownership (illegal recognition of a legal act that violates the right of ownership – article 393 of the civil code of Ukraine; compensation for damage caused to the owner of land, houses and other buildings in connection with the reduction of their value – article 394 of the civil code of Ukraine). Within commercial law, article 217 of the commercial code of Ukraine established that In the field of management used such kinds of economic sanctions: damages; penalties; operatively-economic sanctions and administrative sanctions. All of these means of protection and restoration of violated rights can be called common, since they are offered for all economic and legal relations without exception, regardless of their orientation. At the same time, the inclusion of other objects in the technology, such as intellectual property rights, predetermines the possibility of using these remedies. They can be described as» derivatives « because they can be used only in the case where the technology is an object of intellectual property rights only in the framework of the protection of such a component, and not the technology as a whole.

**Conclusions and prospects for development**. (1) These shortcomings of existing protection and restoration of violated rights to the technology indicate the need for improvements and implement its own system of legal remedies and means of restoring the violated rights of subjects and participants of relations in the sphere of technology transfer. (2) Such a system should be built on state coercion, that is, mediated by procedures involving courts and public authorities, take into account the possibility of using operational and economic sanctions, foresee the negative consequences for the person found guilty of violating the right to technology for the most part of the property nature, to provide for the withdrawal of funds by which the right was violated on technology and the removal and transfer of the results of operations conducted with violation of the rights to the technology and the forced transfer of rights and obligations of the parties under the contract concluded by a person responsible for a violation of the rights to the technology. (3) The specified system of measures of protection and restoration of the violated rights shall be fixed in the special normative legal act at the level of the Law which would define the status of technology in the territory of Ukraine. (4) it is expedient to assign the Procedures of the state enforcement system to the system of bodies of the Antimonopoly Committee of Ukraine as a body authorized on behalf of the state to promptly eliminate violations of the rules of fair competition. (5) ensuring the effectiveness of judicial protection, it is necessary to provide appropriate remedies (subjects of claims) for the application of which the owners of rights to technology could apply to the appropriate judicial institutions.

**Keywords**: technology, innovations, innovative facilities, technology transfer, protection of the rights, remedies, violated rights renewal.

Давидюк О. М. Система засобів захисту та поновлення порушених прав на технологію: господарсько-правовий аспект. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Davydiuk12.pdf

УДК 341.171
DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1-67

МАРИНІВ І. І.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
МОХОНЧУК П. С.,
студент 4 курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

# ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

В статті досліджується становлення та розвиток інституту захисту прав людини в Європейському Союзу, що пройшов свій шлях з часу, коли установчі акти Європейського Союзу не містили норм, які б наділяли судовий орган здійснювати захист основоположних прав людини. Встановлено, що тривала відсутність в правопорядку Європейського Союзу спеціалізованого акту щодо захисту прав людини, мало наслідком сильний вплив системи захисту, що склалась та існувала в рамках Ради Європи. В свою чергу здійснено дослідження судової практики Суду Європейського Союзу в період появи Європейської Хартії про основоположні права Європейського Союзу як до набрання її юридичної сили так і після. Дослідження практики Суду Європейського Союзу з однієї сторони, та аналіз судового активізму Європейського Суду з прав людини – дає поштовхи для формулювання висновків щодо їх взаємозалежності та взаємовпливу.

**Ключові слова.** Судова практика, Європейський Суд з прав людини, Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, судова практика Суду Європейського Союзу, Європейська Хартія про основоположні права Європейського Союзу, Лісабонський Договір, права людини.

**Постановка проблеми.** Комунітарне співробітництво, розпочате з 1951 році не мало на меті декларування та створення механізмів щодо захисту прав людини. Натомість, інтеграційні процеси, що супроводжувались створенням спільного ринку, об'єктивно призвели до появи, збагачення та універсалізації каталогу прав і свобод людини і громадянина в Європейському Союзі.

**Аналіз останніх досліджень.** До питань, що стосуються інституту захисту прав людини в Європейському Союзі та Раді Європи звертаються багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких А. Арнулл, І. Батлер, М. Буроменський, В. Буткевич, В. Денисов, Т. Комарова, Ф. Манчіні, К. Маргарітіс, О. Мережко, М. Микієвич, В. Мицик, В. Муравйов, П. Рабінович, Х. Расмуссен, А. Росас, О. Святун, К. Смирнова, В. Стеглік, Е. Стейн, Дж. Уейлер, А. Федорова, Л. Фалалєєва, О. Хамуляк, Н. Шишкова. Однак в більшості випадків дослідження орієнтовані на юрисдикцію Суду Європейського Союзу (далі Суду ЄС), практику Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ), взаємодію судових органів ЄС та Ради Європи. Як наслідок питання пов'язані із особливостями застосування Судом ЄС таких інструментів як Хартія, Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі ЄКПЛ), та практики ЄСПЛ є фактично новою сферою для науки міжнародного права та права Європейського Союзу, а їх вивчення має науковий та практичний інтерес.

**Метою** даної статті є дослідження діяльності Суду ЄС в сфері захисту прав і свобод людини і громадянина крізь призму застосування ним ЄКПЛ, Хартії про основоположні права Європейського Союзу та практики ЄСПЛ. А також аналіз взаємодії Люксембурзького та Страсбурзького судового активізму в аспекті тлумачення правозахисних норм.

**Виклад основного матеріалу.** На момент прийняття Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі ЄКПЛ) Європейських співтовариств ще не існувало, у зв'язку з чим прийняття основоположного акту про права людини Радою Європи можна визначати, як відправну точку, яка в майбутньому здійснила вплив на становлення інституту основоположних прав людини в праві Європейського Союзу, та прийняття спеціалізованого акту щодо захисту прав людини в acquis communautaire.

З метою виділення певних особливостей становлення та розвитку захисту основоположних прав, необхідно розглянути певні часові проміжки, які характеризуються тими чи іншими особливостями.

Так, у 1951 році, із заснуванням Європейського співтовариства вугілля та сталі (далі ЄСВС) Установ-

чий договір даного співтовариства не містив каталогу прав людини. Лише деякі права соціально-економічного характеру, безпосередньо необхідні для розбудови спільного вугільного та сталеварного ринку і забезпечення чотирьох свобод були закріплені, а саме: право на вільне пересування і проживання працівників в межах територій держав-членів; принцип заборони їх дискримінації за національною ознакою у питаннях працевлаштування, оплати праці й інших умов праці і найму (ст. 69 Договору про заснування Європейського співтовариства вугілля і сталі 1951 р.). Не виключенням стали і Римські Договори 1957 р. Про заснування Європейського Економічного Співтовариства (далі ЄЕС) та Європейського Співтовариства з атомної енергії (далі Євроатом) Так, наприклад, стаття 7 Договору про ЄЕС закріплювала, що в рамках його застосування «забороняється будь-яка дискримінація з міркувань національної приналежності» [1]. Інших документів, що містять положення про основоположні права людини, у праві Співтовариств в той час не існувало, у зв›язку з чим можна сміливо стверджувати, що початок еволюції інституту прав людини в праві ЄС характеризується появою перших положень про такі права, які спрямовані виключно на реалізацію економічних цілей, для яких і створювались Співтовариства.

Наступний еволюційний «стрибок» в розвитку інституту основоположних прав людини в праві ЄС, пов›язаний з рішенням по справі C 29/69 Stauder v. City of Ulm, винесеним Судом Європейських співтовариств (далі Суд ЄС) в 1969 році. В цьому рішенні Суд ЄС, вперше встановив, що основоположні права людини є складовою частиною загальних принципів права Спільнот [2, P. 425]. Суд також зазначив, що незважаючи на те, що права людини відрізняються від прав, безпосередньо закріплених у конституціях держав-членів, вони випливають з їх спільних конституційних традицій. Через рік, в справі 11/70 Internationale Handelsgesellschaft mbH v. Einfuhr - und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, Суд підтвердив, що повага основоположних прав людини є невід›ємною частиною принципів права Європейських співтовариств та їх захист в подальшому повинен забезпечуватися в тому числі і Судом Європейських співтовариств [3, P. 1134].

Необхідно зазначити, що визнання Судом ЄС основоположних прав людини, в якості одного із загальних принципів права ЄС, багато дослідників пов›язували з бажанням уніфікувати процес економічної інтеграції шляхом однакового тлумачення основних свобод. Таке твердженням, безсумнівно, є вірним, однак очевидним є і той факт, що разом із розвитком Співтовариств потрібні були зміни існуючого підходу до закріплення інституту основоположних прав людини в праві ЄС.

В той же час, стаття 32 ЄКПЛ наділяє Європейський суд з прав людини (далі ЄСПЛ) компетенцією щодо тлумачення і застосування ЄКПЛ. Дана стаття встановлює, що «відання Суду поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції і Протоколів до неї, які можуть бути йому передані у випадках, передбачених положеннями статей 33, 34, 36 та 47» [4]. Тобто у випадках надходження до ЄСПЛ індивідуальної скарги, розгляду так званих «міждержавних справ», участі в справі третьої сторони або дачі Судом консультативних висновків.

Конвенційні норми наповнюються конкретним змістом саме за рахунок правотлумачної практики ЄСПЛ, і застосування Конвенції без урахування його автономних понять фактично неможливе. У юридичній науці існують різні точки зору щодо питання співвідношення практики Європейського суду з прав людини з ЄКПЛ. Деякі вчені пропонують розглядати рішення ЄСПЛ як безпосередню частину Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однак такий підхід суперечить природі Конвенції як міжнародного договору, підписаного державами - членами Ради Європи.

Наступний етап характеризується появою Хартії про основоположні права Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року. Урочисте проголошення на засіданні Європейської Ради в Ніцці 7 грудня 2000 року даного акту, не одразу мало наслідком надання їй вищої юридичної сили. Лише зі вступом в силу Лісабонського договору, згідно ст. 6 Договору про функціонування ЄС закріплено, що Союз визнає права, свободи та принципи, закладені в Хартії основоположних прав Європейського Союзу від 7 грудня 200 року зі змінами внесеними у Страсбурзі 12 грудня 2007 року, що має однакову з Договорами юридичну силу.

Деякі зарубіжні дослідники в галузі права ЄС називають період, що почався з моменту винесення Судом ЄС першого рішення по справі, яке зачіпало питання прав людини, і завершився прийняттям Лісабонського договору, періодом захисту прав людини в праві ЄС «на індивідуальній основі». Мова йде про те, що незважаючи на закріплення в Установчих договорах положень про захист прав людини, а також розвиток ідеї про приєднання ЄС до Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, і прийняття великої кількості документів, спрямованих на її реалізацію, захист прав людини до прийняття Лісабонського договору не був для Суду

ЄС основним завданням. Саме з таким становищем Суду ЄС вчені пов›язують і наукову критику, яка лунала на протязі довгого часу щодо ЄС і полягала в тому, що в праві ЄС не існує повного і всеосяжного режиму захисту прав людини [5, с. 1307-1338]. Європейські спільноти також піддавалися критиці за надання пріоритету економічних прав людини за рахунок цивільних, політичних і соціальних прав [6, с. 946].

Перші рішення Суду ЄС у справах, що торкаються питання прав людини, не містили посилань на конкретні статті Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод або практику Європейського суду з прав людини. Суд ЄС у таких рішеннях лише констатував той факт, що основоположні права людини є невід›ємною складовою загальних принципів права ЄС, дотримання яких повинно бути гарантовано. Серед них, зокрема, згадані раніше справи C29/69 Stauder v. City of Ulm 1969 року і 11/70 Internationale Handelsgesellschaft mbH v. Einfuhr - und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel 1970 року.

Суд ЄС вперше називає «джерелами» основоположних прав людини не тільки конституційні традиції держав-членів Європейських співтовариств, але й міжнародні договори, за якими держави-члени ЄС є сторонами, виділяючи окремо Європейську Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (рішення по справі 4/73 Nold v. Commission of the European Communities 1974 року) [7, P. 507]. Однак і в цьому рішенні ще відсутні посилання на конкретні положення ЄКПЛ. Тим не менш, з цього періоду можна говорити про те, що Суд ЄС починає звертатись до Конвенції.

Рішення ЄСПЛ вперше згадуються Судом ЄС в якості «системи керівних принципів, яких слід дотримуватися в рамках правопорядку Спільнот» (справа 36/75 Roland Rutili v. Ministre de l interieur) [8, P. 1244]. У ній Суд ЄС вже прямо посилається на статті 8, 9, 10 та 11 Європейської конвенції та статтю 2 Протоколу №4 до ЄКПЛ. З цього часу, Суд ЄС у своїх рішеннях по деяких справах звертається до практики Європейського суду з прав людини. В підтвердження цього слід навести кілька прикладів з практики Суду ЄС.

Одним з таких прикладів є рішення у справі C-368/95 Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags und vertriebs GmbH v. Heinrich Bauer Verlag, винесене Судом ЄС 26 червня 1997 року [9, P. 3708]. В даній справі австрійське видавництво вимагало від німецького видавництва припинення розповсюдження на території Австрії газетних публікацій, виданих у Німеччині, в яких читачам пропонувалась участь у конкурсах з можливістю отримання призів у разі перемоги. Свою вимогу австрійське видавництво обґрунтовувало тим, що незважаючи на те, що такі публікації дозволені в Німеччині, вони забороняються законодавством Австрії. Австрійський суд звернувся до Суду ЄС із запитом про винесення преюдиціального рішення про те, чи може стаття 30 Договору про створення Європейського співтовариства розглядатися як така, що виключає застосування положень законодавства однієї держави-члена ЄС (Австрії), на підставі яких іншій державі-члену (Німеччини) заборонено поширювати зазначені публікації на території першої при тому, що поширення інформації, що міститься в таких публікаціях дозволено законодавством другої.

При винесенні рішення по даній справі Суд ЄС зазначив, що різноманітність друкованих засобів інформації є однією з гарантій дотримання статті 10 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає свободу висловлення думки, яка є одним із важливих принципів в тому числі і в праві ЄС.

Однак виникали і такі ситуації, при яких Суду ЄС доводилося вирішувати питання, пов›язані з тлумаченням ЄКПЛ, за якою практики ЄСПЛ ще не існувало. В таких випадках Суд Європейського союзу інтерпретував норми Конвенції самостійно. Необхідно підкреслити, що висловлена Судом ЄС позиція з окремих питань про права людини згодом часто не збігалася з точкою зору ЄСПЛ.

Вперше така ситуація мала місце в 1980 році. При розгляді справи «National Panasonic (UK) Limited v. Commission of the European Community» [10, P. 2061]. Суду ЄС необхідно було відповісти на питання про те, чи мало місце порушення статті 8 Європейської конвенції з боку Комісії ЄС. Дана стаття встановлює, що кожен має право на повагу до його приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції, і втручання у здійснення цього права з боку публічної влади не допускається, за винятком певних випадків. Комісія, посилаючись на можливість зникнення деяких документів компанії «National Panasonic (UK) Limited», проводила в її приміщеннях обшуки без отримання відповідних дозволів і за відсутності адвоката компанії. Рішення Європейського суду з прав людини, в яких містилося б тлумачення статті 8 ЄКПЛ, а саме відповідь на питання про те, чи поширюються її положення на юридичних осіб, були відсутні, і Суд ЄС, самостійно витлумачивши ЄКПЛ, підтвердив повноваження Комісії на проведення обшуків в офісах компаній в тому випадку, якщо є підстави вважати, що необхідні документи можуть зникнути, посилаючись на

закріплений в статті 8 Конвенції критерій «необхідність для громадянського суспільства»

У 1989 році Європейський суд з прав людини висловив протилежну позицію з даного питання в рішенні по справі «Chappel v. The United Kingdom » [11, P. 117]. Заявник подав до ЄСПЛ скаргу на порушення статті 8 ЄКПЛ в зв›язку з тим, що в приміщенні клубу по обміну відеокасетами, де він працював, мав бути проведений обшук у зв›язку з розслідуванням справи про порушення авторських прав. ЄСПЛ констатував факт порушення статті 8 ЄКПЛ, вказавши, що зв›язок обшуку з діловою активністю компанії не є підставою для виключення застосовності статті 8 ЄКПЛ, так як вести професійну діяльність особа може і перебуваючи в своєму житлі, а також може займатися іншою діяльністю, що не належить до професійної, перебуваючи в офісі або службовому приміщенні. ЄСПЛ зазначив, що тлумачення понять «особисте життя» і «житло», які охоплюють деяку професійну діяльність і ділову активність або службові приміщення, було б більш співзвучно з предметом і метою статті 8 ЄКПЛ, а саме з захистом окремих осіб від втручання в ці сфери з боку влади.

Розбіжності між ЄСПЛ і Судом ЄС виникали також при вирішенні питань про тлумачення статті 10 ЄКПЛ про право на свободу висловлення думки. Суд ЄС вперше зіткнувся з цим питанням при розгляді скарги по справі «Elliniki Radiophonia Tiléorassi AE and Panellinia Omospondia Syllogon Prossopikou v Dimotiki Etairia Pliroforissis and Sotirios Kouvelas and Nicolaos Avdellas and others» (справа ERT). Перед Судом постало питання про те, чи є той факт, що грецька теле- і радіокомпанія отримала від влади ексклюзивні права на здійснення діяльності по теле- і радіомовленню, фактично ставши «монополістом» у цій галузі, порушенням статті 10 ЄКПЛ. Вказавши на те, що в даному випадку норма статті 10 ЄКПЛ носить для нього лише рекомендаційний характер, Суд ЄС не визнав наявності порушення в тому, що грецьке законодавство допускає створення такого роду «монополій» [12, P. 2949]. Зіткнувшись зі схожим питанням у справі «Informationsverein Lentia and others v. Austria», згаданим раніше, ЄСПЛ дійшов протилежного висновку [13, P. 47]. Цікаво, що як вже було зазначено, Суд ЄС, розглядаючи справу Familiapress в 1995 році, в рішенні послався на практику ЄСПЛ, а не на власне рішення по справі ERT і, таким чином, поміняв свою позицію на протилежну.

Проте існують ситуації, в яких позиції Суду ЄС та ЄСПЛ при тлумаченні Конвенції збігалися. Так, зокрема, мова йде про ті випадки, коли першим тлумачення ЄКПЛ здійснює Суд ЄС. Наприклад, справа Dieter Krombach v. Andre Bamberski 2000 року [14, P. 1954], пов›язана з виконанням рішення кримінального суду Франції на території Німеччини. У даній справі проти громадянина Німеччини Krombach у Франції було порушено кримінальну справу про заподіяння ним шкоди громадянці Франції, що спричинило її смерть. Обвинувачений не з›явився на слухання справи в суд, однак його інтереси представляв адвокат. За підсумками судового засідання громадянин Krombach був засуджений до 15 років позбавлення волі, а також суд постановив, що він зобов›язаний відшкодувати шкоду родині потерпілої. Причиною такого суворого покарання за обвинувальним вироком стало те, що кримінальне законодавство Франції містило положення, згідно з яким суд має право не приймати до увагу аргументи адвоката, якщо підсудний не з›явився в суд особисто. Згодом, федеральний суд Німеччини звернувся в Суд ЄС із запитом про винесення преюдиціального рішення про тлумачення статті 27 діючої в той час Брюссельської конвенції з питань юрисдикції та примусового виконання судових рішень 1968 року, яка проголошувала, що судове рішення, винесене в одній державі, не визнається, якщо воно суперечить публічному порядку тієї держави, у якому воно повинно вступити в силу. Суд ЄС при винесенні рішення послався на статтю 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і постановив, що відвід адвоката, що представляє інтереси не присутнього на судовому засіданні громадянина Krombach, є явним порушенням цієї статті, і, отже, суперечить публічному порядку держав-членів ЄС. Згодом громадянин Kromnach подав скаргу в Європейський суд з прав людини, заявивши, що судом Франції була порушена стаття 6 ЄКПЛ, яка передбачає право на справедливий судовий розгляд. Європейський суд з прав людини погодився з доводами Суду ЄС у справі, що розглядається і визнав факт порушення статті 6 Європейської конвенції.

**Висновки.** Таким чином, виходячи з практики Суду ЄС та Європейського суду з прав людини, можна зробити висновок про те, що до прийняття Лісабонського договору Суд Європейського союзу часто звертався до положень Конвенції через відсутність в ЄС власного документа, що містить «каталог прав людини». В той же час, попри появу в правопорядку власного спеціалізованого акту присвяченого захисту прав людини, Суд ЄС, в своїх рішеннях, й досі посилається на ЄКПЛ та практику ЄСПЛ. У випадку ж відсутності останньої здійснює тлумачення самостійно, які згодом можуть збігатися, а можуть докорінно відрізнятися від позицій Європейського Суду з прав людини.

## ЛІТЕРАТУРА


1. Договір про заснування Європейської спільноти 1957 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
2. Case 29-69, Erich Stauder v. City of Ulm – Sozialamt. European Court Reports. 1969 P. 425.
3. Case 11-70, Internationale Handelsgesellschaft mbH v. Einfuhr – und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. European Court Reports. 1970. P. 1134.
4. Європейська Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Von Bogdandy A. (2000).The European Union as a human rights organization? Human rights and the core of the European Union. *Common Market Law Review*. Vol. 37.
6. Alston P. (1999). The EU and Human Rights. Oxford: Oxford University Press.
7. Case 4-73, Nold, Kohlen – und Baustoffgrosshandlung v. Commission of the European Communities. European Court Reports. 1974. P. 507.
8. Case 36-75, Roland Rutili v. Ministre de l'interieur. European Court Reports. 1975. P. 1244.
9. Case 368-95, Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags und vertriebs GmbH v. Heinrich Bauer Verlag. European Court Reports. 1997. P. 3708.
10. Case 136-79, National Panasonic (UK) Ltd. v. Commission. European Court Reports. 1980. P. 2061.
11. Application 10461-83, Chappell v. United Kingdom. European Court Reports. 1989. P. 117.
12. Case 260-89, Elliniki Radiophonia Tiléorassi AE and Panellinia Omospondia Syllogon Prossopikou v Dimotiki Etairia Pliroforissis and Sotirios Kouvelas and Nicolaos Avdellas and others. European Court Reports. 1991. P. 2949.
13. Applications 13914/88, 15041/89, 15717/89, 15779/89, 17207/90 Informationsverein Lentia and others v. Austria. European Court Reports. 1993. P. 47.
14. Case 7-98, Dieter Krombach v. Andre Bamberski. European Court Reports. 2000. P. 1954.


## REFERENCES


1. Dohovir pro zasnuvannia Yevropeiskoi spilnoty (1957). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017 [in Ukrainian]
2. Case 29-69, Erich Stauder v. City of Ulm – Sozialamt. European Court Reports. 1969 P. 425 [in English]
3. Case 11-70, Internationale Handelsgesellschaft mbH v. Einfuhr – und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel. European Court Reports. 1970. P. 1134 [in English]
4. Yevropeiska Konventsiia pro zakhyst prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod (1950). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian]
5. Von Bogdandy A. The European Union as a human rights organization? Human rights and the core of the European Union. *Common Market Law Review*. 2000. Vol. 37 [in English]
6. Alston P. The EU and Human Rights. Oxford: Oxford University Press, 1999 [in English]
7. Case 4-73, Nold, Kohlen – und Baustoffgrosshandlung v. Commission of the European Communities. European Court Reports. 1974. P. 507 [in English]
8. Case 36-75, Roland Rutili v. Ministre de l'interieur. European Court Reports. 1975. P. 1244 [in English]
9. Case 368-95, Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags und vertriebs GmbH v. Heinrich Bauer Verlag. European Court Reports. 1997. P. 3708 [in English]
10. Case 136-79, National Panasonic (UK) Ltd. v. Commission. European Court Reports. 1980. P. 2061 [in English]
11. Application 10461-83, Chappell v. United Kingdom. European Court Reports. 1989. P. 117 [in English]
12. Case 260-89, Elliniki Radiophonia Tiléorassi AE and Panellinia Omospondia Syllogon Prossopikou v Dimotiki Etairia Pliroforissis and Sotirios Kouvelas and Nicolaos Avdellas and others. European Court Reports. 1991. P. 2949 [in English]
13. Applications 13914/88, 15041/89, 15717/89, 15779/89, 17207/90 Informationsverein Lentia and others v. Austria. European Court Reports. 1993. P. 47 [in English]
14. Case 7-98, Dieter Krombach v. Andre Bamberski. European Court Reports. 2000. P. 1954 [in English].

МАРЫНИВ И. И.
кандидат юридических наук, доцент кафедры права Европейского Союза
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого,

МОХОНЧУК П. С.
студент 4 курса Института подготовки кадров для органов юстиции Украины Национального
юридического университета имени Ярослава Мудрого

## ЗАЩИТА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ

В статье исследуется становление и развитие института защиты прав человека в Европейском Союзе, прошедшего свой путь с момента, когда учредительные акты ЕС не содержали норм, которые наделяли судебный орган осуществлять защиту основных прав человека. Установлено, что длительное отсутствие в правопорядка Европейского Союза специализированного акта по защите прав человека, имело следствием сильное влияние системы защиты, которая сложилась и существовала в рамках Совета Европы. В свою очередь проведено исследование судебной практики Суда Европейского Союза в период появления Европейской Хартии об основных правах Европейского Союза как до вступления ее юридической силы так и после. Исследование практики Суда Европейского Союза с одной стороны, и анализ судебного активизма Европейского Суда по правам человека - дает толчки для формулирования выводов относительно их взаимозависимости и взаимовлияния.

**Ключевые слова.** Судебная практика, Европейский Суд по правам человека, Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод, судебная практика Суда Европейского Союза, Европейская Хартия об основных правах Европейского Союза, Лиссабонский договор, права человека.

MARYNIV I. I.
PhD, Associate Professor at the Department of European Union Law
of Yaroslav Mudryi National Law University,

MOKHONCHUK P. S.
4th year student of Personnel Training Institute for the Bodies of Justice of Ukraine
the Yaroslav Mudryi National Law University

## PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE EUROPEAN UNION

**Problem setting.** It was found that the continued lack of a specialized human rights act in the European Union's law enforcement system resulted in a strong influence of the system of protection established and existing within the Council of Europe.

**Target research.** In turn, a study of the case law of the Court of Justice of the European Union during the emergence of the European Charter on Fundamental Rights of the European Union, both before and after its entry into force, was carried out.

**Analysis of recent research and publication.** Questions concerning the institute for the protection of human rights in the European Union and the Council of Europe are addressed by many domestic and foreign scientists, including A. Arnull, I. Butler, M. Buromensky, V. Butkevich, V. Denisov, T. Komarova, F. Mancini, K. Margarits, O. Merezhko, M. Mikiyevich, V. Mitsyk, V. Muravyov, P. Rabinovich, H. Rasmussen, A. Rosas, O. Sviatun, K. Smirnova, V. Steglik, E. Stein, J. Weiler, A. Fedorov, L. Falafeeva, O. Hamulak and N. Shishkova. However, in most cases, the studies focus on the jurisdiction Court of Justice of the European Union (ECJ), the case law of the European Court of Human Rights (ECHR), the interaction of the judicial authorities of the EU and the Council of Europe.

**Article's main body.** The article examines the establishment and development the institute of the European Union human rights that has come its way since the founding acts of the European Union did not contain rules that would empower the judiciary to protect fundamental human rights.

**Conclusions and prospect of development.** The case-law of the Court of Justice of the European Union and the analysis of the judicial activism of the European Court of Human Rights provide the impetus for drawing conclusions on their interdependence and mutual influence. The autonomous position of the European Court of Human Rights on the rule of law of the European Union and the attitude of the European Union, reflected in the European Charter on Fundamental Rights of the European Union, to the system of protection established within the Council of Europe are examined.

**Keywords:** case-law, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, case law European Union, European Union Charter of Fundamental Rights, Treaty of Lisbon, human rights.

Маринів І. І., Мохончук П. С. Захист прав людини в Європейському Союзі. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Maryniv12.pdf.

УДК 347.122(477)
DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1-73

ДУДЕНКО Т. В.,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків

# ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Надається загальна характеристика договору купівлі-продажу культурних цінностей. Встановляються найпоширеніше види договорів купівлі-продажу культурних цінностей. Визначаються вимоги які ставляться до договору купівлі-продажу культурних цінносте. Описується які саме культурні цінності можуть бути предметом договору. Окремо характеризується купівля-продаж культурних цінностей через аукціон, визначаються стадії проведення аукціону.

**Ключові слова:** культурні цінності, договір купівлі-продажу культурних цінностей, купівля-продаж культурних цінностей через аукціон; переважне право, право слідування.

**Постановка проблеми.** В умовах становлення й розвитку ринкової економіки в Україні спостерігається тенденція до розширення ринків товарів, що стосується, зокрема, ринку культурних цінностей (арт-ринку). Відтак постає нагальна проблема здійснити детальну характеристику правочинів відносно культурних цінностей.

**Аналіз останніх досліджень.** Дослідженню культурних цінностей були присвячені роботи В. І. Акуленка, О. В. Буткевич, В. Ф. Зверховської, Т. Г. Каткової, Т. В. Курило, О. А. Менської. Серед зарубіжних вчених, які займалися вивченням проблем охорони та обороту культурних цінностей, особливо слід відзначити роботи Дж. Х. Мерімена, Р. Дж. О'Кіфа, Р. К. Патерсона, М. М. Богуславського, М.О. Александрової, І. Е. Мартиненка, В. О. Нешатаєвої, Р. Г. Нурулліної, О. П. Сергєєва та ін.

**Мета статті** полягає у тому, щоб зробити детальну характеристику правочинів відносно культурних цінностей, зокрема, двостороннього правочину – договору купівлі-продажу культурних цінностей.

**Виклад основного матеріалу.** Аналіз чинного законодавства вказує, що більшість зобов'язань, які опосередковують участь культурних цінностей у цивільному обороті, можна поділити на дві групи:

1) зобов'язання по передачі культурних цінностей у власність;

2) зобов'язання по передачі культурних цінностей у користування.

Групу зобов'язань по передачі культурних цінностей у власність становлять договори купівлі-продажу, дарування, та інші договори пов'язані з передачею права власності на культурних цінностей. Дані договори мають багато спільного в характері переміщення культурних цінностей: всі вони спрямовані на зміну власника культурних цінностей, зазвичай пов'язані з просторовим переміщенням цінностей, в силу чого законодавець приділяє ним підвищену увагу, запроваджуючи в інтересах суспільства певні обмеження та особливі обов'язки для осіб, які беруть в них участь.

Найбільш поширеним зобов'язанням, завдяки якому відбувається участь культурних цінностей у цивільному обороті, є договір купівлі-продажу.

Специфіка ринку предметів мистецтва (арт-ринку), де головним товаром як раз і виступають культурні цінності, дозволяє виділити дві форми продажу відповідних об'єктів: звичайну та аукціонну.

Звичайна форма передбачає оформлення купівлі-продажу культурних цінностей через укладення договору між продавцем та покупцем без участі посередників.

У цілому, до договорів купівлі-продажу культурних цінностей застосовуються загальні положення параграфа 1 глави 54 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України). Водночас ч. 5 ст. 656 ЦК України встановлено, що особливості договору купівлі-продажу окремих видів майна можуть встановлюватися законом. Культурні цінності дійсно є «майном окремого виду», що має не тільки економічну вартість, але й велику соціальну значущість. Зазначеною обставиною обумовлена специфіка деяких елементів розглядуваних нами договорів.

Насамперед така специфіка має стосуватись форми правочину [1, с. 169]. Зокрема, це питання актуалізується щодо рухомих культурних цінностей. Річ у тім, що по відношенню до купівлі-продажу нерухомих культурних цінностей, наприклад, пам'яток культурної спадщини, діють загальні правила щодо правочинів із нерухомим майном, а саме – нотаріальне

посвідчення договору та державна реєстрація прав на нього. Водночас стосовно рухомих культурних цінностей чинне законодавство не містить жодних особливостей щодо форми правочину, що дозволяє додатково обговорити цю тему.

Враховуючи специфіку та особливе значення культурних цінностей доцільно передбачити законом вимогу про обов'язкове нотаріальне посвідчення правочинів відносно певних категорій культурних цінностей, передусім купівлі-продажу, на даний таке посвідчення є обов'язковим лише для нерухомих культурних цінностей. Це дозволить дисциплінувати учасників цивільних відносин, а також навести порядок та забезпечити контроль за переміщенням культурних цінностей. Окрім цього обов'язкове нотаріальне посвідчення договору купівлі-продажу культурних цінностей ускладнить здійснення щодо них протиправних правочинів.

Доволі дискусійним видається питання про державну реєстрацію правочинів відносно рухомих культурних цінностей. Питання про державну реєстрацію договорів з рухомими культурними цінностями безпосередньо пов'язане з питанням обліку зазначених об'єктів. На сьогодні проблема обліку рухомих культурних цінностей в нашій державі не вирішена. Існує декілька шляхів вирішення такого питання.

Першим є лібералізація обороту рухомих культурних цінностей. У цьому випадку постановка рухомих культурних цінностей на облік є правом, а не обов'язком приватних осіб. Однак для успішного функціонування цієї моделі необхідним є намір держави використовувати такий вид обліку не тільки в якості чергового механізму здійснення заходів фінансового контролю, а й як реальний спосіб отримання інформації про склад та стан культурних цінностей країни. Для цього державі слід стимулювати власників рухомих культурних цінностей до постановки належних їм предметів на державний облік.

Другим варіантом є модель «контрольованого обороту». Держава об'єктивно не може і не повинна ставити собі за мету тотальний контроль над усіма правочинами, що вчиняються щодо рухомих культурних цінностей. Разом із тим, виявляється розумним розширити коло рухомих культурних цінностей, щодо яких має бути встановлено правило про обов'язкову спеціальну реєстрацію прав на більш широку категорію рухомих культурних цінностей – культурних цінностей, що мають порівняно високу вартість (наприклад, більше 50 розмірів мінімальної заробітної плати). Для цього доцільно запровадити Державний реєстр рухомих культурних цінностей та речових прав на них, відомості до якого мають вноситися як установами та закладами, підпорядкованими Міністерству культури України, так і нотаріусами при посвідченні правочинів з культурними цінностями.

Бажано, щоб на рівні законодавства було встановлено, обов'язкове нотаріальне посвідчення із внесенням реєстраційних записів до Державного реєстру рухомих культурних цінностей та прав на них правочинів, які вчиняються відносно рухомих культурних цінностей і вартість яких перевищує 50 розмірів мінімальної заробітної плати. При цьому для підтвердження вартості культурної цінності, перед посвідченням відповідного правочину, нотаріусу має надаватись документ, який підтверджуватиме таку вартість (наприклад, звіт про оцінку вартості майна).

Не менш важливим при розгляді питань, пов'язаних із купівлею-продажем культурних цінностей є питання відносно необхідності проведення експертизи предметів, запропонованих до продажу.

Чинне законодавство передбачає фактично один випадок проведення обов'язкової державної експертизи культурних цінностей – при їх вивезенні та поверненні після тимчасового вивезення [2]. В інших випадках, у тому числі при вчиненні правочинів, законодавство не містить будь-яких вказівок щодо необхідності проведення експертизи. Водночас відповідна проблема вбачається доволі актуальною й потребує додаткового осмислення, оскільки не завжди при укладені договору купівлі-продажу сторони мають упевненість у справжності та чистоті історії предмету. Останнє означає, що предмет не був вкрадений та не перебуває у розшуку. З іншого боку, враховуючи диспозитивний характер цивільного права, сторони самі визначають умови правочину й несуть відповідні ризики, пов'язані з його наслідками.

Враховуючи викладене, постає необхідність встановлення в законодавстві вказівки про право покупця культурної цінності ініціювати проведення експертизи перед укладанням договору купівлі-продажу з метою встановлення її цінності. Водночас по відношенню до предметів, щодо яких взагалі відсутнє документальне підтвердження їх цінності, авторства твору, а також в силу рідкості або унікальності та які представляють музейну або історичну цінність, повинна проводитися обов'язкова спеціалізована мистецтвознавча експертиза, здійснювана експертом, який має державне свідоцтво встановленого зразка.

Слід окремо зупинитись на питанні про його зміст договору купівлі-продажу культурних цінностей. Як відомо, зміст договору становлять умови, на яких він укладений. Відповідно до ст. 628 ЦК України умови, що становлять зміст договору, поділяються на два види, а саме: умови, визначені на розсуд

сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

Цивільне законодавство оперує також поняттям істотних умов договору. Відповідно до ст. 638 ЦК України договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів цього виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Загальновизнано, що в усіх випадках істотною умовою договору є його предмет. При продажі культурної цінності предметом договору буде насамперед унікальна та незамінна річ, визначена індивідуальними ознаками. Останнє обумовлює деталізоване зазначення у тексті договору відомостей та характеристик відповідної цінності.

Умова договору про ціну носить диспозитивний характер й визначається сторонами. Остаточну ціну предмета мистецтва встановити неможливо. Особливо важно визначити вартість предмету при аукціонному продажі. Як правило, предмет мистецтва, що виставлений на продаж, має свій «estimate» (передпродажну експертну оцінку речі), яка може збільшитись по закінченню торгів у декілька разів [3, с. 66].

На вартість витвору мистецтва може впливати декілька факторів: ім'я, національність автора; період створення картини; ліквідність та ширина ринку робіт автора; модні тенденції на ринку тощо [4, с. 133-134].

Особливості культурних цінностей обумовлюють можливість включення до договору купівлі-продажу й інших специфічних умов. Зокрема, це стосується умови про обов'язок покупця проявити належну дбайливість до придбаного предмету.

Також до особливих умов, які можуть міститися у договорі купівлі-продажу культурних цінностей, відносяться право доступу та право слідування [5]. Право доступу являє собою специфічне авторське право, яке передбачає можливість автора витвору мистецтва, при передачі його у власність іншій особі, вимагати доступу до цього твору з метою його використання для відтворення (виготовлення примірників, слайдів, карток, переробок тощо) за умови, що це не зачіпає необґрунтовано законних прав та інтересів власника витвору мистецтва [6, с. 59].

Право слідування – це невідчужуване право автора або його спадкоємців на одержання винагороди (роялті) в розмірі певного відсотка від публічного продажу через аукціон, художній салон, магазин тощо оригінального твору мистецтва [7, с. 3].

Порядок вчинення купівлі-продажу культурних цінностей враховує й додержання переважних прав на їх придбання, передбачених ст. 20 Закону України «Про охорону культурної спадщини», ст. 15-2 Закону України «Про музеї та музейну справу».

Наявність переважного права купівлі пам'яток обумовлена історичною й культурною цінністю вказаного об'єкта, у правильному використанні якого зацікавлене суспільство.

Як відзначає в своїх роботах В.І. Крат, переважне право купівлі пам'ятки культурної спадщини має свої особливості.

*По-перше*, його регулювання відбувається виключно на рівні закону за допомогою імперативних норм, що не можуть бути змінені учасниками цивільних відносин на власний розсуд.

*По-друге*, носієм переважного права виступає тільки відповідний орган охорони культурної спадщини. Причому вид суб'єкта такого права залежить від того, яка пам'ятка продається (національного чи місцевого значення), а також де вона розташована.

*По-третє*, продавцем пам'ятки виступає суб'єкт приватної (фізична або юридична особа) або комунальної власності (територіальна громада в особі уповноваженого нею органу) [8].

Детальний аналіз ст. 20 Закону України «Про охорону культурної спадщини» дає можливість з'ясувати, що здійснення переважного права купівлі залежатиме від різних юридичних фактів (фактичного складу). Першим із них є надіслання письмового повідомлення відповідному органу охорони культурної спадщини із зазначенням ціни та інших умов продажу. Цікавим у цій правовій конструкції є те, що реалізація права, яке належить одній особі (переважне право), розпочинається з реалізації права іншої особи (права власності на пам'ятку).

Початок реалізації переважного права купівлі пам'ятки пов'язується з волею її власника припинити своє право на цю річ. При цьому неважливо, чи є покупець, який бажає її придбати. Наявність останнього, як правило, є поштовхом до прийняття власником пам'ятки такого рішення, однак це не обов'язково. Власник може з різних причин вирішити продати пам'ятку, і в разі відмови органу охорони культурної спадщини в її придбанні він буде шукати іншого покупця, враховуючи ціну та інші умови, запропоновані цьому органу. Втім, у будь-якому випадку – за наявності чи відсутності конкретної особи на момент прийняття власником рішення про відчуження пам'ятки — переважне право на її придбання належить органу охорони культурної спадщини.

Виникненням можливості реалізувати переважне право купівлі пам'ятки буде момент отримання пись-

мового повідомлення, з якого розпочинається перебіг строку здійснення переважного права. Але у процедурі реалізації цього права є законодавчі винятки, коли покупцем пам'ятки виступає особа, пов'язана з її власником родинними зв'язками (ч. 2 ст. 20 Закону України «Про охорону культурної спадщини»). У цьому разі в носія переважного права не виникатиме можливість реалізувати зазначене право через законодавчі приписи.

Здійснення переважного права відбувається шляхом прийняття пропозиції відчужувача чи відмови від неї. У першому випадку переважне право припиняється, оскільки право власності на пам'ятку переходить до носія переважного права, який його реалізував, тим самим досягши мети його встановлення. У разі ж відмови органу охорони культурної спадщини від придбання пам'ятки у нього це право зберігається, і новий власник пам'ятки має його враховувати.

Здійснення переважного права може відбуватися й у стані порушення власником пам'ятки приписів закону про повідомлення органу охорони культурної спадщини про відчуження речі. У цьому випадку початком реалізації переважного права буде юридичний факт-правопорушення, яким є укладення договору купівлі-продажу пам'ятки з третьою особою без повідомлення органу охорони культурної спадщини. У такому випадку виникнення можливості реалізації переважного права співпадатиме в часі з його порушенням [9, с. 188].

В юридичній літературі відмічається, що важливою проблемою в механізмі реалізації переважного права купівлі пам'ятки, як і в інших видах цих прав, може бути їхня колізія [10, с. 74]. Переважне право купівлі пам'ятки, окрім ст. 20 Закону України «Про охорону культурної спадщини», може виникати у різних носіїв (пам'ятка може перебувати у спільній частковій власності, бути предметом найму, зокрема найму житла, а співвласник, наймач мають переважні права купівлі). Механізмів вирішення ситуації, коли переважне право виникає у декількох суб'єктів щодо одного об'єкта, ЦК України та іншими актами законодавства не передбачено.

Таким чином, виникає питання, хто саме матиме переважне право купівлі культурної цінності, держава чи інші співвласники. В цьому випадку перевагу слід віддати іншим співвласникам та застосувати положення ст. 362 ЦК України про право переважної купівлі інших учасників спільної часткової власності, а ст. 20 Закону України «Про охорону культурної спадщини» застосовувати у разі зміни співвласників.

Специфіка ринку культурних цінностей (арт-ринку) не дозволяє обійти увагою питання про аукціонну форму продажу культурних цінностей, яка на сьогодні є найбільш популярним засобом їхнього продажу.

Поява аукціонів та їх функціонування зумовлені, насамперед, економічними причинами – бажанням власника продати своє майно якомога вигідніше. Саме конкурентний характер укладання договору є головною ознакою аукціону.

Привабливість саме аукціонної форми продажу культурних цінностей обумовлюється тим, що саме на аукціонних майданчиках формується загальний рівень цін на предмети мистецтва, а також основні тенденції в

При аукціонній формі продаж здійснюється на аукціонних торгах, під час яких первинна, вихідна ціна на предмет може змінюватись.

Специфіка аукціонної торгівлі, й, відповідно, правового положення фірми, яка здійснює таку торгівлю, полягає в тому, що аукціонний дім виступає в якості посередника.

Як відмічав Е. Стредфілд, один із представників «Крістіз», як правило, аукціонний дім не є власником предметів мистецтва, що виставляються на торги. Він діє лише як агент. Першочергово він виступає як агент по відношенню до особи, яка бажає продати витвір мистецтва, хоча безсумнівно, аукціонний дім має певні зобов'язання й перед особою, яка купляє цей витвір мистецтва. Оскільки аукціонний дім не є власником, він не має особливого інтересу до того, хто є чи стане власником. Він не повинен ризикувати основним капіталом. Він не повинен купляти витвори мистецтва. Якщо третя сторона подала позов (з будь-якої причини) і він буде задоволений, аукціонний дім, як вважає Е. Стредфілд, не повинен сперечатись із прийнятим рішенням. Аукціонний дім хоче бути впевненим у тому, що витвір мистецтва, довірений йому для торгів, вільний від усілякого роду вимог або що заявлені раніше вимоги були вже задоволені [11].

В юридичній літературі відзначається, що процедура проведення аукціону складається з декількох стадій: а) підготовка і оголошення аукціону; б) власне торги (аукціонні торги); в) укладення основного договору. Кожна з цих стадій організаційно відокремлена від інших, має свій початок і закінчення. Разом всі дії, що вчиняються на кожній з цих стадій, мають внутрішню і зовнішню єдність і у своїй сукупності утворюють єдину процедуру. У зв'язку з цим порушення, допущене на кожній із стадій, може призвести до недійсності аукціону [12, с. 9].

Укладенню основного договору безпосередньо передує проведення аукціону, що організаційно складається з публічної підготовчої стадії та аукціонних

торгів. При цьому між організатором і кожним учасником укладається договір, що визначає права та обов'язки сторін при проведенні аукціону, який вважається виконаним у момент визначення переможця.

Безпосередньо аукціону (аукціонним торгам) передує допублічна підготовча стадія, на якій власник майна й організатор торгів здійснюють дії, спрямовані на організацію та проведення аукціону, в тому числі укладають договори про проведення аукціону, про оцінку майна тощо. Ці дії не входять в обсяг поняття «аукціон», однак вони також мають юридичне значення, оскільки порушення законодавства при їхньому здійсненні тягне недійсність аукціону й основного договору, укладеного за його результатами.

Таким чином, процес укладення договорів на аукціоні являє собою складний механізм відносин, що регулюється нормами приватного, а іноді й публічного права, і представляє собою комплекс матеріально-процесуальних по своїй природі дій, спрямованих на досягнення основної мети – укладення основного договору з переможцем торгів [12, с. 9-10]. Договір, який передбачає відчуження майна, що укладений за результатами аукціону, вважається виконаним у момент передання відповідного майна. При цьому право власності на рухоме майно виникає в момент фактичного переходу у володіння (передання речі) набувачу, а на нерухоме майно – в момент державної реєстрації права [13, с. 119].

Аукціонна форма торгівлі культурними цінностями на теперішній час здійснюється на основі типових правил, що склалися в ході багатовікової практики діяльності міжнародних аукціонних домів. Ці правила регламентують взаємовідносини аукціоніста та продавця, порядок продажу культурних цінностей на аукціоні, умови зберігання культурних цінностей та ін.

## ЛІТЕРАТУРА


1. Головизнин А. В. Гражданско-правовое регулирование оборота культурных ценностей: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2006. 226 с.
2. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21 вересня 1999 року № 1068-XIV. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1068-14.
3. Нешатаева В. О. Культурные ценности: цена и право. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. 208 с.
4. Скатерщиков С., Кориневский В., Яковенко О. и др. Руководство по инвестированию на рынке предметов искусства. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2006. 224 с.
5. Ващинець І. Деякі проблеми реалізації права слідування за чинним законодавством України. *Право України*. 2005. № 3. С. 76–79.
6. Ієвіня О. Sui generis: право доступу. *Нотаріат для вас*. 2012. № 11. С. 59–64.
7. Капіца Ю., Ступак С. Право слідування в Європейському Союзі та Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 10. С. 3–6.
8. Крат В. І. Переважне право купівлі пам'яток культурної спадщини. *Проблеми законності*. 2006. Вип. 82. С. 60–65.
9. Крат В. І. Переважне право купівлі пам'яток. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2009. № 6. С. 187–190.
10. Крат В. Переважні права: теоретичний та практичний аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 9. С. 72–74.
11. Стредфильд Э. Аукционный дом в роли посредника? *Трудная судьба культурных ценностей.* Берлин. Москва, 2002. С. 176–184.
12. Алябишев М. С. Особливості укладення договорів на аукціоні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 16 с.
13. Долгополова Л.М. Укладення договорів на торгах: монографія. Харків: Право, 2014. 184 с.


## REFERENCES


1. Goloviznin A. V. (2006). Grazhdansko-pravovoye regulirovaniye oborota kulturnykh tsennostey. *Candidate's thesis*. Ekaterinburg [in Russian].
2. Pro vyvezennia, vvezennia ta povernennia kulturnykh tsinnostei: Zakon Ukrainy vid 21 veresnia 1999 roku # 1068-XIV. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1068-14 [in Ukrainian].
3. Neshatayeva V. O. (2013). Kulturnyye tsennosti: tsena i pravo. Moskva: Izd. dom Vysshey shkoly ekonomiki [in Russian].
4. Skatershchikov S,. Korinevskiy V., Yakovenko O. et al. (2006). Rukovodstvo po investirovaniyu na rynke predmetov iskusstva. Moskva: Alpina Biznes Buks [in Russian].

5. Vashchynets I. (2005). Deiaki problemy realizatsii prava sliduvannia za chynnym zakonodavstvom Ukrainy. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, *3, 76–79* [in Ukrainian].
6. Iievinia O. (2012). Sui generis: pravo dostupu. *Notariat dlia vas – Notary for You*, *11, 59–64* [in Ukrainian].
7. Kapitsa Yu., Stupak S. (2006). Pravo sliduvannia v Yevropeiskomu Soiuzi ta Ukraini. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, Economy and Law, 10, 3–6* [in Ukrainian].
8. Krat V. I. (2006). Perevazhne pravo kupivli pamiatok kulturnoi spadshchyny. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality*. *issue 82, 60–65* [in Ukrainian].
9. Krat V. I. (2009). Perevazhne pravo kupivli pamiatok. *Mala entsyklopediia notariusa – Small Encyclopedia of Notaries, 6, 187–190* [in Ukrainian].
10. Krat V. (2004). Perevazhni prava: teoretychnyi ta praktychnyi aspekt. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, Economy and Law, 9, 72–74* [in Ukrainian].
11. Stredfild E. (2002). Auktsionnyy dom v roli posrednika? *Trudnaya sudba kulturnykh tsennostey – Difficult Fate of Cultural Property*. Berlin, Moskva, 176–184 [in Russian].
12. Aliabyshev M. S. (2009). Osoblyvosti ukladennia dohovoriv na auktsioni. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
13. Dolhopolova L.M. (2014). Ukladennia dohovoriv na torhakh: monohrafiia. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

ДУДЕНКО Т. В.

кандидат юридических наук, ассистент кафедры гражданского права № 1
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

## ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРА КУПЛИ-ПРОДАЖИ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Рассматривается общая характеристика договора купли-продажи культурных ценностей. Выделяются популярные виды договоров купли-продажи культурных ценностей. Определяются требования к договору купли-продажи культурных ценностей. Отдельно характеризуется договор купли-продажи культурных ценностей через аукцион, выделяются стадии проведения аукциона.

**Ключевые слова:** культурные ценности; договор купли-продажи культурных ценностей; купля продажа культурных ценностей через аукцион; преимущественное право; право следования.

DUDENKO T. V.

PhD, Assistant of the Department of Civil Law No 1 of Yaroslav Mudryi National Law University

## GENERAL CHARACTERISTICS OF THE CULTURAL VALUES PURCHASE AGREEMENT

**Problem setting.** There is a tendency to expand the markets of goods, in particular, the market of cultural values (art market) in the conditions of formation and development of market economy in Ukraine. Therefore, there is an urgent problem to carry out a detailed description of the dealings in relation to cultural values.

**Target of research.** The purpose of this article is to make a detailed description of the transaction in relation to cultural property, in particular, a bilateral transaction - a contract of sale and purchase of cultural property.

**Analysis of recent research and publication.** The works of V.I. Akulenko, O.V. Butkevich, V.F. Zverhovskaya, T.G. Katkova, T.V. Kurilo, O.A. Menskaya were devoted to the study of cultural values. Among foreign scientists who have been studying the problems of protection and circulation of cultural property, special attention should be paid to scientific works of J. H. Merimen, R. J. O'Keefe, R. K. Paterson, M. M. Boguslavsky, M. O. Alexandrova, I. E. Martynenko, V. O. Neshataeva, R. G. Nurullina, O. P. Sergeyev and others.

**Article's main body.** The general characteristic of the contract of sale and purchase of cultural property is carried out taking into account the norms of the current legislation and customs of business turnover in the field. In the course of the analysis of scientific works and practices, the most common types of contracts for the purchase and sale of cultural property are established, namely the ordinary contract of sale and sale of cultural property through an auction. The list of requirements related to the contract of sale of cultural property is given. Each of them is analyzed in detail.

Arguments are being made regarding the need for a mandatory notarization of a contract for the purchase and sale of movable cultural property and for the state registration of such an agreement, which will allow to take the turnover of cultural property to a new level and serve to combat illicit trafficking of cultural property. The essential terms of the contract are formulated. The concepts and instances of the right to follow and the right of access to cultural property are revealed. Cases of pre-emption law are analyzed. It describes what cultural values can be the subject of the contract. Separately characterized by the sale and purchase of cultural property through the auction, determine the stages of the auction.

**Conclusions and prospect of development.** Thus, the process of concluding contracts at auction is not a simple mechanism of relations, governed by the rules of private and sometimes public law, and is a complex of substantive procedural actions aimed at achieving the main goal - the conclusion of the main contract with the successful bidder.

**Keywords:** cultural property, contract for the sale and purchase of cultural property, sale and purchase of cultural property through auction; priority, resale right.

Дуденко Т. В. Загальна характеристика договору купівлі-продажу культурних цінностей. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Dudenko12.pdf.

УДК 347. 73
DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1-80

ДМИТРИК О. О.,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри фінансового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, завідувач відділу загальних проблем формування та реалізації інноваційної політики НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ТОКАРЄВА К. О.,
кандидат юридичних наук, науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

# ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ СУБ'ЄКТАМ ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті розкриваються особливості співвідношення схожих за змістом, але не тотожних понять «державна підтримка» та «державна допомога». Проаналізовано різні підходи до визначення змісту податкових пільг у фінансово-правовій науці. Особливу увагу приділено окресленню ознак податкової пільги як форми державної допомоги суб'єктам господарювання. Акцентовано увагу на тому, що відсутність законодавчого закріплення механізму зупинення використання платником податку податкової пільги, слугує перешкодою в реалізації ним своїх прав у повній мірі.

**Ключові слова:** податкова пільга, державна підтримка, державна допомога, суб'єкт господарювання, платник податку.

**Постановка проблеми.** Однією із вкрай важливих проблем розвитку підприємництва завжди було питання їх державної підтримки, створення таких умов, за яких суб'єкти господарювання нарощували виробництво, отримували прибутки і при цьому належним чином сплачували податки. Більше того, у всі часи і у межах будь-якої податкової системи прагнули до створення ефективного і одночасно справедливого оподаткування, за якого адміністрування податків і зборів є визначеним, передбачуваним, а податкове навантаження на платника є оптимальним, завдяки чому забезпечується стійкість дохідних джерел бюджетів у середньостроковій і довгостроковій перспективі.

Як свідчить досвід сучасних іноземних держав (Німеччина, Італія, США), саме повсякчасна й стабільна державна підтримка суб'єктів господарювання є запорукою успішного розвитку підприємництва. В Україні вже доволі тривалий час спостерігається соціально-економічна криза, в умовах якої все більшої актуальності набувають питання, пов'язані із дослідженням вже існуючих методів, форм та способів підтримки суб'єктів підприємництва, а також пошуку шляхів стимулювання економічного зростання.

**Аналіз останніх досліджень.** Показово, що до розгляду державної підтримки та її форм вже зверталися науковці (О. О. Булана, Д. В. Лічак, К. Б. Починок, Д. О. Черніков та інші), однак чимало аспектів все ще залишаються невизначеними. З огляду на викладене, **метою цієї статті** є розгляд понять «державна допомога» і «державна підтримка» суб'єктів підприємництва, а також аналізі податкових пільг як одного із розповсюджених способів державної допомоги суб'єктів підприємництва.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Згідно зі ст. 16 Господарського кодексу України [1] (далі – ГК України) держава може надавати суб'єктам господарювання підтримку у вигляді: а) дотацій (на підтримку виробництва життєво важливих продуктів харчування, на виробництво життєво важливих лікарських препаратів та засобів реабілітації осіб з інвалідністю, на імпортні закупівлі окремих товарів, послуги транспорту, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також суб'єктам господарювання, що опинилися у критичній соціально-економічній або екологічній ситуації, з метою фінансування капітальних вкладень на рівні, необхідному для підтримання їх діяльності, на цілі технічного розвитку, що

дають значний економічний ефект, а також в інших випадках, передбачених законом); б) компенсації або доплати сільськогосподарським товаровиробникам за сільськогосподарську продукцію, що реалізується ними державі. З наведеного вбачається, що державна підтримка суб'єктів господарювання має фінансовий характер (надається у формі дотацій, компенсацій та доплат), а також законодавець визначає закритий перелік форм такої підтримки суб'єктів господарювання. При цьому для дотацій як однієї з форм держпідтримки чітко визначене її цільове призначення. Що ж стосується компенсацій та доплат, вони можуть надаватися лише окремій категорії суб'єктів господарювання – сільськогосподарським товаровиробникам, які реалізують сільськогосподарську продукцію державі.

Інші види державної підтримки закріплені у Законі України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [2]. У ст. 15 вказаного нормативно-правового акту зазначено такі види державної підтримки: фінансова, інформаційна, консультаційна підтримка, у тому числі підтримка у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримка у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу. З огляду на викладені законодавчі приписи, можна зробити висновок, що «державна підтримка малого і середнього підприємництва» за своїм змістовим наповненням є більш широкою категорією, аніж «державна підтримка суб›єктів господарювання». Проте, на наше переконання, такий висновок є не логічним, оскільки державна підтримка суб'єктів господарювання є родовим поняттям відносно державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва.

Крім того, слід відзначити й відмінності у розмежуванні підтримки суб'єктів господарювання. Зокрема, у ГК України закріплено засоби державної підтримки, а у аналізованому законі – види. З урахуванням семантичного тлумачення позначених категорій, робимо висновок про їх нетотожність. У межах одного виду підтримки можуть застосовуватись різні засоби. Таким чином, детально не зупиняючись на розгляді цих термінів, констатуємо, що наразі норми господарського законодавства потребують узгодження. Як відомо, чіткість, ясність та узгодженість нормативно-правових актів виступає одним з базових правил юридичної техніки, при застосуванні яких забезпечується якість як самих нормативно-правових актів, так і їх правозастосування.

Окрім державної підтримки для суб'єктів підприємництва передбачено й надання вказаним суб'єктам державної допомоги. Наразі відповідно до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [3] (далі – Закон № 1515) державна допомога полягає у передачі ресурсів держави чи місцевих ресурсів окремим суб'єктам господарювання, а також у втратах доходів відповідних бюджетів. У ст. 4 позначеного закону формами державної допомоги суб'єктам господарювання є: 1) надання субсидій та грантів; 2) надання дотацій; 3) надання податкових пільг, відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів; 4) списання боргів, включно із заборгованістю за надані державні послуги, списання штрафних санкцій, компенсація збитків суб'єктам господарювання; 5) надання гарантій, кредитів на пільгових умовах, обслуговування кредитів за пільговими тарифами; 6) зменшення фінансових зобов'язань суб'єктів господарювання перед фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування; 7) надання, прямо чи опосередковано, суб'єктам господарювання товарів чи послуг за цінами нижче ринкових або придбання товарів чи послуг суб'єктів господарювання за цінами, вище ринкових; 8) продаж державного майна за цінами, нижче ринкових; 9) збільшення державної частки в статутному капіталі суб'єктів господарювання або збільшення вартості державної частки на умовах, неприйнятних для приватних інвесторів. Як бачимо, перелік закріплених форм державної допомоги суб'єктам підприємницької діяльності у Законі № 1515 є достатньо розгалуженим й суттєво відрізняється від тих форм, що закріплені у ГК України та інших актах господарського законодавства.

На підставі аналізу актів господарського законодавства [1, 2, 3] можемо констатувати, що поняття «державна підтримка» та «державна допомога» не є тотожними. Як вбачається, вони різняться за змістовим наповненням: державна допомога , на наш погляд, є більш вузькою за змістом і передбачає лише фінансову допомогу – передачу коштів, акумульованих у відповідному бюджеті або за рахунок інших ресурсів держави чи місцевих ресурсів, а також втрати доходів відповідних бюджетів. «Державна підтримка» – більш широка категорія, нею охоплюється будь-яка підтримка суб'єктів господарювання, окрім фінансової. Зокрема, йдеться про інформаційну, консультативну та організаційно-управлінську підтримку.

Слід звернути увагу на те, що чинне податкове законодавство України, у якому власне й закріплено поняття й види податкових пільг, визначає специфіку

їх надання за кожним окремим податком та збором [4], не містить таких категорій, як «державна підтримка», «державна допомога». У Податковому кодексі України (далі – ПК України) немає жодних згадувань про вищенаведені засоби як підтримку суб'єктів господарювання.

Відповідно до ст. 30 ПК України, податкові пільги становлять собою передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов›язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності законодавчо визначених підстав. При цьому до таких підстав віднесено особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об›єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат [4]. Показово, що у фінансово-правовій науці зміст податкових пільг визначається по-різному. Так, О. О. Жданов визначає податкову пільгу як «повне або часткове звільнення від прибуткових податків» [5, с. 85]. Таке твердження вбачається доволі дискусійним з огляду на те, що) у п. 30. 9 ст. 30 ПК України передбачено, що пільги можуть надаватися не лише шляхом звільнення від сплати податків та зборів, а й через: а) податкове вирахування (знижку), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору; б) зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору; в) встановлення зниженої ставки податку та збору. Окрім того навряд чи слушними є міркування стосовно того, що податкові пільги стосуються лише «прибуткових податків». На нашу думку, податкові пільги у формі, визначеній законодавчо, визначаються не лише за вказаними податками, а за всіма податками і зборами, які включено до податкової системи нашої держави.

По-іншому міркує В. І. Гурєєв, який зазначає, що податкова пільга – це встановлена законом складова частина системи оподаткування, яка забезпечує фінансово-економічне стимулювання підприємницької діяльності платника податків шляхом полегшення тягарю податкових зобов'язань [6, с. 16]. Такий підхід вбачається слушним в контексті того, що податкові пільги є одним із видів податкових стимулів для платників податків. Проте, таке стимулювання може стосуватися не лише підприємницької діяльності платників податків (наприклад, пільги з податку на доходи фізичних осіб тощо). Розглядаючи податкові пільги як форму державної допомоги суб'єктам господарювання, йдеться саме про господарську діяльність, у тому числі й підприємницьку. У той же час, навряд чи пільга – це встановлена законом складова частина системи оподаткування, адже виходячи зі змісту національного податкового законодавства пільга – це перш за все елемент податку. При цьому на практиці завдяки податковим пільгам вдається забезпечити поєднання формальної і фактичної рівності платників в оподаткуванні.

Вбачаються слушними міркування висловлені Д. А. Кобильніком. Науковець визначає податкові пільги як повні або часткові звільнення платників податків та зборів від їх сплати, що надаються на підставі особливостей статусу відповідних суб`єктів або особливості їх діяльності і залежать від певного терміну часу [7, с. 68]. Погоджуємося із вченим, що незалежно від виду податкові пільги у певній мірі (повністю чи частково) передбачають звільнення платника податків і зборів від сплати вказаних платежів. Таким чином, підтримка суб'єктів підприємництва за допомогою застосування податкових пільг виявляється у зменшенні сум податкових платежів, які мають бути сплачені платником податків, або взагалі у відсутності обов'язку зі сплати відповідного платежу. Через встановлення податкових пільг держава (що діє через законодавця) ставить за мету певною мірою «покращити» становище відповідних осіб, а також забезпечити більш сприятливий режим досягнення своїх публічних інтересів. І тут можна говорити про право на податкову пільгу як елемент правового статусу платника податків.

Переконливими, на нашу думку, є міркування Є. Ю. Шаптали, який розглядає податкові пільги не як форму (спосіб) допомоги суб'єктам, а як вид податково-правових стимулів [8, с. 71]. На перший погляд можна зробити висновок щодо відсутності єдиного знаменника у державної допомоги суб'єктам господарювання та стимулів для платників податків. Разом із тим вказані правові явища мають спільні характеристики – вони спрямовані на підтримку відповідних суб'єктів та заохочення. Вважаємо конструктивним виокремлення таких ознак податкових пільг: а) законодавчо встановлені підстави для застосування та види податкових пільг. При цьому обов'язковим є урахування вимог законодавства України про захист економічної конкуренції виключно ПК України, рішеннями Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, прийнятими відповідно до нього; б) метою застосування є зниження податкового навантаження на платників податків; в) стосуються лише однієї складової податкового обов'язку – сплати податків чи зборів (пільг з податкового обліку чи подання податкової звітності законодавством не передбачається); г) виступають одним із проявів забезпечення балансу інтересів зобов'язаної та владної сторони у податкових правовідносинах; д) є правом відповідного платника податків, для реалізації якого

потребується виконання певних дій, визначених законодавством (підтвердження наявності умов, за яких надається відповідна податкова пільга) [8, с. 71–72].

Зупинимося більш детально на розгляді останньої характеристики. Дійсно, відповідно до ст. 30 ПК України використання податкових пільг – право платника податків. При цьому він вправі використовувати податкову пільгу з моменту виникнення відповідних підстав для її застосування і протягом усього строку її дії [4]. На суб'єкта господарювання також покладається обов'язок самостійно обліковувати суми податків та зборів, не сплачені до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг [4]. Порядок обліку таких коштів регламентовано постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку обліку сум податків та зборів, не сплачених суб'єктом господарювання до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг» від 27 грудня 2010 р. № 1233 [9]. Згідно з приписами вказаного нормативно-правового акту суб›єкт господарювання, який не сплачує податки та збори у зв›язку з отриманням податкових пільг, веде облік сум таких пільг та складає звіт про суми податкових пільг за встановленою формою. Такий звіт подається суб›єктом господарювання за три, шість, дев›ять і дванадцять календарних місяців за місцем його реєстрації протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового періоду [9]. Отже, обов'язок з подання звітності про використання податкових пільг у відповідному податковому періоді виникає лише за умови реалізації суб'єктивного права платника податків на застосування позначеного засобу державної допомоги суб'єктів підприємництва. Якщо ж суб'єкт господарювання пільгами не користується, то такий звіт не подається.

Слід відзначити, що у контролюючих органів, зокрема у ДПС України, також виникають певні обов'язки, пов'язані із застосуванням платниками податків податкових пільг. В цій ситуації йдеться про: (1) складання зведеної інформації про суми податкових пільг юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців та визначення втрат доходів бюджету внаслідок надання податкових пільг [4]; (2) здійснення контролю за правильністю надання та обліку податкових пільг, а також їх цільовим використанням, за наявності законодавчого визначення напрямів використання (щодо умовних податкових пільг) та своєчасним поверненням коштів, не сплачених до бюджету внаслідок надання пільги, у разі її надання на поворотній основі [4]. У разі нецільового використання податкових пільг чи несвоєчасного їх повернення контролюючі органи мають право застосувати забезпечувальний захід податково-правового примусу й повернути грошові кошти до відповідного бюджету з нарахуванням пені в розмірі 120 відсотків річних облікової ставки Національного банку України. Таким чином, держава, надаючи суб'єктам господарювання допомогу у вигляді податкових пільг, наділяє їх й відповідними додатковими обов'язками, невиконання яких створює певні перепони у практичній реалізації вказаної форми державної підтримки господарюючих суб'єктів.

За текстом ми вже підкреслювали, що підтримка суб'єктів господарювання шляхом надання податкових пільг є правом останнього, а отже – він самостійно приймає рішення стосовно необхідності його реалізації. Показово, що ПК України передбачає можливість платника податків відмовитися від використання податкових пільг. Так, згідно з п. 30.4 ст. 30 вказаного акту, платник податків вправі відмовитися від використання податкової пільги чи зупинити її використання на один або декілька податкових періодів. Податкові пільги, не використані платником податків, не можуть бути перенесені на інші податкові періоди, зараховані в рахунок майбутніх платежів з податків та зборів або відшкодовані з бюджету. У той же час на практиці відсутні будь-які дієві механізми (порядок, процедура, підстави) щодо відмови суб'єкта від такої державної підтримки чи зупинення використання податкових пільг. На нашу думку, відсутність відповідного нормативного закріплення положень стосовно вищевказаних питань не дозволяє платникам податків повною мірою реалізувати свої права. Фактично, за такого підходу суб'єкт господарювання повинен або використовувати чіткі законодавчі приписи, які стосуються застосування податкових пільг, або ж «тримати свої права на підтримку та податкові стимули при собі», оскільки чинне податкове законодавство наразі є колізійним та неузгодженим. Для усунення вказаних недоліків вважаємо за необхідне внести зміни до ПК України й закріпити порядок відмови чи зупинення від застосування податкових пільг.

Висновки. Таким чином поняття «державна допомога» і «державна підтримка» суб'єктів підприємництва містяться у ст. 16 Господарського кодексу України і ст. 15 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», ст. 4 Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». Однак за змістом вони різняться. Державна допомога є більш вузьким поняттям за змістом і передбачає лише фінансову допомогу – передачу коштів, акумульованих у відповідному бюджеті або за рахунок інших ресурсів держави чи місцевих ресурсів, а також втрати

доходів відповідних бюджетів. Державна підтримка – більш широка категорія, нею охоплюється будь-яка підтримка суб'єктів господарювання, окрім фінансової. Зокрема, йдеться про інформаційну, консультативну та організаційно-управлінську підтримку. При цьому податкові пільги Законом України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» визначені як форма державної допомоги суб'єктам господарювання. Вони становлять собою передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов›язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності законодавчо визначених підстав. Податкові пільги це: елемент податку; елемент правового статусу платника податків. Завдяки їм вдається забезпечити: поєднання формальної і фактичної рівності платників в оподаткуванні; підтримку суб'єктів підприємництва, що виявляється у зменшенні сум податкових платежів, які мають бути сплачені платником податків, або взагалі у відсутності обов'язку зі сплати відповідного платежу; більш сприятливий режим досягнення публічних інтересів, а також реалізацію приватних інтересів.

## ЛІТЕРАТУРА


1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.02.2003 р. № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15.
2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17.
3. Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18.
4. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.
5. Жданов А. А. Финансовое право Российской Федерации : учеб. пособ. 2-е изд. Москва : ТЕИС, 1995. 170 с.
6. Гуреев В. И. Налоговое право. Москва: Экономика, 1995. 253 с.
7. Кобильнік Д. А. Правове регулювання пільг при оподаткуванні: дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2002. 206 с.
8. Шаптала Є. Ю. Податкові пільги як різновид податково-правових стимулів. *Право та інновації.* 2018. № 3 (23). С. 68–74.
9. Про затвердження Порядку обліку сум податків та зборів, не сплачених суб'єктом господарювання до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2010 № 1233. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2010-п.


## References


1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.02.2003 r. № 436-IV. (2003). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15 [in Ukrainian].
2. Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i serednoho pidpryiemnytstva v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 № 4618-VI. (2012). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17 [in Ukrainian].
3. Pro derzhavnu dopomohu subiektam hospodariuvannia : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1555-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18 [in Ukrainian].
4. Podatkovyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 [in Ukrainian].
5. Zhdanov, A. A. (1995). Finansovoye pravo Rossiyskoy Federatsii. Moskva: TEIS [in Russian].
6. Gureyev, V. I. (1995). Nalogovoye pravo. Moskva: Ekonomika [in Russian].
7. Kobylnik, D. A. (2002). Pravove rehuliuvannia pilh pry opodatkuvanni. *Candidate's thesis.* Kharkiv [in Ukrainian].
8. Shaptala, Ye. Yu. (2018). Podatkovi pilhy yak riznovyd podatkovo-pravovykh stymuliv. *Pravo ta innovatsii – Law and innovation. No. 3 (23), 68-74* [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Poriadku obliku sum podatkiv ta zboriv, ne splachenykh subiektom hospodariuvannia do biudzhetu u zviazku z otrymanniam podatkovykh pilh : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2010 № 1233. (2010). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2010-p [in Ukrainian].

ДМИТРИК О. А.

доктор юридических наук, профессор, заведующая отделом правового обеспечения функционирования национальной инновационной системы Научно-исследовательского института правового обеспечения инновационного развития НАПрНУ, профессор кафедры финансового права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ТОКАРЕВА Е. О.

кандидат юридических наук, научный сотрудник НИИ правового обеспечения инновационного развития НАПрН Украины

## НАЛОГОВЫЕ ЛЬГОТЫ КАК ФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОМОЩИ СУБЪЕКТАМ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

В статье раскрываются особенности соотношения понятий «государственная поддержка» и «государственная помощь». Проанализированы различные подходы к определению содержания налоговых льгот в финансово-правовой науке. Особое внимание уделено установлению признаков налоговой льготы как формы государственной помощи субъектам предпринимательства.

**Ключевые слова:** налоговая льгота, государственная поддержка, государственная помощь, субъект предпринимательства, налогоплательщик.

DMYTRYK O. A.

2nd PhD, Professor, Head of department of enforceability of national innovative system functioning of Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine, Professor at the Department of Financial Law of the Yaroslav Mudryi National Law University

TOKARIEVA K. O.

PhD, researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine

## TAX CREDITS AS A FORM OF PUBLIC ASSISTANCE TO BUSINESS ENTITIES

**Problem setting.** The article reveals the correlations features of the definitions of "public support" and "public assistance". Various approaches to determining the content of tax credits in financially-legal science are analysed. Particular attention is paid to establishing signs of tax credits as a form of public assistance to business entities.

**Analysis of recent researches and publications.** That issue, it should be noted, was investigated by different scientists, including Y. Y. Shaptala, L. K. Voronova, D. A. Kobylnik, V. I. Gureev, N. P. Kucheryavenko. The target of the article is to consideration the concepts of "public support" and "public assistance" to business entities. It is also about analyzing of tax credits as one of the common means of public assistance to business entities.

**Article's main body.** Based on the analysis of acts of commercial legislation we can conclude that the concepts of public support" and "public assistance" are not identical. They differ in content. Public assistance is narrower in content and involves only financial assistance – the transfer of funds accumulated in the relevant budget or from other state or local resources, as well as the loss of revenues of the respective budgets. Public support is a broader category, encompassing any support from business entities other than financial support. In particular, it is information, advisory and organizational-management support.

The support of business entities through the application of tax credits is to reduce the amount of tax payments to be paid by the taxpayer, or in the absence of any obligation to pay the corresponding payment. Through the establishment of tax credits, the state aims to improve the position of the persons concerned and to provide a more favorable regime for the attainment of its public interests. It is possible to talk about the tax credit right as an element of the taxpayer's legal status.

At the same time, there are no effective mechanisms (procedure, grounds) for refusing the subject from such state support or suspension of tax credits in practice. In our opinion, the lack of appropriate regulatory provisions on the above issues does not allow taxpayers to fully exercise their rights. In fact, in such an approach, the entity must either use clear legislative provisions regarding the application of tax credits, or "keep its support rights and tax incentives with itself", since the current tax law is currently conflicting and inconsistent.

**Conclusions and prospects for the development**. Therefore, tax credits are tax element; element of taxpayer's legal status. Thanks to them it is possible to provide: a combination of formal and actual equality of taxpayers in taxation; support for business entities that results in a reduction in the amount of tax payments to be paid by the taxpayer, or in the absence of any obligation to pay the relevant payment; a more favorable regime for the attainment of public interests and the pursuit of private interests.

**Keywords:** tax credit, public support, public assistance, business entities, taxpayer.

Дмитрик О. О., Токарєва К. О. Податкові пільги як форма державної допомоги суб'єктам підприємництва. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Dmytryk_Tokareva12.pdf.

УДК 340.15(460)
DOI: 10.31359/2309-9275-2019-12-1-87

ПОХОДЗІЛО Ю. М.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-4797-2344
МАЛЕНКО В. В.,
студент 2 курсу 19 групи Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

# ДЖЕРЕЛА ПРАВА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ІСПАНІЇ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В XI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIV ст.

У статті автором зосереджено увагу на дослідженні особливостей такого джерела середньовічного права Іспанії, у тому числі сеньйоріального права, як фуерос, судебники. Розглянуто як матеріальне, так і процесуальне іспанське право, поділу якого на цивільний і кримінальний процеси тоді ще не проводилося. Виокремлюється характеристика таких інститутів звичаєвого права: кровна помста, соприсяжництво, ордалії (судові докази), застава, поручительство, інститут таліону, заступництво.

**Ключові слова:** джерела права, законодавство середньовічної Іспанії, сеньйоральне право, фуеро, консехо.

**Постановка проблеми.** Останнім часом як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці громадська община Кастилії – консехо стає детальним об'єктом вивчення. Але практично безмежним щодо вивчення залишається пласт досліджень пов'язаних з вивченням історії джерел права. Правова система центральної частини Іспанії в XI – першій половині XIV ст. увібрала в себе кілька видів правових джерел: звичаєве право, королівські привілеї, місцеві Статути і елементи сеньйоріального права.

**Аналіз останніх досліджень.** Питання, що стосуються правового положення громадської общини в феодальну епоху в Кастилії та проблеми, пов'язані з регулюванням суспільних відносин в межах територіальної громади в XI - першій половині XIV століття в Іспанії знайшли своє відображення в працях Л.Г. де Вальдеавельяно, Б.Рейлі, Дж.Каллагхана, Х. Клементе Рамоса, Р. Пастора, Х.М. Мінгес Фернандеса, С. де Моксо, Л. М. Віллар Гарсії, С.Д. Чернова, А.В. Ващенко, В.К. Піскорського та ін.

**Метою статті** є розгляд джерел права центральної частини Іспанії, що регулюють суспільні відносини в межах територіальної громади в XI – першій половині XIV ст.

**Викладення основного матеріалу.** З кінця XIX ст. з'являються наукові погляди, які намагаються обґрунтувати спадковість джерел права Іспанії. Одні з них простежують німецьке коріння консехо та німецькі елементи в іспанському праві, основна ідея таких поглядів полягає в тому, що у своїй основі середньовічне іспанське право є продуктом еволюції вестготського права. Разом з цим виникає і компромісна точка зору, яка базується на синтезованому характері щодо походження кастильського права (поєднання елементів римського права з іберійсько-кельтським субстратом та німецьким елементом).

Королівські привілеї почали надаватись громадам Естремадури з XI ст. і до кінця цього періоду. Так, перші короткі судові збірки можуть бути кваліфіковані як привілеї. Привілеї королівська влада надавала як приватним особам, так і громаді, або взагалі певному соціальному стану. Переважно ці привілеї регулювали певні галузі права: цивільне, кримінальне, адміністративне, процесуальне. Прикладом цього є судебник Сепульведи 1076 року в якому регламентувалися ранні привілеї надані громаді. З XII ст. жителі міських центрів починають отримувати додаткові привілеї, даруючи які королівська влада прагнула поліпшити в них демографічну ситуацію. З середини XIII століття монархи надають цілу низку привілеїв міському лицарству та населенню певних місцевостей яке залежало від корони у фіскальній сфері, такі доповнення знайшли своє відображення у Фуеро Сепульведи.

Слово «фуеро» має низку подібних значень. Так, ще відомий іспанський енциклопедист XIX ст. Мартінес Маріна виділяв чотири із них: звичай; грамота або привілей, що звільняє від податків або повиннос-

тей; грамота про поселення; нотаріальний документ про дарування чи володіння приватноправового характеру. Однак докладне фуеро, до типу якого належить текст Сепульведи, – це звід матеріального і процесуального права, що достатньо повно регулює відповідні інститути [1, с. 293]. С. Д. Червонов називав фуерос кодексами звичаєвого права міст Центральної Іспанії [2, с. 27], а також наголошував на тому, що фуеро – це передусім судебник [2, с. 28].

Кастилія означає «країна замків», «країна фортець». Тут було багато міст з відмінною від європейської структурою. Ці міста були укріпленими пунктами-фортецями, головне призначення яких є оборона та подальше просування на південь. Відтак населення цих міст повинно було передусім нести військові повинності, утворюючи військові загони, причому перевага надавалась рицарській кавалерії. Міста отримали право самоврядування, і їм доводилось вести військові операції, розраховуючи тільки на себе. Кожне місто мало свої права, звичаї та привілеї – fueros (фуерос). Ці фуерос були збірниками законів даного міста, а також зібранням привілеїв, якими це місто користувалося в силу свого права на самоврядування [3, с. 19].

Фортеця Сепульведа першою із поселень на південь від ріки Дуеро, яка тривалий час слугувала кордоном між мусульманським півднем та християнською північчю, отримала ще в 1076 р. грамоту, яка поклала початок праву Естремадури – земель від ріки Дуеро до гір Гредос та Гвадаррама, які будучи «нічийними», розділяли Астуро-Леонське королівство та мавританські князівства-тайфи. Це право гарантувало колоністам, які приходили з півночі Іспанії та півдня Франції, різні податкові пільги та свободи. Відтак, вже у першому титулі судебника йшлося про громадську общину з центром у місті Сепульведі, до якої входила вся округа. Громадська община включала в себе сільські общини (села), парафії, податкові округи та міський центр. Однак у цій структурі громадської общини головним елементом було місто. Рада – консехо остаточно сформувалася як орган управління і як міська община. Консехо складалась із двох видів зборів. Перші – це збори, які до XIII ст. включали всіх «сусідів»-громадян і називались «весь консехо» (todo el concejo). Необхідно зазначити, що в Кастилії міське населення позначалось такими термінами: «громадяни міста» (cives cibdadanos), «сусіди» (vesinos), «добрі люди» (omes buenos). Набуття прав міського громадянства здійснювалось в Кастилії значно простіше, ніж у більшості країн Європи. Для набуття таких прав не вимагалось перебування в місті певний термін (наприклад, звичний для Європи термін один рік і один день), а достатньо було поселитися у місті [4, с. 159]. Поряд із цією великою радою існувала й більш обмежена за складом рада, яка включала тільки магістрати і частину «сусідів», яким решту громадяни довіряли розгляд окремих питань. У фуеро Сепульведи вона називалася cabildo (збори посадових осіб). Про це, зокрема, йдеться у титулах 46 (збори присяжних або алькальдів), 93 (збори посадових осіб), 208 (збори посадових осіб).

Місцеві Статути та елементи сеньйоріального права регулювали господарські питання щодо полювання, використання лісів, пасовищ, водойм та ін., також це могли бути і поселенські хартії, які жалували селищам з метою освоєння певних просторів [5, с. 61–62]. Інша група норм, які регулювали так звані «муніципальні відносини», стосувались цивільного, кримінального та процесуального права, їх виникнення було пов'язане з правозастосовною діяльністю місцевих суддів-алькальдів. Дослідники, наприклад, А. В. Ващенко, розділяють їх правовий статус на основі аналізу положень фуро Куенки [6, с. 122–123]. За відсутності норм для вирішення певних ситуацій судді створювали норми, ґрунтуючись в прийнятті власних судових рішень неписаним правом (derecho de albedrio). Такі прецеденти отримали назву фасаньяс. Незважаючи на невирішеність питання щодо їх юридичної сили – одні вчені вважають їх облігаторними нормами, [7, с. 261–265], інші позбавляють їх нормативної сили [8, с. 617–618], але саме існування таких прецедентів певною мірою заповнило прогалини середньовічного іспанського матеріального права громадської общини до правління Альфонсо X (1252–1284 рр.).

Говорячи про елементи сеньйоріального права, треба згадати про норми судебника Сепульведи, які врегульовують взаємовідносини між власниками родової землі в громаді – кабальєро та їх працівниками (норми які регулюють практику повсякденних відносин між землевласниками і власників що мають стада свійських тварин в самій громаді. В збірці дуже важко прослідкувати де закінчується сеньйоріальні права і де починається регулювання суто господарських питань.

Звичаєве право – найдавніше джерело, яким врегульовували суспільні відносини всередині громадської общини. Правовий звичай тривалий час за допомогою своїх інститутів об'єднував громаду та підтримував зв'язки солідарності та взаємної відповідальності. Особливістю системи права в громадських общинах в Кастилії було збереження основних елементів звичаєвого права, точніше його інститутів: кровна помста, соприсяжництво, ордалії (судові докази), застава, поручительство, інститут таліону, за-

ступництво. Основна риса звичаєвого права полягала в тому, що вихідним моментом його формування був комплекс однорідних процесуальних норм. У традиційному суспільстві, в тому числі і в феодальній Кастилії, процесуальний інститут найчастіше передував конкретній нормі [10, с. 52–61; 10, с. 19; 12, с. 47]. Практично всі зазначені інститути склали основу тогочасного процесуального феодального права.

У зазначений час не існувало поділу на цивільний і кримінальний судовий процес [13, с. 184–226]. Безпосередньо в самому процесі панував обвинувальний принцип, коли без позову ніхто не міг бути притягнутий до відповідальності, а суддя виявляв найбільшу активність при винесенні рішення. Судові докази, що використовувались у громадській общині ще з варварської епохи носили характер ордалій, божих судів. До них вдавалися здебільшого при повній відсутності або недостатності доказів у спірних справах. Тому і самі божі суди отримали значення судових доказів. До ордалій, внаслідок яких повинні були відбутися явища, несумісні з законами фізичної природи, відносили випробування кропом та розпеченим залізом. Найбільш ранні згадки «казанка» (calda) можливо дійшли від франків, та відносяться до законодавства вестготських королів Егіка або Вітіца (близько 700 р. або 705 р.) [14, с. 7]. У Естремадурі набуло більшого поширення випробування розпеченим залізом. Йому піддавалися частіше жінки, коли потрібно було відвести підозру щодо перелюбства, чаклунства, звідництва, вбивства чоловіка або продажу християнина маврам.

До ордалій також відносили: судовий поєдинок (lid), ритуальний поєдинок з проголошенням формул звинувачення (riepto) та присягу. Поєдинок в судебниках сімейства Куенки був ритуальної дуеллю, протиборством позивача (або найманого бійця) і відповідача при відсутності прямих доказів проти особи, що підозрюється у скоєнні злочину. Процедура riepto в цих же судебниках застосовувалася, коли підозрюваний заперечував скоєне (фізичне насильство) у випадках, які розглядалися як тяжкі: позивач в урочистих виразах звинувачував відповідача, після чого відбувався поєдинок. Дана процедура була еквівалентом очисної присяги, яка також використовувалася при звинуваченні в дуже серйозних злочинах [15, с. 823]. У судебнику Куенки згідно початкової редакції було зафіксовано 29 випадків застосування процедури цього ритуального поєдинку. У ньому могли брати участь і свідки, яких підозрювали в лжесвідченні.

Присягу також можна віднести до ордалій. У судочинстві вона служила засобом відкриття істини щодо вирішення спірних справ, але так як вона використовувалась при відсутності або недостатності доказів або заміняла їх, то мала з ними рівну силу, а тому і сама вона вважалася різновидом судового доказу.

Важливу роль серед інститутів звичаєвого права аж до XIII століття відігравала застава, як позасудова, коли позивач здійснював її за власною ініціативою, так і судова, яка також здійснювалась самим позивачем. Застава була засобом розпочати судовий процес, а також служила процесуальною гарантією, яка давала позивачеві впевненість, що рішення суду буде виконано відповідачем.

Поряд із заставою існував інститут поруки, відомий ще з варварських правд, який також гарантував позивачу явку до суду або виконання судового рішення. Ще в кінці XIII ст. позивач вимагав поручителів від відповідача при підозрі у скоєнні вбивства, пораненні, насильстві над жінкою, в разі крадіжки. Крім того, надання поручителя міг зажадати кредитор у боржника. Юридичні наслідки при відмові надавати поручителя залежали від характеру справи. Ними могли бути: відмова відповідати за позовом, визнання винним, ув'язнення, вигнання з громади ім'ям короля.

Особливе місце займає різновид поручительства в безпеці (fiaduria de salvo або salva fe). Його давали один одному ворогуючі сторони в знак того, що жодна з них не піддасться незаконному нападу.

Сімейні відносини у Сепульведі, як і в Кастилії в цілому, грунтувались на тому, що чоловік був главою сім'ї і жінка була йому підпорядкована у всьому. Будь-які укладені угоди повинні були підтверджуватись чоловіком – [9, с. 201]. У вигляді архаїчного елементу Сепульведа містить норми щодо мундіума – інституту опіки жінки її родичами. Так, без їх волі та згоди вона не могла жити з чоловіком під загрозою позбавлення її спадщини.

Вагомого значення впродовж XI–XIII ст. зберіг інститут кровної помста, який грав суттєву роль щодо врегулювання відносин між окремими родами та послугував основою для формування змагального судового процесу [10, с. 52–61]. Звичайно цей інститут не існував без змін, навпаки він видозмінювався в залежності від конкретного виду організації спільнот, в тому числі і в громадській общині Естремадури.

Помсту в громадській общині не слід розглядати як прояв насильства та приватного правосуддя. Публічне правосуддя в громаді і до певної міри, Фуеро Сепульведи 1076 р. визнавало кровну помсту в якості одного з інструментів права і регулятора суспільних відносин інтегруючи її в свою систему права. З середини XIII ст. ця ситуація закріпилась шляхом

монополізації міським лицарством влади в громаді та процесом «привласнення» помсти в якості почесного відшкодування безчестя [15, с. 812–813].

Акт кровної помсти складався з двох етапів. Перший носив публічний характер, проходив в присутності членів міської Ради і включав в себе наступні етапи: розрив миру зі злочинцем (desafio), якщо він не був вбитий по гарячих слідах; очисної клятви або поєдинку за відсутності прямих доказів; оголошення злочинця ворогом і виплат судових штрафів і вергельда після надання йому тимчасового миру (tregua). Після цього та закінчення 27 днів здійснення правосуддя переходило до рук самого потерпілого або його родичів.

**Висновки.** Таким чином, джерела права, які використовувала громадська община центральної частини Іспанії в XI - першій половині XIV століття зберігають архаїчні процесуальні інститути звичаєвого права і кровну помсту. Це пояснюється тим, що консервація інститутів звичаєвого права сприяла складанню ліньяжної організації в середовищі верхівки громадської общини, а прояви безпосередньо сімейної та ліньяжної солідарності та колективної відповідальності підтримували існування кровної помсти та інших інститутів, що збереглися ще з варварської епохи. Багато з них до кінця XIII ст. стають фактично привілеями, так як для їх здійснення необхідно було проживати в місті, володіти значними матеріальними благами. Все це могло бути доступно в більшій частині випадків лише міським лицарям і заможним власникам округ.

## ЛІТЕРАТУРА


1. Памятники права средневековой Испании: Фуэро Куэнки. Фуэро Сепульведы / Предисловие, перевод со старокастильского и комментарий канд. юрид. наук Г. В. Савенко; под ред. доктора юрид. наук, проф. В. А. Томсинова. Москва: ИКД «Зерцало-М», 2004. 528 с.
2. Червонов С. Д. Ремесло и ремесленники в городах Центральной Испании на рубеже XII–XIII векав. Социально-политическое развитие стран Пиренейского полуострова при феодализме; Академия наук СССР. Москва, 1985. С. 27–44.
3. Италия XIII–XV вв. Испания XI–XV вв. Великие географические открытия. Курс всеобщей истории. Средние века. Стенограмма лекции проф. Е. А. Косминского, прочитанной 26 марта 1938 г.; Высшая школа пропагандистов имени Я. М. Свердлова при ЦК ВКП (б). Москва, 1938. 34 с.
4. Корсунский А. Р. История Испании IX–XIII веков (Социально-экономические отношения и политический строй Астуро-Леонского и Леоно-Кастильского королевства): учеб. пособ. Москва: Высшая школа, 1976. 239 с.
5. Martinez Moro J. La Tierra en la comunidad de Segovia. Valladolid, 1985. 252 pág.
6. Ващенко А.В. Сравнение правового статуса судей и алькальдов в средневековой Испании на примере Фуэро Куэнки. Форум права. 2013. № 1. С. 121 – 126. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2013_1_22.
7. Sanchez G. Para la historia de la redacion del antiguo derecho territorial castellano. *AHDE*. N. 6. 1929. P. 260–320.
8. Garcia Gonzalez. J. Notas sobre fazanas. *AHDE*. N.32. 1963. P. 609–624.
9. Альтамира-и-Кревеа Рафаэль. История Испании. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1951. 519 с.
10. Berman H.J. Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1983. 657 p.
11. Reynolds Susan. Kingdoms and Communities in Western Europe, 900 – 1300. Oxford: Oxford University Press, 1984. 387 pp.
12. Feibleman J.K. Justice, Law and Culture. Dordrecht – Boston – Lancaster, 1985. 208 pp.
13. Lopez Ortiz J. El proceso en los reinos cristianos de la Reconquista. *AHDE*. N. 14. 1943. P. 184–226.
14. Bartlett Robert, Trial by fire and water: the medieval judicial ordeal. Clarendon Press, Oxford, 1986. 182 pp.
15. Eguia M. M. El riepto y su relacion con la injuria, la venganza y la ordalia (Castilla y Leon, siglos XIII y XIV). *Hispania*. Vol. 47. N. 167. 1987. P. 805–861.


## REFERENCES


1. Pamyatniki prava srednevekovoy Ispanii: Fuero Kuenki. Fuero Sepulvedy. V. A. Tomsinov (Ed.). (2004). Moskva: IKD «Zertsalo-M» [in Russian].
2. Chervonov S. D. (1985). Remeslo i remeslenniki v gorodakh Tsentralnoy Ispanii na rubezhe XII–XIII vekov. Sotsialno-politicheskoye razvitiye stran Pireneyskogo poluostrova pri feodalizme; Akademiya nauk SSSR. Moskva [in Russian].

3. Italiya XIII–XV vv. Ispaniya XI–XV vv. Velikiye geograficheskiye otkrytiya. Kurs vseobshchey istorii. Sredniye veka. (1938). Stenogramma lektsii prof. E. A. Kosminskogo. prochitannoy 26 marta 1938 g.; Vysshaya shkola propagandistov imeni Ya. M. Sverdlova pri TsK VKP (b). Moskva [in Russian].
4. Korsunskiy A. R. (1976). Istoriya Ispanii IX–XIII vekov (Sotsialno-ekonomicheskiye otnosheniya i politicheskiy stroy Asturo-Leonskogo i Leono-Kastilskogo korolevstva): ucheb. posob. Moskva: Vysshaya shkola [in Russian].
5. Martinez Moro J. (1985). La Tierra en la comunidad de Segovia. Valladolid [in Spanish].
6. Vashchenko A.V. (2013). Sravneniye pravovogo statusa sudey i alkaldov v srednevekovoy Ispanii na primere Fuero Kuenki. *Forum prava – Forum of Law, 1.* URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=FP_index.htm_2013_1_22 [in Russian].
7. Sanchez G. (1929). Para la historia de la redacion del antiguo derecho territorial castellano. *AHDE*, 6 [in Spanish].
8. Garcia Gonzalez. J. (1963). Notas sobre fazanas. *AHDE, 32.* [in Spanish].
9. Altamira-i-Krevea Rafael. (1951). Istoriya Ispanii. Moskva: Izd-vo inostrannoy literatury. [in Russian].
10. Berman H.J. (1983). Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. [in English].
11. Reynolds Susan (1984). Kingdoms and Communities in Western Europe, 900–1300. Oxford: Oxford University Press. [in English].
12. Feibleman J.K. (1985). Justice, Law and Culture. Dordrecht – Boston – Lancaster. [in English].
13. Lopez Ortiz J. (1943). El proceso en los reinos cristianos de la Reconquista. *AHDE, 14.* [in Spanish].
14. Bartlett Robert (1986). Trial by fire and water: the medieval judicial ordeal. Clarendon Press, Oxford. [in English].
15. Eguia M. M. (1987). El riepto y su relacion con la injuria, la venganza y la ordalia (Castilla y Leon, siglos XIII y XIV). *Hispania – Spain. Vol. 47, 167, 805–861* [in Spanish].

ПОХОДЗИЛО Ю. М.

кандидат юридических наук, доцент кафедры истории государства и права Украины и зарубежных стран Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

МАЛЕНКО В. В.

студент 2 курса 19 группы Института прокуратуры и уголовной юстиции

## ИСТОЧНИКИ ПРАВА ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЧАСТИ ИСПАНИИ, РЕГУЛИРУЮЩИТ ОБЩЕСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ В ПРЕДЕЛАХ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ОБЩЕСТВА В XI – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIV в.

В статье автором внимание сосредоточено на исследовании особенностей такого источника средневекового права Испании, в том числе сеньориального права, как фуэрос, судебники. Рассмотрено как материальное, так и процессуальное испанское право, разделения которого на гражданский и уголовный процессы тогда еще не проводилось. Выделяется характеристика таких институтов обычного права: кровная месть, соприсяжничество, ордалии (судебные доказательства), залог, поручительство, институт талиона, покровительство.

**Ключевые слова:** источники права, законодательство средневековой Испании, сеньориальное право, фуэро, консехо.

POKHODZYLO Yu. M.

PhD, associate professor of the Department of History of State and Law of Ukraine and Foreign Countries of the Yaroslav Mudryi National Law University

MALENKO V. V.

2nd year Student of Prosecutor and Criminal Justice Institute of Ukraine the Yaroslav Mudryi National Law University

## SOURCES OF LAW OF THE CENTRAL PART OF SPAIN REGULATING PUBLIC RELATIONS WITHIN THE TERRITORIAL SOCIETY IN THE XI – THE FIRST HALF OF THE XIV CENTURY

**Problem settings.** Recently, in both domestic and foreign science, the community of Castile - concejo has become a detailed object of study. But virtually limitless in the study is the layer of research related to the study of the history of sources of law. The legal system of central Spain in the XI - first half of the fourteenth century. absorbed several types of legal sources: customary law, royal privileges, local charters and elements of senior law.

**Analysis of recent researches and publications.** Such scientists as L.G. de Valdeaveliano, B. Reyli, Dzh. Kallagkhan, Kh. Klemente Ramos, R. Pastor, Kh. M. Minges Fernandes, S. de Mokso, L. M. Villar Garsiya, S.D. Chernov, A.V. Vashchenko, V.K. Piskorskiy and others have been devoted their works to research the issues associated with the legal regulation of social relations within the territorial community in the XI - first half of the fourteenth century in Spain.

**Article's main body.** The Spain's first short court hearings may qualify as royal privileges.

Customary law is the oldest source for regulating public relations within the community. It has been a legal practice for a long time, through its institutions, to unite the community and maintain a bond of solidarity and mutual responsibility. Feature of the system of law in public communities in Castile was the preservation of the basic elements of customary law, more precisely its institutions: blood feud, complicity, hordes (court evidence), pledge, surety, institute talion, patronage. The hordes were treated with dill and scorching iron, a judicial duel (lid), a ritual duel with the declaration of formulas for indictment (riepto), and an oath.

At that time there was no separation between civil and criminal proceedings. The indictment principle prevailed in the process itself.

**Conclusions and prospects for the development.** In general, the sources of law used by the public community of central Spain in the XI – first half of the XIV century retain archaic institutes of customary law and blood revenge. This is due to the fact that the preservation of customary law institutions contributed to the establishment of a lazy organization in the community upper community, and the manifestation of direct family and lazy solidarity and collective responsibility supported the existence of vengeance and other institutions surviving from the barbaric era. Many of them by the end of XIII century actually become privileges, since for their realization it was necessary to live in the city, to possess considerable material goods. In most cases, this could only be available to city knights and wealthy county owners.

**Keywords:** sources of law, legislation of medieval Spain, senior law, fuerro, consejo.

Походзіло Ю. М., Маленко В. В. Джерела права центральної частини Іспанії, що регулюють суспільні відносини в межах територіальної громади в XI – першій половині XIV ст. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2019. № 1 (12). URL: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Pokhodzilo_Malenko12.pdf

*Електронне наукове видання*

# ПРАВО ТА ІННОВАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО

№ 1 (12) 2019

Випусковий редактор *І. М. Курашова*

Комп'ютерна верстка *А. Г. Якшиної*